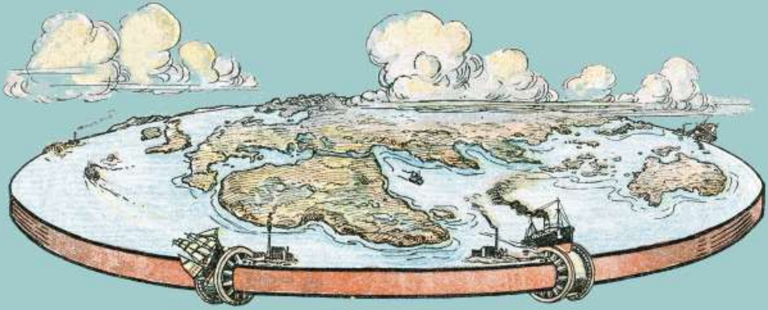
BİR ZAMANLAR

DÜNYA DÜZKEN

BİLİMSEL GERÇEK ZANNEDİLEN TUHAF FİKİRLER

GRAEME DONALD

BİR ZAMANLAR DÜNYA DÜZKEN

Maya Kitap: 144, İnceleme: 33
1. Baskı, İstanbul Ocak 2017

ISBN: 978-605-9902-55-7
Orijinal Adı: When The Earth Was Flat: All The Bits of Science We Got Wrong

Yayın Yönetmeni: Tahir Malkoç
Editör: Selin Saraçoğlu
Mizanpaj: Mehmet Büyükturna
Kapak Uyarlama: Mehmet Büyükturna

Maya Kitap * Sertifika: 14079
Merkez Mah. Kocamansur Sok. No: 6/4 Şişli / İstanbul Tel: 0212 296 97 12
e-posta: info@mayayayinlari.com / www.mayayayinlari.com

Kayhan Matbaacılık * Sertifika: 12156
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 244
Topkapı / İstanbul Tel: 0212 576 01 36

Bir Zamanlar Dünya Düzken

Bilimsel Gerçek Zannedilen Tuhaf Fikirler

Graeme Donald

Çevirmen

Gonca Şahin

Her zamanki gibi, Rhona için...
Yazmayı tam zamanında bitirebileyim diye
elinden gelen her şeyi yapan Kath 'Kay-Dee' Davies'e
en içten teşekkürlerimle.

İçindekiler

Giriş

Antik çağlardan bu yana, bilim hakikatten pek çok defa sapmıştır.

Keşifler, çoğu zaman içinde bulunulan dönemin dayattığı baskılarla şekillenmiştir. İnsan anatomisi konusunda bilgisiz olan antik Yunanlar, bedende dört ayrı sıvı olduğu fikrine dayanan teoriyi geliştirmişlerdir. Bu fikir, on dokuzuncu yüzyılda bilimsel tıbbın yükselişine kadar hâkimiyetini sürdürmüştür.

Bu fikirler kimi zaman da saf çılgınlığın ürünü olmuştur. Yirminci yüzyılın sonunda Ruanda'daki soykırımı haklı çıkarmak için kullanılan, görünüş itibariyle masum "frenoloji" kavramının gelişimi bunun bir örneğidir. Bazen de bilimsel "hakikatler" gizli bir amaca sahte bir destek verme çabasıyla icat edilmişlerdir. Tıpkı sağ-muhafazakâr politikacıların tamamen suni bir kavram olan subliminal* mesajlaşmayı benimsemesi gibi. Bu fikirlerin tartışmalı doğasına rağmen, *Bir Zamanlar Dünya Düzken* insanlığın bugüne kadar bilimin insafına kalmış olduğu -ve muhtemelen her zaman öyle kalacağı- gerçeğinin altını çizecek.

---

* Subliminal mesaj veya bilinçaltı mesaj, başka bir objenin içine gömülü olan bir işaret ya da mesajdır ve normal insan algısı limitlerinin altında kalmak, o anda fark edilmemek üzere tasarlanmıştır. İnsan bilinci bu türden mesajları fark edememektedir; ancak bu mesajların insanın bilinçaltını etkiledikleri ileri sürülmektedir. (ç.n.)

Neyse ki sahip olduğumuz bilimsel bilginin tamamı böylesine yıkıcı etkiler yaratmadı; bu kitapta sunulan bazı örnekler yüzünüzü gülümsetecek. Simyacıların felsefe taşı (tüm adi metalleri altına çevirebilecek araç) arayışlarından tutun da vibratörün oldukça şaşırtıcı tarihi ve oyuk dünya teorisine kadar, bilim yıllıkları tuhaf insanların tuhaf fikirleriyle dolup taşıyor. Daha şaşırtıcı olan bir şey varsa o da bilimin kimi düzmece fikirlerinin günümüze çok yakın bir tarihe kadar varlığını sürdürmüş olması. Günümüzde tıbbi ve bilimsel düşünce ne kadar ilerlemiş olursa olsun, yüz yıl içerisinde buna benzer bir kitabın bugünün bilgi birikimiyle dalga geçmeyeceğini hiç kimse garanti edemez.

Kafanıza Bir Baktırın!

İnsanların kafataslarının fiziksel ölçüleri, kişilik özelliklerini de etkiliyor

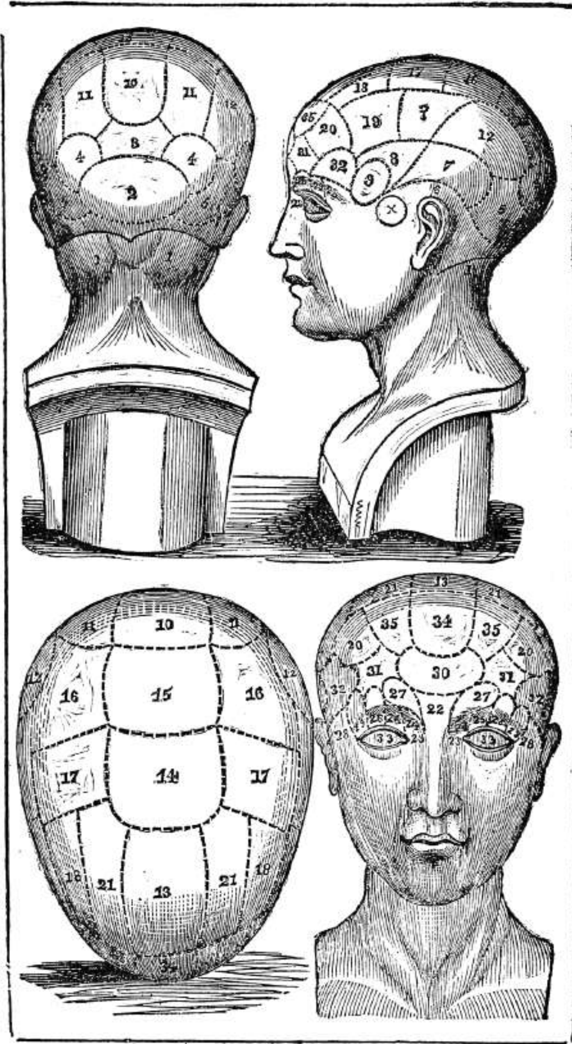

Geçtiğimiz yüzyılların bilimsel safsatalarının pek çoğu ortaya çıktıkları dönemlerde insanlığa pek zarar vermediler. Bunlar çoğunlukla, yeni buluşlarla arkalarında hiçbir iz bırakmadan yok olup gittiler. Ne yazık ki bu durum sözdebilim olan frenoloji* için pek de geçerli değil. Frenoloji, ortaya çıktığı dönemde pek çok adaletsizliğe ve üzücü duruma neden oldu. Yirminci yüzyılın sonunda gerçekleşen soykırım, frenoloji biliminin insanlığa verdiği zararlar arasında en önde geleni.

FRANZ GALL YA DA FRENOLOJİNİN SAFRA KESESİ

Viyana Üniversitesi'nin yetiştirdiği Alman hekim Franz Josef Gall (1758-1828), frenolojinin kurucusudur. Bu kurum, insan ırkı konusundaki pek çok diğer düzmece kavramın da üretildiği yer olmuştur (sayfa 11'deki kutuya bakınız). Gall'ün geliştirdiği teoriye göre, insan beyni yirmi yedi ayrı bölgeden oluşmaktadır. Her bir

* Kafatası bilimi (ç.n.)

Frenolojik büst

bölge farklı işlev, kişilik özellikleri ve eğilimlerden sorumlu olup tamamen ayrı ve bağımsız organlar olarak varlık gösterir.

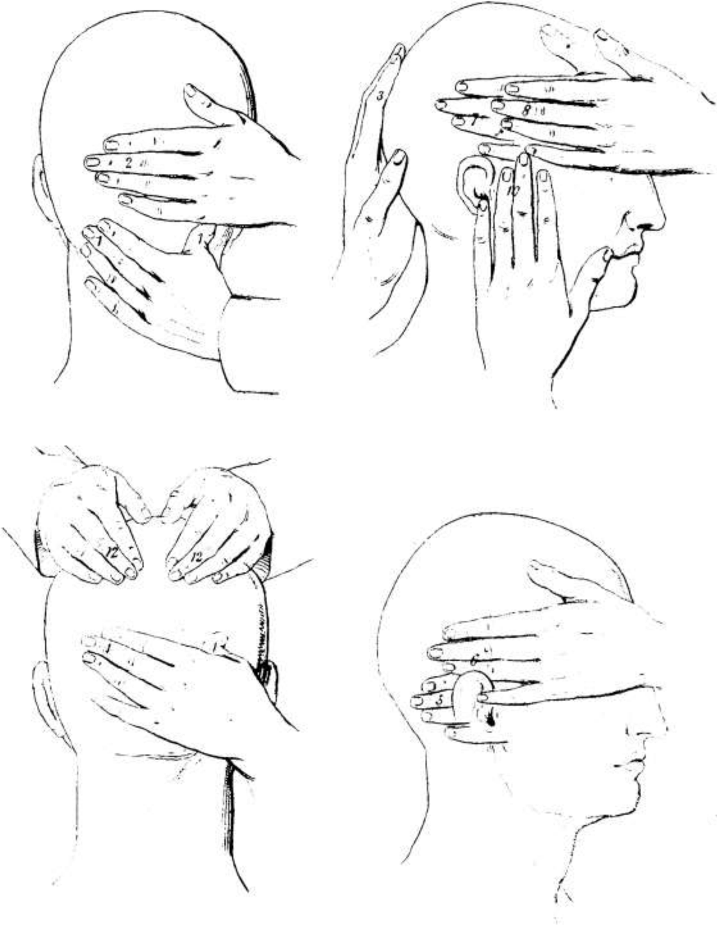
APTALLIK DERSLERİ

1925 yılında, Viyana Üniversitesi ırkçı ideolojinin beslendiği entelektüel zemin haline gelmişti. Bu ırkçı kavramlar arasında etki alanı en geniş olanı ve en çok bilineni, "ırksal hijyen arayışı" anlamına gelen "Rassenpflege" kavramıydı. Üniversitenin antropoloji bölümünde profesör olan Otto Reche, bu fikirlerin en yılmaz savunucusu olup "Rassenpflege"nin "tüm iç politikanın temelini, dış politikanın da en azından bir parçasını oluşturması gerektiğini" savunuyordu.

Birey, bu bölgelerden birini ne kadar çok kullandıysa ya da kendisini söz konusu bölgenin uyardığı duygusal ya da fiziksel dürtülere ne kadar bıraktıysa o bölge o kadar büyük olacaktı (aşırı kullanılmış kaslarda olduğu gibi). Gall, bulgularının gerçeklerden tamamen kopuk olmadığını savunuyordu. Gall'ün hakkını vermek gerekirse, bugün beynin belli bölgelerinin, belirli işlevler ya da kişilik özellikleriyle bağlantısının olduğu ve bu bölgelerden bazılarının zihinsel egzersizle büyütülebildiği bilinmektedir.

Franz Gall, eğer araştırmasını bu noktada bırakmış olsaydı araştırması kötü sonuçlara yol açmayacaktı. Gall'ün hatası, çok temel bir öncülü, geniş çaplı bir spekülasyonlar ve varsayımlar bütününün yapıtaşı haline getirmesiydi. 1805 yılına gelindiğinde, Gall bu yirmi yedi bölgenin, kafatasının ön tarafındaki (kuvvetle

Kafanıza bir baktırın!

Kafasına baktıran biri

karşılaştıklarında büyüyen ya da kabaran) yumru ve tümseklerden sorumlu olduğuna kanaat getirmişti.

BEYİN EĞİTİMİ

2010 yılı Mart ayında, University College London'dan Profesör Eleanor Maguire, Londra'daki taksi sürücülerinin hipokampüslerindeki büyüme eğilimlerini incelediği kapsamlı araştırmasının sonuçlarını yayımladı. Araştırma için taksi şoförleri seçilmişti; çünkü onların belli bir "bilgi"yi öğrenme zorunlulukları vardı. Her bir taksi şoförünün, kentte belirlenmiş herhangi iki nokta arasındaki en iyi güzergâhı bulma yetisini göstereceği zor bir sınavdan geçmesi bekleniyordu. Profesör Maguire, bir sürücünün çalışma saatleri uzadıkça hipokampüsünün de genişlediği sonucuna varıyordu.

AKIL HASTALIĞI

Gall, katillerin, hırsızların ve diğer suçlara karışmış insanların kafatasları üzerinde kapsamlı araştırmalar yürüttü. Bu çalışmaların sonunda, bunlar arasında bağlantı kurmaya yetecek miktarda benzerliğin bulunduğu sonucuna ulaştı. Benzer araştırmaları akıl hastalarının kafatasları üzerinde de yürüttü ve onların kişisel durumlarının bazı bölgesel işlev bozukluklarına dayandırılabileceğine karar verdi. Aynı şekilde buradan da Gall'ün tezini destekleyecek türde veriler çıktı; çünkü akıl hastalarının daha önceleri kendi istekleriyle ya da ruhları şeytan tarafından ele geçirildiği için öyle oldukları düşünülüyor ve bu nedenle düzenli olarak şiddete maruz bırakılıyorlardı. Frenolojinin getirdiği bu bakış açısıyla birlikte, neredeyse bir gecede, akıl hastalığı ilk defa gerçekten bir hastalık

Orson Fowler'ın editörlüğünü üstlendiği
American Phrenological Journal'ın Mart 1848 sayısı

olarak görülmeye ve buna göre tedavi edilmeye başlandı.

Ancak bu durum, Gall'ün "bilimsel olarak kanıtlanmış" modelinde ifade edildiği şekilde kafalarında yumrular ve tümsekler bulunduran diğer insanlar için pek hayra alamet değildi. Daha önce hayatlarını sorunsuz bir şekilde sürdürmüş olsalar da artık Gall'ün bilimsel modeline göre potansiyel katil ya da da akıl hastası olarak damgalanıyorlardı. Öyle ki birkaç şanssız kişi, önleyici tedbirler kapsamında hapsedilmişti. Gall'ün teorilerinin toplumsal düzeyde de önemli bir karşılığı vardı. İnsanlar Gall'ün argümanlarına doğrudan olmasa da ünlü isimlerin yapıtları aracılığıyla (Brontë kardeşler, Bram Stoker ve hepsi arasında en tanınmış olanı Conan Doyle'un Sherlock Holmes hikâyeleri de dahil olmak üzere) ikinci elden ulaşıyorlardı. Onların gözünde, Holmes için doğru olan bir teoriyi tartışmaya gerek yoktu.

Şirketler, çalıştıracakları personelin seçiminde frenolojiden yararlanıyordu. Müşterilerine çalışanları arasında akıl hastası bulunmadığının güvencesini vermek için personel adaylarının kafalarını incelemeye tabi tutan uzmanlar bulunduruyorlardı. Mahkeme salonlarında çok sayıda sanık, profesyonel frenolojistlerin ipe sapa gelmez bilirkişi görüşüne dayandırılarak hapse atılıyordu. Ancak Gall'ün fikirlerindeki çatlaklar,1820 yılına gelindiğinde çoktan kendini göstermeye başlamış ve 1850'ye gelindiğindeyse teorisi tamamen çökmüştü. Gall'ün teorisi, yalnızca Birleşik Krallık'ta varlık göstermeye devam ediyordu.

AVA GİDEN AVLANIR

Frenoloji, bu dönemde özellikle "Fowler kardeşler" olarak bilinen Orson (1809-87) ve Lorenzo'nun (1811-96) çabalarıyla (Fowler kardeşler, Amerikan deneme yazarı Ralph Waldo Emerson [1803-1931] ve mucit Thomas Edison'ın [1847-1931] da takdirini kazanmıştı) ABD'de kendine çok sağlam bir yer edindi. Fowler

kardeşleri tamamen şarlatan olarak yaftalamak insafsızlık olur; ancak her ikisinin de kolay yoldan para kazanmak için can attığını kabul etmek gerekiyor. Bu durum, özellikle Birleşik Krallık'ı 1860'ta bir ders vermek üzere ziyaret eden, ama bu ziyaretin onun için ekonomik açıdan çok kazançlı olduğunu görünce orada kalmaya karar veren Lorenzo için geçerliydi.

Lorenzo'nun Londra'da yaşadığı dönemde, 1872 yılında kurmuş olduğu Fowler Enstitüsü'nde, Amerikalı yazar ve mizahçı Mark Twain, Lorenzo'yu ifşa etmek için boş yere uğraşacaktı. Şakacı bir kişiliğe sahip olan Twain, alt orta sınıf bir kılığa bürünerek analizden geçmek üzere Fowler'ın enstitüsünden randevu aldı. Analizine konu olan araştırma nesnesine ilgisi yalnızca para kazanmakla sınırlı olan Fowler, Twain'in kafatasında önemli bir çukur tespit etti. Fowler'ın iddiasına göre, bu çukur, Twain'in her türlü mizah anlayışından yoksun olduğu anlamına geliyordu. Fowler'ın profesyonel kanaatine göre, çalışmasına konu olan araştırma nesnesi her türlü yaratıcılıktan yoksun olup günlük memuriyet işlerine daha yatkındı. Analiz sonuçlarını dinledikten sonra Twain, tevazuyla ve sessizce teşekkür etti, ücretini ödedi ve oradan ayrıldı.

O ZAMANLAR İYİ BİR FİKİR GİBİ GÖZÜKÜYORDU

1958'de Dr. Edmund Teller (hidrojen bombasının babası) Alaska'daki Cape Thompson'da bir mil çapında bir liman inşa etmek için bir dizi hidrojen bombası patlatmayı öneriyordu. Bu öneri daha sonra rafa kaldırıldı.

Birkaç ay sonra, Twain kendi adına yeniden randevu alıp kendisiyle özdeşleşen beyaz takımı içerisinde, tüm gösterişi ve ihtişamıyla, Fowler'ın ofisini yeniden ziyaret etti. Fowler, ünlü müşterisine karşı bu defa son derece nazikti. Bir önceki görüş-

melerinde Twain'in kafatasında çukur tespit ettiği noktada, şimdi yıldızın mizahçı olarak sahip olduğu uluslararası itibarı da destekleyecek şekilde "dağ gibi bir çıkıntı" olduğunu tespit etmişti. Twain ücretini ödemiş ve sonuçları yayımlanmaya bırakmıştı. Hiçbir şey Fowler'ın toplumsal çoğunluğun yanında yer almasını engelleyemezdi. Lorenzo bu olaydan sonra, yeni gelişmeye başlayan frenoloji partilerine her türlü desteği sağlamak için, oldukça yüklü bir miktarda posta havalesi yapacaktı.

Günümüzde antika dükkânlarında da görülebilen, konik, bej renkli ve frenolojiye ait siyah işaretlerin bulunduğu büstlerin Lorenzo'nun tasarladığı ürünlerden biri olması pek muhtemeldir. Fakat tüm bunlar kimseye hiçbir zararı dokunmayan eğlence unsurlarıydı; muhtemelen ruh çağırma oturumlarından çok daha az tehlike teşkil ediyorlardı. Bugün Fowler'dan geriye çok az şey kaldı. Ondan geriye kalan şeylerden biri de İngilizce sözlüğe soktuğu birkaç deyim. Entelektüel kimseler için kullanılan *high brow*, kültürsüz kimseler için kullanılan *low brow* sıfatları ve akıldışı davranışlar sergileyen kimselere "kafasını bir gösterme" zamanının geldiğini hatırlatmak için kullanılan *had their bumps felt* deyimleri Fowler'ın İngilizceye kazandırdığı ifadelerdir. Ancak olaylar gittikçe kötü bir vaziyet almaya başlayacaktı.

Kriterlere uygun bir kafatası

KÖTÜLÜĞE GİDEN YOLDA BİR DÖNÜM NOKTASI

Versay Anlaşması (1919) ile eski bir Alman kolonisi olan Ruanda, Belçika'nın denetimine geçmişti. Frenolojinin önde gelen savunucularından Paul Bouts'un (1900–90) önderliğinde, Belçika'nın da frenoloji modasına yenik düşmesiyle işlerin kötü bir seyir izleyeceği karanlık bir dönüm noktasına ulaşıldı. 24 yaşında, aynı zamanda papaz olan bir frenolojist çoktan Belçika'nın ulusal figürlerinden biri haline gelmişti. Bouts, anayurdunun dört bir tarafındaki çeşitli kurumları ziyaret etmiş ve kendi tasarladığı aletlerin yardımıyla mahkûmların kafalarının ölçümünü yapmıştı. Bouts, bulgularına dayanarak kimin "normal" olduğu ve kimin "normal" olmadığına ilişkin şüpheli açıklamalar yapıyordu.

Bouts'un icatları Ruanda'daki Belçika Kolonyal İdaresi tarafından ırksal üstünlük meselelerini düzenlemek için kullanılmaya başlandığında meselenin ırksal boyutu da etkisini göstermeye ve işler daha da kötü bir hal almaya başlamıştı. Kolonyal idare, Tutsilerin Hutulardan ırksal olarak üstün olduğunu ilan etmişti. Bu iki gruba bu temelde muamele etmeye başlarken gruplardan birini her türlü meselede ve hizmette diğerinden daha üstün bir konuma yerleştiriyordu. Gerisini hepimiz çok iyi biliyoruz. 1994 yılında gerçekleşen soykırımda Hutu ırkçılar, tahminen yarım milyonla bir milyon arasında Tutsinin ve daha az sayıda Hutunun yaşamına son verdi.

Kötü Titreşimler

Yürümekte olan bir tabur asker, asma bir köprünün çökmesine neden olabilir

On dokuzuncu yüzyılda ordulardan (tek bir müfrezeden bütün bir alaya kadar) yürüyüş halindeki tüm askeri birimlerinin bir köprüden geçerken uygun adım yürüyüşü bırakmaları isteniyordu. O dönemdeki bilimsel tartışmalar da bu öneriye katkı sağlıyordu. Bu tartışmalar, tüm nesnelerin doğal bir frekansa sahip olduğu düşüncesi etrafında dönüyordu. Bu, bir şeyin harekete geçirildiği zaman titreyeceğini gösteren frekanstı. Tempoyla yürüyen askerlerin birbirini tekrar eden eşzamanlı adımlarının, geçtikleri köprünün doğal frekansıyla eşleşmesi durumunda, ortaya kaçınılmaz bir felaketin çıkacağına inanılıyordu.

BELALI SU

Bu kavram, 12 Nisan 1831 tarihinde yaşanan Broughton Asma Köprüsü felaketinin ardından doğmuştur. 1826'da varlıklı Manchester'lı John Fitzgerald'ın şahsi katkısıyla inşa edilen köprü, Lancashire'daki Broughton ve Pendleton arasında bulunan Irwell Nehri'ni bağlıyordu. O gün, Teğmen John Fitzgerald (oğul) 60. piyade bölüğünün yetmiş dört mensubunu arazideki talimlerinin ardından Salford'daki kışlalarına götürüyordu. Köprüyü geçerken adımlarını gururla attıkları sırada yapı çökmeye başlamış ve adamların üzerinde durduğu tüm kolon nehre devrilmişti. Neyse

ki suyun derinliği yarım metre kadar olduğundan küçük çaplı yaralanmalarla kazayı atlatmışlardı.

Bilim insanları anında durumu, Fitzgerald'ın kaydadeğer bağışlarda bulunduğu, yeni açılan Manchester Mekanik Enstitüsü'yle paylaşmıştı. Enstitüdekiler, çökmenin, hep birlikte ayaklarını yere sertçe vuran askerlerin neden olduğu rezonanstan kaynaklandığı sonucunu çıkarmıştı. Bu çıkarım, asma köprülere yatırım yapanlara bir nebze olsun rahat bir nefes aldırmıştı. Türünün ilk örneklerinden olan Broughton Köprüsü bölgede bir gurur kaynağıydı. Onu tasarlayanlar ve inşa edenler yetersizlikle ya da daha kötü bir şeyle suçlanmayı istemiyorlardı. Ordu beklendiği gibi yürüyüş yapan tüm birimlere, küçük ya da büyük fark etmeksizin, anında talimat göndermişti. Yıkılmaya neden olacağı korkusuyla, askerlerden köprülerden geçerken yürüyüş düzenlerini bozmaları ve rasgele yürümeleri isteniyordu.

HİÇ DUYMAMIŞTIM! ÇÜRÜTÜLMÜŞ POPÜLER BİLİMSEL FİKİRLER

- Merkezkaç kuvveti diye bir şey yoktur.
- Isı yükselmez, kendisini eşit oranda çevresine dağıtır.
- Mide ülseri, stres ya da baharatlı yiyeceklerden değil, "helikobakter pilori" adındaki bir bakteriden kaynaklanır.
- Kuantum sıçraması, oluş halindeki sismik bir adımı ifade etmez; madde, hiçbir gözlenebilir değişiklik göstermeden bir durumdan diğer duruma geçerken ortaya çıkan geçiş sürecindeki bir dakikalık değişimi ifade eder.

İŞİN ÖZÜ

Gerçekte, -çok gerçek bir kuvvet olsa da- mekanik rezonansın konuyla hiçbir ilgisi bulunmuyordu ve yürümekte olan askeri kıtalarla da hiçbir ilgisi yoktu. Karmaşa ortadan kalktıktan sonra köprünün patronuyla bağlantısı olmayan bağımsız mühendisler alanı incelediklerinde, zemin ankrajına* bağlı destek zincirlerinden birini koruyan büyük cıvatalardan birinin koptuğunu fark ettiler. Köprüyü askıda tutan zincirleri sağlama alan diğer cıvataların pek çoğunun da ya bükülmüş ya da çatlamış olduğunu gördüler. Kullanılmakta olan cıvatalar daha önce bozulanların yerine takılmış üç yıllık cıvatalardı.

Konu biraz daha sorgulanınca, önde gelen inşaat mühendislerinden Eaton Hodgkinson'ın (1789-1861) zincirlerin sağlamlığı konusunda şüpheleri olduğunu ve yerine monte edilmeden evvel test edilmesinin yararlı olacağını ifade ettiği öğrenildi; ancak bu sağduyulu öneri ihmal edilmişti. Ayrıca askerlerin uygun adım yürüyüşleri köprünün akıbetinin öngörülemeyen habercisiyse; köprü, birlikler Kersal Bölgesi istikametinde yürürken neden çökmemişti? Aslında köprü çökmeye çoktan hazırdı ve birliklerin ağırlığı altında çöküvermişti; uygun adım yürüyüşün konuyla hiçbir ilgisi yoktu. Bu düpedüz teknik bir hataydı; çünkü köprü kötü tasarlanmış ve inşa edilmişti.

---

* Ankrajlar, genel anlamıyla yapısal bir öğeyi başka bir öğeye ya da malzemeye sabitleyerek birlikte çalışır hale getiren yapısal öğelerdir. Zemin ankrajları, sadece yapıları zemine sabitlemekle kalmayıp, zemin kütlesi, hidrostatik kuvvetler ve dış yükler kaynaklı çekme kuvvetlerini karşılayarak, bunları potansiyel göçme yüzeylerinin gerisinde tekrar zemine aktarır. Yapının dönme başta olmak üzere göçmesine neden olabilecek moment kuvvetlerine karşı koymasına yardımcı olur. (ç.n.)

MİT GÜÇLENİYOR

Ne var ki ağır bir yürüyüşün köprüyü parçalara ayıracağı şeklindeki mitin devam ettiği bir sırada, Angers Asma Köprüsü'nün Fransa'da 16 Nisan 1850'de çökmesi bu miti daha da kuvvetlendirmişti. 500 kişilik birkaç taburdan oluşan bir müfreze kuvveti, şiddetli bir fırtınanın tam ortasında köprüden yürüyorken iki asma kablosunun kopmasıyla köprü çökmüştü. Toplamda 226 asker yaşamını yitirdi. Ancak askerlerin çift boşluklu sıraya girip yürüyüş düzenini bozmuş olmalarına rağmen, yürüyüşün neden olduğu mekanik rezonans, olayın sorumlusu olarak görüldü. Bununla birlikte bölgedeki taburların varlığı yadsınamayacak kadar çoktu ve bütün müfrezeler rutin olarak köprüyü kullanıyordu, bazıları uygun adım bazılarıysa düzensiz adımlarla yürüyordu. 16 Nisan'da aynı alaydan iki müfreze, hiçbir kaza olmadan günün erken saatlerinde köprüyü geçti. Ancak yine de kopmuş kabloların bağlantı noktalarında aşınma sorunları tespit edildi. Broughton Asma Köprüsü'nde olduğu gibi, Angers'ın çöküşü de basit mekanik bir hatanın sonucunda gerçekleşmişti.

Angers Asma Köprüsü'nün çöküşü

MİLENYUM SARSINTISI

Mart 2010 tarihli Physics Today'de yayımlanan "Londra Köprüsü'ndeki Sarsıntı ve Sallanma" başlıklı makalede, fizik profesörü Bernard J. Feldman, Londra'da Haziran 2000'de yeni açılan Milenyum Köprüsü'nde yaşanan sarsıntının, eşzamanlı rezonansın sonucu olduğu fikrine karşı çıkıyordu. Yayaların adım sıklığı köprünün yatay dalgalanmasının iki katı olduğundan sarsıntı üzerinde herhangi bir etkisinin olmayacağı fikri, argümanının temelini oluşturuyordu.

KUVVETLİ RÜZGÂRLAR

1940'ta Amerika'nın Puget Sound Boğazı üzerindeki Tacoma Narrows Asma Köprüsü'nün olağanüstü çöküşünün, otomatik olarak rüzgârın neden olduğu rezonanstan kaynaklandığı düşünüldü. Köprü, üst kısmının yerleştirilme biçiminden dolayı, daha inşası sırasında bile "Galloping Gertie"* unvanını almıştı. Buna rağmen, köprünün daha sonraki dehşet verici çöküşü sadece bir kayıpla sonuçlanmıştı: Tubby adındaki bir spanyel.

Köprü güya 120 mph** şiddetindeki rüzgâra karşı koyabilecek güçte inşa edilmiş olmasına rağmen, felaket 40 mph şiddetindeki rüzgârda gerçekleşmişti. Ne var ki suç, rüzgârın neden olduğu rezonansa atıldı. Köprünün üzerinden şiddetle esen rüzgârın bir

* Üst kısmın inşa edildiği andan itibaren rüzgarlı hava şartlarında dikey olarak hareket etmeye başlaması, inşaat işçilerinin köprüye "Dörtnala Giden Gertie" anlamını taşıyan "Galloping Gertie" adını vermesine yol açtı. (ç.n.)
** Mil/saat (ç.n.)

hortum dalgası yarattığı ve bunların dalgalanmalarının köprünün doğal frekansıyla eşleştiği düşünüldü. Daha sonra titreşimler öyle bir noktaya ulaştı ki köprüyü çökme tehlikesiyle karşı karşıya bıraktı.

BEKLENMEYEN SONUÇLAR ORTAYA ÇIKMAYA BAŞLIYOR

Mekanik ya da rüzgâr kaynaklı rezonansa ters düşen Gertie muhabbeti, birkaç istisna dışında, bugün hâlâ çok yaygın. Robert H. Scanlon (1914-2001) bu yanılgıyı şiddetle eleştiren birkaç yazı kaleme aldı. Golden Gate Köprüsü projesinin bir numaralı danışmanı olarak onun yorumlarının ciddi bir ağırlığı vardı. Uluslararası arenada bu gibi yapılara dair yapılan aerodinamik ve aeroelastisite* alanındaki çalışmaların babası olarak bilinen Scanlon, alandaki diğer öne çıkan önemli isimlerle birlikte, Tacoma resonans teorisine ardı ardına darbe vurdu.

Profesör P. Joseph McKenna ve Profesör Alan C. Lazer'ın makalesi "Rock and Roll Bridge", Tacoma rezonans teorisine karşı çok ikna edici bir argüman sunmaktadır. Onlara göre, rezonans çok hassas bir kuvvettir. Bir bardağın kırılmasını örnek olarak kullanan McKenna ve Lazer, frekansı, nesnenin doğal frekansıyla eşleştirmeye zorlamak için ihtiyaç duyulan özel şartlar olarak tanımlamaktadır. Bu tür "hassas, sabit şartlar"ın Tacoma Köprüsü'nü vuran kuvvetli fırtına esnasında ortaya çıkması muhtemel değil. Onlar köprünün çöküşünü daha çok fırtına esnasında görülen farklı salınım türlerine bağlıyorlar ki bunlar yolun aşırı derecede kıvrılmasıyla sonuçlanmıştı. Tacoma taşıt yolu rüzgârda yükselip

---

* Aeroelastisite, bir akışkan içinde hareket eden esnek, katı bir yapının üzerine etki eden yapısal, aerodinamik ve ataletsel kuvvetlerin birbiriyle etkileşimini inceleyen bilim dalıdır. (ç.n.)

şiddetli bir şekilde düşerken askı kablolarının üzerine binen baskının da meseleye yardımcı olmadığını ekleyebilirim.

Çöküşlerinin tek tek kendine özgü koşulları olmasına rağmen, Broughton, Angers ve Tacoma köprülerinin rezonans teorisiyle hiçbir ilişkisi bulunmuyordu. Ancak bilimin eski hataları her zaman bu kadar kolay yok olmuyor. İşte bu nedenle askeri birlikler, her ihtimale karşı, belki eski batıl inançlarında bir doğruluk payı vardır diye, köprüden geçerken uygun adım yürümeyi bırakırlar.

ÇOK İNCE NOTALARI SÖYLEYEBİLMEK

Başka bir büyük rezonans miti de camın insan sesiyle kırılabileceği inancı. On dokuzuncu yüzyılda bilim insanları bir opera şarkıcısının bir notayı yeterli uzunlukta söylemesi durumunda bir su bardağını kırabileceğine inanıyordu. Kulak zarını patlatan çok sayıda salon gösterisi olmasına rağmen, bunda bir hata vardı; zira insan sesi camı parçalayacak kadar kuvvetli değil. Ancak hangi numara kullanılırsa kullanılsın -hava tabancasının suç ortaklığı curcunanın ortasında duyulmayacaktı- bilim yine rezonansın gücünü yüceltme aldatmacasının parçası olmuştu.

Çok daha yakın bir tarihte ise ünlü bir televizyon reklamı Ella Fitzgerald'ı benzer bir numarayı yaparken gösteriyordu; ancak bu da bir aldatmacaydı. Sır camın kendisindeydi: Öncelikle kendi rezonans notasını çıkarması için onun "vızıldatılması" gerekiyordu; bunun cam kırılana kadar, hoparlörle cam yönünde kayıt edilmesi ve yeniden çalınması gerekiyordu. İnsan sesi gerekli güçten yoksundur; işin özü sesin şiddetindedir.

Altına Hücum

Tüm adi metaller altına dönüştürülebilir

Modern kimyanın babası olan simyanın kökeninin, her ne kadar belirsiz olsa da bazılarına göre Arapça *al-Khemia* ya da antik Mısır'ı tanımlamak için kullanılan *Kara Toprak*'tan geldiği düşünülmektedir. Avrupa'nın simyayla tanışması on birinci yüzyılda, Mağribilerin simya fikrini İspanya'ya taşımasıyla gerçekleşmiştir. Sonsuz yaşamın sırlarını bulmak gibi birkaç büyük prensibini bir kenara bırakırsak simyanın temel amacı (ve bilime en çok yaklaştığı nokta), felsefe taşı arayışıdır. Felsefe taşı adi metalleri altına çeviren araçtır.

TEMEL MADDELER

Simyanın temeli, tüm maddelerin birbirine benzediğini öne süren Aristocu düşünceydi. Buna göre, mesela, lahana ve tuğla tamamen aynı maddelerden oluşmakta olup sadece farklı bir biçim ve ruh taşıyorlardı. Bir lahanayı bir tuğlaya ya da bir parça kurşunu altına çevirmek için bir kişinin öncelikle lahananın ya da kiremitin özünü tespit etmesi ve birini diğerine aşılaması gerekiyordu.

Simyacılar toprak, ateş, su ve havadan oluşan dört temel elementin varlığını kabul etmelerine rağmen onları tamamen tek bir maddenin farklı tezahürleri olarak görüyorlardı. Mesela bir kişi suyu ısıtsa hava olabilirdi; hava soğutulursa, su ortaya çıkabilirdi;

simyacıların gözünde bu doğal olgular, temel argümanlarının geçerliliğinin onaylanması anlamını taşıyordu.

Simya çevrelerinde, felsefe taşı arayışı *Magnum Opus* (bu etiket bugün bir kişinin başyapıtı için kullanılıyor) olarak ifade ediliyordu. Ancak cevabı verilmemiş bir soru var: Neden pek çok zeki insan böyle saçma bir ilkeye inanacak kadar aptal olabildi? Eğer kurşun altına bu kadar kolay çevrilebiliyorsa fiyatı da altın piyasasını düşürecek ve altın kurşun kadar ucuz olacaktı. Ancak öyle gözüküyor ki açgözlülük hepsinin gözünü kör etmiş. Ortaçağ Avrupa'sı hali vakti yerinde ve hırslı soyluları dolandıran şarlatan simyacılarla dolup taşıyordu, hepsi de mucize kılığına bürünmüş birkaç basit numaraya tanık olduktan sonra paralarını saçıp savurmaya can atıyordu.

Felsefe taşının sanatsal bir temsili

ÜNLÜ TRANSFERLER

Tüm simyacıların, kolay aldanan kimseleri aldatmaktan başka bir şey yapmadığını söylemek doğru olmaz; tüm maddeler için kilit önemdeki maddenin arayışına katılan parlak dimağlar da oldu ve bu insanların bilime ve tıbba önemli katkıları oldu. Simyacı Paracelsus (1493-1541) çinkoyu bulan ve ona ismini veren insandı. Morfin içeren alkollü bir çözelti olan laudanumu da ilk keşfeden o oldu. Victoria İngiltere'sinin önde gelen kadınlarının hevesle içtiği laudanum, afyon ürünlerinin karaborsa satışının 1920'de yasaklanmasına kadar popülerliğini koruyacaktı.

HİÇ DUYMAMIŞTIM! ÇÜRÜTÜLMÜŞ POPÜLER BİLİMSEL FİKİRLER

- Dil haritası diye bir şey yoktur: Tatlı, ekşi, tuzlu ve diğer tatlar dilin her tarafında hissedilebilir.
- Soğuk algınlığıyla koku alma duyunuzu kaybedersiniz, tat alma duyunuzu değil.
- "Altıncı his" aptalca bir ifade; çünkü insanların aslında on dokuz hissi vardır.

Simyanın cazibesi kuvvetliydi. Paracelsus'un döneminde ve bir ya da iki yüz yıl sonrasında, simyanın daha ahlaki kolları ve ana akım bilim arasındaki ayrım noktası belirsizleşmişti. Kraliçe I. Elizabeth'in danışmanı John Dee (1527-*y.*1608), bilim dünyasının en önemli öncülerinden Sir Isaac Newton (1642-1727) ile karanlık sularda yüzüyordu. Ancak bu tür deneylerin hepsinin sonu iyi bitmemişti. Ünlü simyacı Dr. Faustus (1480-1540, ruhban sınıfı arasında kendine pek çok düşman edinmişti,

Michael Maier'ın simya alanındaki referans kitabı *Atalanta fugiens*'den bir resim. Altın ve gümüş (güneş ve ay) birbirleriyle birleşme halinde gösteriliyor.

hatta onlardan birkaçını simya formülleriyle zehirlemeyi başarmıştı), "Yaşam Suyu" arayışında gliserin ve asitlerle yaptığı deneyler sırasında parçalara ayrılmıştı.

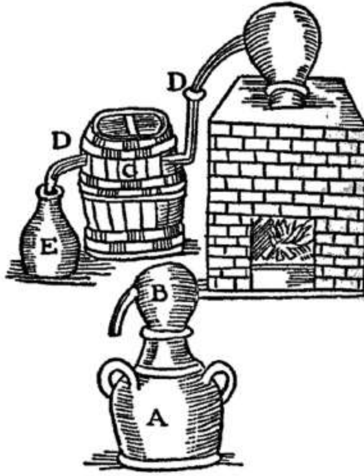
Dr. Faustus eğer nitrik asit kullandıysa merak etmeye hiç gerek yok; ondan geriye hiçbir şey kalmamıştır: Dinamitin üretiminden bu yana kullanılan son derece patlayıcı bir sıvı madde olan nitrogliserini iki yüz yıl öncesinden bulmuş olabilir. Tüm bunlara aldırmaksızın kilise, bedeninin parçalarının bulunamayışını şeytan icadı işlerle uğraşmasına bağlamıştı.

ZENGİN DENEYSEL TECRÜBE

Faustus nitogliserini keşfetmiş olsaydı, anında kendini paramparça ederdi; o geleneksel bilimin ilerisinde giden tek simyacı değildi. Ancak simya sanatının kötü şöhreti, simyacıların keşiflerinin şüpheyle karşılanmasına ve papalığın itirazlarının hedefine oturmasına neden oldu; bu durum daha sonra bilimsel gelişmenin önünde bir engel olacaktı. Temel prensip devam etti: Bir buluş, bir simyacının atölyesinden çıkmışsa muhakkak şeytanın eseri olmalıydı.

Bu şekilde çığır açan başka bir isim de Polonyalı simyacı Michael Sendivogios (1566-1636) idi. Sendivogios, teolog Joseph Priestly'nin (1733-1804) 1774 yılında keşfetmesinden neredeyse 200 yıl önce nitratı ısıtarak oksijen üretmişti. Sendivogios bilgi birikimini Hollandalı simyacı Cornelis Drebbel (1572-1633) ile paylaşabilmişti ki o da bunu pratik kullanıma sokmuştu. Londra'da 1620'de Drebbel on altı kişiyi taşıyabilen ilk güdümlü denizaltıyı inşa etmişti.

Drebbel, potasyum nitratı ya da sodyum nitratı yakarak sadece oksijen üretmekle kalmamış, karbondioksit oluşumu sırasında emilen nitratı oksite ya da hidroksite dönüştürebileceğini de bulmuştu. Basit ama etkili bir yeniden nefes alma sistemi üreterek, o da diğerleri gibi zamanının 300 yıl ilerisinde gidiyordu. Drebbel'in buluşu tüm mürettabatla birlikte Thames'da I. James ve donanmanın önünde test edildi. Yaklaşık beş metre derinliğindeki nehirde aşağı inip yukarı çıkarken üç saatin üzerinde batmış vaziyette kaldı.

Laboratuvara bir bakış: (a) bakır damıtma aygıtı; (b) damıtma başlığı; (c) soğutma aracı; (d) yoğunlaştırıcı tüp; (e) alıcı.

Fakat yine de şeytan işiyle uğraştığına dair fısıltılar her yanı dolduruyordu. Donanma savaşta kullanılabilecek çalışan denizaltılardan mahrum kalmıştı.

KÖTÜ ŞÖHRET

Bu tür çığır açan keşiflere rağmen, ilgi odağı haline gelen ve simyanın adına leke sürenler şarlatanlardı. Simyanın karanlık tarafına karşı en savunmasız kalan kurum Habsburg Sarayı'ydı. Kutsal Roma İmparatoru III. Ferdinand (1608-58) bir külçe altın yaratıldığına inandırıldı; umutlarını Avusturyalı simyacı Johann Richthausen'a bağladı. I. Leopold (1608-58) de aynı şekilde oyuna getirilmişti. Kendi bölgesindeki tüm dönüşüm girişimlerini ya-

saklamak, sağduyulu İmparatoriçe Maria Theresa'ya (1717-80) düşecekti.

Her ne kadar şarlatanlar tarafından itibarı zedelenmiş olsa da simya alanındaki çalışmalar günümüzdeki bazı buluşların önünü açmış olabilir. Bugün Fransa-İsveç sınırındaki Büyük Hadron Çarpıştırıcısı gibi partikül hızlandırıcıları, rutin olarak, bir elementteki serbest nötronları ve protonları çarpıştırmak ya da aynı elementi başka bir elementteki protonlarla bombardımana tutmak suretiyle çeşitli elementleri dönüştürmektedir. Dolayısıyla, kimyasal yollarla dönüşüm imkânsız olsa da, durum fizik alanında pek de öyle gözükmüyor. 1972 yılında Sibirya'daki Baykal Gölü'nün kıyılarında bulunan araştırma merkezindeki Sovyet fizikçiler, rutin kontrollerinin birinde, bir deney reaktöründeki deflektör koruyucularının kurşun balatalarının altına döndüğünü bildirdi. Bu duruma, Nobel Kimya Ödülü sahibi Glenn Seaborg 1980'de Kaliforniya Üniversitesi'nde aynı sonuca ulaşana kadar Batı tarafından şüpheyle yaklaşılması kaçınılmazdı.

Nükleer fizik çatısı altında, Seaborg bazı nötron ve protonları örneklemden kaldırmak suretiyle birkaç bin kurşun ve bizmut atomunu başarıyla dönüştürdü. Bu, erken dönem simyacıların fikirlerini aklamak için bir yere kadar etkisini sürdürebilir; ancak operasyonun maliyetinin geleneksel metotlarla çıkarılmış binlerce misli ağırlıktaki altına denk geldiği düşünüldüğünde altın piyasası şimdilik rahat bir nefes alabilir.

İyi Titreşimler

Histeri yalnızca kadınların mahremiyetini ilgilendirir ve cinsel uyarılmayla giderilebilir

Histerektomi kelimesinin etimolojik kardeşi olan histeri, Yunanca "rahim" anlamına gelen *hustera* kelimesinden gelmektedir. Bu durumun antik zamanlardan yakın tarihe kadar, tıp çevrelerinde sadece kadınlara özgü bir durum olduğuna ve kadınların rahimlerinde ya da vajinalarındaki bir dengesizlikten kaynaklandığına inanıldı. Böyle zorlama bir kavram, yirminci yüzyıla kadar geçerliliğini koruyan tıbbi bir tedaviyle daha da saçma bir hal alıyordu. Bu tür tedavi yöntemlerini bugün uygulayıcılar anında tıp kayıtlarından çıkartacak olsa da bunun tıp yıllıklarında kabulü dolaylı olarak titreşimli seks oyuncağı endüstrisinin gelişimine neden oldu.

HAZ NÖBETLERİ

1563'te Hollandalı fizikçi Pieter van Foreest (1521-97), tıbbi gözlemlerini derlediği çalışmasında aşağıdaki satırları kaleme alırken "histeri" ya da "rahim hastalığı"nın yüzlerce yıllık tedavisini kabul ediyordu:

> Bu semptomlar görüldüğünde bir ebeden yardım istemenin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Yardım eden ebe, bir

> parmağını içeri sokup zambak, misk kökü, safran yağları gibi şeyler kullanarak genital organa masaj yapabilir. Ve bu şekilde hastalıktan mustarip kadın haz nöbeti durumuna getirilebilir. Parmakla yapılan bu tür bir uyarma Galen ve Avicenna* tarafından özellikle dullar, iffetli hayat sürenler ve Gradus'un da önerdiği gibi ruhban sınıfına ait kadınlara tavsiye edilmiştir; çok genç kadınlara, cemiyet kadınlarına ve evli kadınlara ise pek önerilmemiştir; çünkü kendi eşleriyle cinsel ilişkide bulunmaları onlar için çok daha iyi bir çözümdür.

Başka bir şekilde ifade edersek, bir kadın şayet biraz huysuz ve kavgacı ise tek ihtiyaç duyduğu şey çeşitli yollarla onu olarak uyarmaktır. Kadınlara yönelik bu tutum yüzyıllar boyunca ve Victoria devrinde hâkimdi. Pek çok erkek kadınları ciddiye almıyor, onları orgazm olabilecek cinsel yaratıklar olarak görmüyordu; tıp mesleğini yürütenlerin önemli bir kısmı da bu konuda yeteri kadar bilgili değildi.

Victoria devrindeki doktorlar, bu antik dönemden kalma tavsiyenin izinden giderek, melankoliye yatkın olan tüm huysuz kadınlar için cinsel organ masajını savunuyorlardı. Melankoli; yorgunluk, nefes darlığı, uykusuzluk, iştahsızlık, genel sinirlilik hali ya da kocasıyla anlaşamama gibi semptomların bütününü tanımlamak için kullanılan bir kavramdı. Arşivler, doktor destekli "paroksizm"e (haz nöbeti. Bu, açıkça kabul edilen bir orgazm şekli değildir.) harcadıkları zamandan şikâyet eden doktorlarla doludur; çünkü işbirliğine yatkın olmayan bazı hastalar sadece sonuca varmayı umursuyorlardı.

Son derece tuhaf bir şekilde, tıp camiasının hiçbir üyesi bu nöbetlerin bir kadın orgazmı olduğunu fark edemedi; tabii ilk te-

---

* Batı toplumlarında İbn-i Sina, "Avicenna" adıyla bilinir. (e.n.)

davide kendilerini çok iyi hissettiğini söyleyen ve hemen devam eden programa katılmaya rıza gösteren hastalar bunun dışında kalıyordu. Sonuç olarak, jinekolojik masaj klinikleri -bugün olsa tamamen farklı bir adla çağırılırlardı- tüm Avrupa ve Amerika'ya yayılmıştı.

ARZ VE TALEP

Bu tür tedavilere yönelik talep, endişe verici oranlara ulaştığında, doktorlar ağrıyan parmaklarından ve bileklerinden şikâyet etmeye başlarken "repetitive strain injury (RSI)*" rahatsızlığının bilinen ilk kurbanları arasına girdiler. İsviçreliler çözümü gayet iyi vuruşları olan ve elle tutularak çalıştırılan kurmalı bir alette bulmuştu. Ancak, yaklaşmakta olan nöbet işaretlerini gösteren hastalarda olduğu gibi (nefes darlığı, boyunda ve tedavi bölgesinin etrafındaki deride kızarma ve bazen homurdanma sesleri çıkarma), üzücü şeyler de görülmeye devam ediyordu. Hiç kimse on dokuzuncu yüzyılda, tek bir doktor eşinin bile mutlu bir seks hayatı olduğunu söyleyemez; çünkü bu profesyoneller hastanın gerçekte var olan şeye yönelik tepkisini tanımlamada başarısız olmuşlardı.

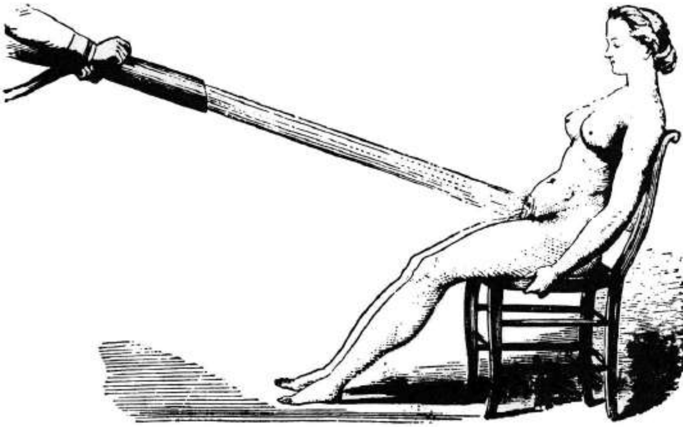
Listede bulunan diğer ve belki de çok daha başarılı teknik, su jeti kullanarak, klitorisle oynandığında hızlı ve yoğun haz nöbetleri doğuran "hidroperküsyon" yöntemiydi. Bu yöntem, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde hastalar arasında patlama yaratmıştı. Doktorlar hidroperküsyonun çok daha güçlü bir haz nöbeti yarattığı sonucunu kabul etmek zorunda kalmışlardı ki bu da hastalar için çok daha iyi bir duruma işaret ediyordu. Talep katlanarak artıyordu.

Ancak gerekli teçhizatın maliyeti ve böyle bir tedavi için ku-

---

* Aşırı kullanma sonucu kas veya bir organda meydana gelen rahatsızlık (ç.n.)

rulan bir odanın başka hiçbir şey için kullanılamayacağı gerçeği, hidroperküsyona varlıklı doktorlar ve hastalar dışında kalanların erişimini zorlaştırıyordu. Bu yöntem son zamanlarda spa kliniklerinde, su tedavisi sektöründe ve kadınların bir haftalığına günde iki defa kendi tarzlarında "suyu içlerine almak" için akın ettikleri gizli kliniklerde yeniden canlandırılıyor.

Korkaklara göre değil: Hidroperküsyon

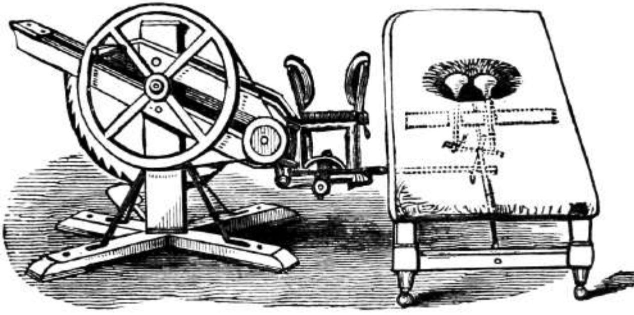
KADININ ADIMLARINDAN FIŞKIRAN MEMBA

Ünlü Fransız hekim Henri Scoutetten, "kadınlardaki pelvik tıkanma"ya çare olarak sunduğu hidroperküsyonla ilgili 1843 tarihli yazılarında bu uygulamanın neden bu kadar popüler olduğunu şöyle açıkladı:

> Su jetinin yarattığı ilk etki acı duygusuydu; fakat kısa sürede perküsyonun etkisi, organizmanın soğuğa tepkisi (derinin kızarmasına neden olur) ve dengenin yeniden kurulması öyle bir hoş bir his yaratıyor ki önerilen zamanın (genellikle dört ya da beş dakika) aşılmaması için gerekli önlemlerin alınması gerekiyor. Duştan sonra hasta kurulanıyor, korsesini sıkıyor ve enerjik adımlarla odasına dönüyor.

MAKİNELER KONTROLÜ ELE GEÇİRİYOR

Bu arada, 1868 yılında New York'lu doktor George Taylor, kadınların histerisini elle iyileştirmekten bunalmış (tetiklemek zorunda olduğu haz nöbetlerinin sayısı öyle artmıştı ki artık golf kulüplerine bile devam edemez olmuştu) ve bunun için yeni bir çözüm yolu geliştirmişti: Dayanıklı lastik bir diyaframın altından vuran ve buharla çalışan vulvar bir tahrik edici mekanizmanın bulunduğu bir tedavi masası.

Taşıması zor: Vibratör ve tedavi masası

Bu yöntem, tıp mesleğinde anında bir ilgi patlaması yaratmıştı. Kullanımı kolay olup asgari düzeyde çaba gerektiriyordu. Bir doktorun yapması gereken tek şey, hastayı, vücudunun tedavi edilmesi gereken bölgesini merkezdeki açıklığın üzerine getirip masanın üzerine yüzüstü yatması konusunda yönlendirmekti. Daha sonra cihazı çalıştırıyor ve hastaya tedavinin başarıyla sonuçlanması için pozisyonunda kendisini rahat hissettirecek ufak tefek ayarlamaları yapmasını söylüyordu. Ancak Taylor'ın tedavi masasında birtakım sorunlar çıkacaktı: Büyüktü, taşınmaya müsait değildi; ne kadar gürültü çıkardığından bahsetmeye hiç gerek yok ve kullanıcılar cihazı pek insani bulmuyorlardı, belli ki çoğu insani teması tercih ediyordu.

GRANVILLE'İN ÇEKİCİ

Çözüm 1880'de Britanyalı Dr. Joseph Mortimer Granville'in (1833-1900) tasarladığı ve patentini aldığı dünyanın klinik kullanıma yönelik ilk elle tutularak çalışan elektrikli vibratörüyle geldi.

O bu alete "perküsör" demeyi tercih ediyordu; ama onun dışındaki herkes doktorla dalga geçmek için "Granville'in Çekici" adını takmıştı.

Perküsörün, saç kurutma makinesi ve tamircilerin civata kaldırmak için kullandığı haç şeklindeki alet arasında bir görünümü vardı; farklı şekillerdeki çeşitli lastik başlıklara uyum sağlayabiliyordu ve kullanılmadığı zaman taşınabilir bir rampayla kaldırılabiliyordu. En önemlisi de hastalar bu aleti sevmişti; tekrar tekrar perküslenmek için can atıyorlardı.

Granville'in kendisi hiç kullanmamış olsa da "Nerve Vibration and Excitation as Agents in the Treatment of Functional Disorder and Organic Disease" başlıklı makalesinde şöyle diyordu: "Şimdiye kadar hiçbir kadın hastayı perküslemedim... Bundan kaçındım, kadınların tedavisini perküsörle yapmaktan kaçınmaya da devam edeceğim; çünkü oyuna getirilmek ve kadınların histerik ruh halinin yol açacağı sapıklıklarla başkalarını da yanlış yönlendirmek istemiyorum."

1902'de Amerikan piyasası Granville'in icadına, kişisel tedavinin daha az endüstriyel gözüken bir şekli olarak olumlu yaklaşmıştı. Bu da gizli jinekolojik masaj salonlarının pek çoğunun ve tıbbi "pelvik perküsleme" piyasasının sonu anlamına geliyordu. İlk olarak, bugün de hâlâ faaliyette olan beyaz eşya şirketi Hamilton Beach tarafından piyasaya sürülen el vibratörü -fan, ısıtıcı, dikiş makinesi ve ekmek kızartma makinesinden sonra- elektrikle çalışan beşinci ev aletiydi.

Hareket halinde:
Portatif vibratör

TİTREK BİR BAŞARI

İçlerindeki cevher kitleleri heyecanlandırıyordu! Talep olağanüstü boyutlardaydı. *Sears-Roebuck Catalogue*'dan *Woman's Home Companion*'a kadar prestijli yayınlarda yaygın bir şekilde reklamı yapılırken her bütçeden insana uygun pek çok vibratör çeşidi artık piyasalardaydı. Ürün yelpazesi, dakikada 1000 vuruş yapan ucuz ve eğlenceli modellerden sınıfının en iyisi modellere kadar değişiyordu. Yaklaşık 200 dolar değerindeki, dakikada 8000 vuruş yapan, pek methedilen "Chattanooga" modeli de en iyiler arasında bulunuyordu.

"Chattanooga" yaklaşık 1 metre boyunda ayaklı bir cihazdı. Hareketli bir "çalışma kolu" bulunuyor ve yapılacak işin amacına göre yatay olarak da alçaltılabiliyor ve ucuna büyük fitile benzer bir şey takılabiliyordu. Son derece yüksek bir gelir akışından mahrum kalan ünlü doktorlar, kendilerine ait bu tür cihazları pazarlamak için birbirleriyle yarışıyorlardı. *Health for Women* dergisinin de "pelvik tıkanma" yaşayanlara "gençliğin tüm hazlarının içlerinde yeniden canlanması" için *önerebileceği tek şey bu cihazdı.*

"Chattanooga"

EDEPSİZ AMA GÜZEL

Binlerce Amerikalı ve Avrupalı kadının gerçekten de kalpleri hazla çarpıyordu; erkeklerse mumlanmış bıyıklarını buruyor ve kadınların sorunları hakkında homurdanmaya devam ediyordu. Geçen yüzyıla kadar, binlerce kadın düzenli olarak doktorlar tarafından tatmin edilirken kocalarının bundan bihaber olması modern okuyucuya inanılmaz gelebilir. Fakat o zamanlarda pek çok erkek, doktorlar da buna dahil, kadın cinselliği konusunda cahildi. Erkekler seksin keyfini çıkarırken kadınlar bu duruma hoşgörüyle yaklaşıyordu; dünyanın doğal düzeni böyleydi. Dolayısıyla kadınların tuhaf doktor destekli haz nöbeti ya da Chattanooga "choo-choo"ya neden rağbet gösterdiğini anlamak zor değil.

CİDDİ MESELE

Tüm bu perküsleme faaliyeti, tıbbın köhne ve sinsi yan etkisi olarak görülmüyordu. Bugün hâlâ doktorlar arasında prestijli bir kılavuz kabul edilen *The Merck Manual* yirminci yüzyıldaki ilk baskısında "kadın histerisini" tıbbın kabul ettiği bir durum olarak ele alıyordu. Elle ya da mekanik yollarla olması fark etmeksizin, "pelvik masaj" tek etkili tedavi yöntemi olarak tavsiye ediliyordu. Aynı el kılavuzunun cinsel uyarılmadan "gereğinden çok haz" duyan kadınların ya da aşırı arzu gösteren kadınların klitorisindeki hissin sülfürük asit kullanılarak ortadan kaldırılabileceği tavsiyesinde bulunması, hiç kimsenin, yirminci yüzyılın başında bile, bu perküsleme konusunun cinsel bir boyutu olacağını düşünmediğinin kanıtıydı.

1920'lere gelindiğinde tıbbi mastürbasyonu kadınlara tedavi yöntemi olarak reçete etme uygulaması son bulmuştu; kadınların perküsleri artık elle ve pille çalışan aletlerdi. Onlar da büyümekte olan porno film endüstrisinde düzenli olarak boy göstermeye başlayınca saygınlığını kaybetmişti. Ve nihayet 1952 yılında histeri, ona eşlik eden tüm semptomlarıyla birlikte, tanımlanmış tıbbi rahatsızlıklar listelerinden kaldırılmış bulunuyordu.

Duman ve Titremeler

Tütün çeşitli sağlık sorunlarını tedavi edebilir

Tütün, adını Karayip dilinin erken dönemlerinde puronun (bu isim aynı zamanda puro şeklindeki Tobago adasına da adını vermiştir) karşılığı olarak kullanılan kelimeden almaktadır ve Avrupa'ya ilk olarak Amerika kıtasından 1518 civarında İspanyollar tarafından getirilmiştir. Bu konudaki efsanelerin söylediği gibi Sir Walter Raleigh tarafından getirilmemiştir. Tütün, Batı'ya insanlara rahatsızlık veren pek çok şeyi iyileştirebilecek tıbbi bir mucize olarak ilk tanıtıldığında memnuniyetle karşılandı.

HER DERDE DEVA

Tehlikeli ot hemen, müthiş bir bitkisel ilaç olarak ithalatçılar tarafından göklere çıkarıldı.Yerli tedarikçilerin tütün dumanı lavmanlarının faydalarını metheden hikâyelerini paylaşarak bunun nasıl krallara yaraşır bir madde olduğu konusunda İspanyol ve Portekiz sarayları eşrafının gözlerini boyadılar. Avrupalılar uygulamayı coşkuyla benimsedi. O dönemde "glyster" olarak anılan duman lavmanı tedavisi, tüm kıtada popülerlik kazanarak on dokuzuncu yüzyılın ortasına kadar bu popülaritesini korudu.

Tütünün faydasının olup olmadığı meselesi, İspanyol hekim ve botanikçi Nicolás Monardes'in (1493-1588) bulgularıyla önemli oranda destekleniyordu. Monardes'in tütünün (kabızlıktan epi-

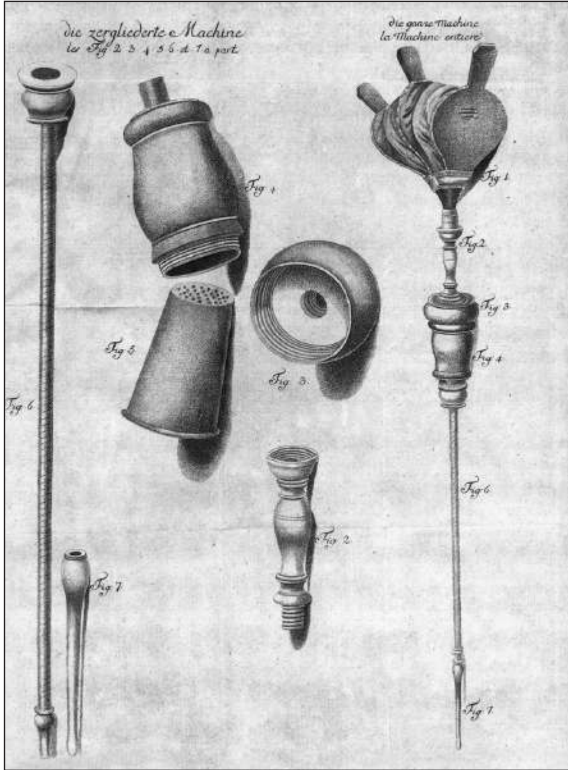
lepsiye kadar) çeşitli sorunların tedavisinde kullanımına ilişkin kitabı, üç parça olarak 1565'ten 1574'e kadar yayımlandı. Monardes'in keşifleri sonucunda, duman püskürtme uygulaması bir dizi hastalığın tedavisinde kullanıldı; kulak ağrısından şikayetçi olanların kulaklarına tütün dumanı üflendi, sinüzit sorunu olanlar dumanı burunlarından aldı ve mide-bağırsak sorunları olanlar da tamamıyla başka bir rotadan dumanı içlerine çektiler. Ancak çok önemli bir bilgi çeviride kaybolmuştu: Yerli tütün satıcıları aslında, tütünü sadece atlarının kabızlık sorunlarının tedavisinde kullanmışlardı.

İLK SİGARA İÇME YASAĞI

Tütün karşıtı aktivistler için biraz şaşırtıcı olabilir; ama hakikat şu ki, tarihteki ilk ulusal sigara karşıtı programın arkasındaki itici güç Adolf Hitler'di. Nazi hekimlerinin sigara tüketimi ve akciğer kanseri arasındaki bağlantıya ilişkin ilk kanıtı ve sigaranın anne karnındaki bebekler için doğurduğu tehlikeyi bulmalarından sonra, Hitler rejimi tütün tüketimini azaltmayı hedefleyen bir dizi stratejiyi hayata geçirdi.

Toplu taşıma araçlarında, sığınaklarda, devlet dairelerinde, restoranlarda sigara tüketimini ve sigara içmeyi olumlu bir şekilde sunan reklamları yasaklayan Nazi Almanya'sıydı. Luftwaffe*'de sigara içmeye izin verilmediği gibi SS subaylarının görev başında sigara içmeleri de yasaklanmıştı.

* 1935 yılında Nazi Almanya'sında Adolf Hitler tarafından kurulmuş olan Wehrmacht'ın hava kuvvetleri. (e.n.)

Kendini hazırla: Ticaret aletleri

Ne var ki tütün dumanı tedavisi, tüm Avrupa'da standart bir uygulama haline gelmişti; duman lavmanı tedavileri ise bunlar arasında en popüler olanıydı. Bugün hayal etmek ne kadar zor olsa da on altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın ortasına kadar, toplumdaki en elit ve varlıklı kesimler dumanı bir körük ya da tütsü kabına benzeyen haç şeklindeki bir mekanizmayla anüslerinden almak için sıraya giriyorlardı.

HER BÜTÇEYE VE HER ZEVKE UYGUN ÜRÜNLER

Sıradan insanlar tütün dumanlarını daha geleneksel yollardan almayı tercih ederken hali vakti yerinde olanlar duman lavmanlarını çeşnili almayı tercih ediyordu. Onur kırıcı bir prosedür olmasına rağmen, bu yeni moda kendi hiyerarşik yapısı ve kanaat önderleriyle gerçek bir endüstri doğurdu. Hiyerarşinin en dibinde ise "limonatacılar" vardı; çok da makbul olmayan görevleri "kötü duman kokusu" ilerlemeden bekleyen hastayı limonatayla temizlemekti.

Aralık 1650'de Oxford'da gerçekleşen bir vaka, duman lavmanının mucizevi güçleri olduğu yönündeki iddiayı iyice pekiştirdi. Anne Greene adındaki genç hizmetçi bir kız, haksız yere suçlanmış ve kendi çocuğunun katili olmakla itham edilmişti. Bebek aslında ölü doğmuştu. İntikam için bekleyen güruh tarafından asılmadan önce, Greene'in bedeni aşağıya indirildi ve incelenmek üzere sözde cerrahlar tarafından bulunduğu yerden uzaklaştırıldı.

Morgdaki prosedür sırasında biri, Greene'in parmaklarının hafifçe kıpırdadığını sandı. Onu kendine getirmek için anında ona bir duman lavmanı uyguladılar. Operasyon başarılı geçti. Kadın irkilmiş bir şekilde doğrulup özür diledi. Greene bu tedavinin tartışmasız gücünü vücuda büründüren canlı bir reklam aracı olarak hayatına devam etti.

PARILDAYAN HER ŞEY...

Artan popülaritesine rağmen, duman lavmanı tedavisi evrensel olarak benimsenen bir yöntem değildi. Shakespeare'in "Venedik Taciri" eserinde söylediği "Parıldayan her şey altın değildir," cümlesi, bazıları tarafından bu uygulamaya referansla bir kelime oyunu olarak kullanıldı. Bu yöntem Amerika'da çok da iyi karşılanmamıştı. Bir aldatma ya da dolandırma girişimini ifade etmek için kullanılan "birinin kıçını dumanla uçurmak" deyimi, duman lavmanlarının tartışmaya açık güvenilirliğine bir tepki olarak ortaya atıldı.

Duman lavmanı popülerleşirken tıp otoriteleri tarafından da saygı duyulan bir tedavi yöntemi olarak görülmeye başladı. 1774'te "Society for the Recovery of Persons Apparently Drowned" (Boğulmuş Görünenleri İyileştirme Cemiyeti) kuruldu. Cemiyet, boğulma vakalarında hayat kurtarıcı müdahaleyi teşvik etmeyi amaçlıyordu.

Cemiyet, halkın bağışlarından toplanan parayı, Thames Nehri'nin Londra'ya bakan yamaçları boyunca ve kentin büyük gölleri üzerindeki stratejik noktalarda, duman lavman kulübeleri kurmak için kullandı. Anne Greene'den ilham alan cemiyet üyeleri, ölüm vakalarını tespit etmek ya da boğulmak üzere olanları hayata döndürecek bir güvenlik metodu sunmak istiyorlardı. Cemiyet aslında pek çok başarıya imza attı. Bu tür beklenmedik başlangıçlarla kurulan cemiyet günümüzde "Royal Humane Society*" adıyla hizmet vermeye devam ediyor.

* Hayat kurtaran müdahaleleri destekleyen bir yardım kuruluşu. (e.n.)

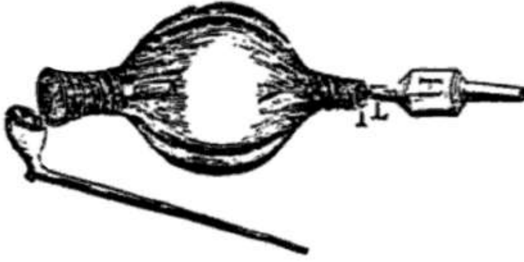
MERHUM

Greene'in lavmanının kötü şöhreti, varlıklı kesimler arasında yeni ölmüş yakınlarına "emin olmak için" duman pompalama gibi bir alışkanlığın doğmasına neden oldu; ölümde bile dumandan kaçış yoktu. On dokuzuncu yüzyılın başında, uygulama gözden düştüğünde, diri diri gömülmekten korkanlar durumlarını mezarlıktakilere bildirmek için tabutlarına zilli bir tel yerleştiriyorlardı. Bu uygulamanın, bazılarının savunduğu gibi, geceleri uyanık kalıp kasvetli çıtırtılara kulak verenler tarafından dolaşıma sokulan, "dead-ringer*", "saved by the bell**" ya da "graveyard shift***" gibi ifadelerin doğmasına yol açtığı doğru değil.

* "Dead-ringer", deyim olarak "tıpatıp benzeri" anlamında kullanılırken gerçek karşılığı "ölü çanı". (ç.n.)
** "Saved by the bell", deyim olarak "paçayı kurtarmak" anlamında kullanılırken gerçek anlamdaki karşılığı "çanla kurtulmak". (ç.n.)
*** "Graveyard shift" deyim olarak "gece vardiyası" anlamında kullanılırken gerçek anlamdaki karşılığı "mezar vardiyası". (ç.n.)

SAF ZEHİR

Anal fümigasyon, on dokuzuncu yüzyılın başında bilimsel araştırmaların tütünün zehirli niteliklerini ortaya çıkarmasıyla düşüşe geçti. İngiliz fizyolog ve cerrah Sir Benjamin Brodie, bu alandaki en ciddi araştırmayı yürüttü; tütünün en önemli içeriği olan nikotinin kan dolaşımına müdahale edebileceğini ortaya koydu. Ne var ki ana akım tıp çevreleri hâlâ tütün dumanının kolerayı ortadan kaldırabileceğine inanıyordu. Kulağa ne kadar imkânsız gibi

Duman lavmanı uygulamada kullanılan bir cihaz

gelse de bunların tohum teorisinin kabulünden önceki dönem olduğunu -yani tüm hastalıkların kötü kokuyla yayıldığının düşünüldüğü bir dönem olduğunu- (mesela sıtma kelimesinin tam karşılığı “kötü hava”dır, Cennet Kokusu bölümüne bakınız) akılda tutmakta fayda var. Kolera ne zaman patlak verse hiçbir toplumsal kesim ayırt edilmeksizin, çocuklar da buna dahil, ücretsiz tütün dağıtılıyordu; kolera dumanıyla mücadele etmek için sigara tüttürmek şart koşuluyordu.

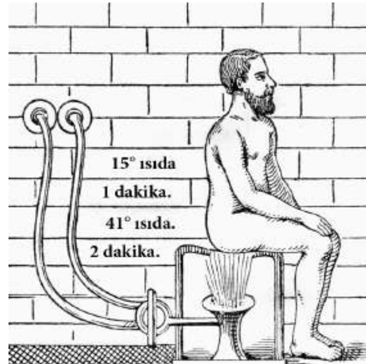
KOLON MODASI

On dokuzuncu yüzyılın ortasında, tedavide genel olarak bir gerileme yaşanmış olmasına rağmen, duman lavmanlarının mirası devam etti; dumancılar ortadan kaybolurken, hiyerarşide ikinci derecede bulunan limonatacılar onların yerini aldı. Anüslerine nesnelerin sokulmasına alışmış olan, hatta bunu saplantı haline getiren insanlar, dumandan vazgeçmek zorunda kalınca limonata banyosuyla devam etmeye karar verdiler. Antik Mısırlılar ve Yunanlar bu tür tuhaf hijyen uygulamalarını destekliyordu; bu hâlâ devam etmekte olan tartışmalı kolon sulamasının başlangıcı oldu. Bu uygulama geç dönem Wales Prensesi tarafından da destekle-

necekti. Prenses, haftada üç kere "asil temizlenme" deneyimi yaşıyordu, bu seansların her biri, on iki galon sterilize edilmiş maden suyu içeriyordu.

Bir on altıncı yüzyıl çevirmeninin ayrıntıları gözden kaçırmasının sonucunda, bugün duman lavmanı tutkunlarının modern muadillerinin keyfini çıkardığı birkaç milyar dolarlık kolon sulama klinikleri bulunuyor. Duman lavmanının uygulayıcıları, daha iyisini bilmedikleri için mazur görülebilirdi; esasında geçerli bir tedavi yürüttüklerine inanıyorlardı. Fakat aynısının, kalın bağırsakların içine yapışan dışkıyla her gün yavaşça zehirlendiğimizi söylerek hastalarını ikna etmeyi başaran modern dönem sulama lobisi için geçerli olduğu söylenemez.

Kayıtlar alınmaya başlandığından bu yana yapılan hiçbir otopsi bunu destekleyecek kanıt bulamadı. Anlamsız tehlikeli sulama uygulamasının amip kaynaklı enfeksiyondan içsel delinmeye ve kalp krizine kadar pek çok yan etkisi olacağı iddia edilebilir. Benim şahsi fikrime göre, vücudun diğer tarafından alınan altı Arjantin birası çok daha güvenilir ve keyifli bir seçenek.

Duman peşinde

Hey, Hey, Biz Maymunuz!

Maymunların salgıbezlerini insanlara enjekte etmek cinsel canlanma sağlıyor

Yüzyıllardır, insanlar -ya da erkekler demek daha doğru olur- kadınları erkeklerin kurlarına karşı koyamayacak derecede tahrik edecek ya da en isteksiz bedenleri bile uyandıracak bir maddenin arayışındaydılar. Yirminci yüzyılın sonunda, Viagra'nın (teknik olarak bir afrodizyak olmasa da) üretilmesine kadar, en ünlü cinsel uyarıcı kuduz böceği (“Spanish Fly*”) idi. Kabarcık kınkanatın kanatlarının çeperinden yapılan afrodizyak, antik Roma'dan bu yana, isteksizler ve şehvet düşkünleri tarafından kullanıldı ve sömürüldü.

Ancak popülaritesinin nasıl sona erdiği hâlâ gizemini koruyor. Tüm afrodizyaklar gibi idrar yolları rahatsızlığının yanı sıra kusma, ishal, böbreklerde kalıcı hasara yol açmadan tutun da kalp ritim bozukluğuna ve ölüme kadar giden yan etkilerinin olduğu da biliniyor. İnsanları ateşlendirmek bir yana dursun, bu tür yan etkileri olan kuduz böceğinin antik Roma'daki çılgın seks alemlerinin tüm

Bir yardım eli: Kuduz böceği içeren bir afrodizyak

* Afrodizyak olarak kullanılan kuduzböceği. (ç.n.)

tadını kaçırmış olması muhtemel; ama yine de bugün tehlikeli cinsellik deneyimi yaşamak isteyenler, ya da hiç yaşamak istemeyenler için internette sıvı ya da tablet alternatifleriyle karaborsa olarak satılmaya devam ediliyor.

AŞKIN GIDASI

Yüzyıllar boyunca, çeşitli gıda maddeleri, birtakım afrodizyak etkileri olduğuna inanıldığı için kısa süreli de olsa popüler oldu. On altıncı yüzyılda İspanyol kaşifler Meksika'da dallarından sarkan avokado meyvelerinden büyülenmişlerdi. Bunda "avokado"-nun yerel dilde "testis" anlamına geldiğinin söylenmesinin büyük bir tesiri olmuştu. Açgözlü istilacılar meyveleri anında ülkelerine götürmek üzere gemilere yüklemeye başlamışlardı. Bu meyveler, geri döndüklerinde aptal ihtiyar erkeklere güneş altında otururken genital bölgelerine uygulamak üzere macun olarak pazarlanacaktı.

TESTİS TEDAVİSİ

Cinsel canlanma arayışları daha sonra da devam etti; bu arayışların başını bir müddet sonra tıp etiği konusunda son derece umursamaz tavırlarıyla bilinen Rusya doğumlu Fransız hekim Serge Voronoff (1866-1951) çekecekti. Voronoff, yoldaşı Ilya Ivanov'la birlikte (Türlerin Kökeni bölümüne bakınız) dünya çapında milyonlarca insanın ölümüne neden olmuş olabilir.

MÜTEVAZI DOMATES

Bir zamanlar, cinsel gücü artırıcı yanı yüksek bir afrodizyak olarak bilinen domates, uzunca bir süre kötü bir üne sahipti. Bu meyve Avrupa'ya Mağribiler ("Moor") tarafından getirildiği için Fransızlar buna "pomme de Moor*" adını vermişlerdi. İngilizler kelimeyi yanlış işiterek bunu "aşk elması" anlamına gelen "pomme d'amour" olarak adlandırdılar ki bu da kaçınılmaz sonun başlangıcı olacaktı. Ortaçağ kilisesi ise meyvenin aslında zehirli olduğunu ilan ederek karşı saldırıya geçmişti.

Domates bitkisi, ölümcül bir köpek üzümüne benzediği için (aslında bir şekilde bağlantıları da yok değildi), meyvenin zehirli olduğu iddiaları tıp çevrelerinin onayladığı bir bilgi oldu. Bu bilgi, John Gerard Herball'ın (1597) yayımladığı eserle on altıncı yüzyılda kemikleşmiş bir hakikat halini aldı ki bu da domatesin nesiller boyunca zehirli olmakla itham edilmesine neden olacaktı. Kilisenin ilgisinin başka meselelere kaymasından çok sonra bile tıp camiası hâlâ iki ya da üç domates yiyen birinin anında öleceği fikrine sıkı sıkıya bağlıydı. On sekizinci yüzyılın başından ortasına kadar maceraperestlerin basit deneyleriyle yanlışlanana kadar, bu bilgi geçerli olacaktı.

Amerikalılar ise domatesin zehirli olduğuna on dokuzuncu yüzyılın başına kadar inanmaya devam etti. Bu mitin Amerikalılar için çökmesi, efsaneye göre, General Robert Gibbon Johnson'ın 26 Eylül 1820'de Salem'deki Eski Adliye Sarayı'nın merdivenlerinde meraklı bir kalabalığın gözleri önünde bir sepet dolusu domatesi mideye indirmesiyle olacaktı.

---

* Mağribi elması (e.n.)

1889 yılında, yaşlanma sürecini durduracak yöntemler konusundaki öncü araştırmalarını yürütürken Voronoff, yöntemlerini kendi üzerinde denemeye başladı, köpek ve kobay farelerinin testislerinden çıkarttığı özü kendi vücuduna enjekte ediyordu. Uygulamanın işe yarayıp yaramadığı pek anlaşılamamıştı, bu yüzden Voronoff aynı maddeden bezdoku nakilleri yapmaya geçmiş ve sonuçlarını, iktidarsızlıktan şizofreniye kadar her türlü rahatsızlıkla mücadelenin çözüm yolu olarak göklere çıkaran makalelerde yayımlamıştı. Uluslararası basın, Avrupalı ve Amerikan tıp çevreleri, Voronoff'un bulgularını destekleyici kanıt sunmasını bile istemeden naif bir şekilde kabul etmişti.

1920 yılının başlarında, Volonoff idam edilmiş mahkûmların testislerini, servetlerini har vurup harman savuran ahmaklara nakletmeye başladı. Arz, talebin gerisinde kalmaya yüz tutunca, maymun testislerini kullanmaya başladı; salgıbezi dilimlerini zengin ve ünlü kimselerin erbezi torbalarına nakledİyordu. 1922'ye gelindiğinde, maymun bezleri tedavisi tüm tıp aleminin dilindeydi. Voronoff gittikçe zenginleşiyordu, üstelik sadece ünlü simalar üzerinden gerçekleştirdiği operasyonlar sayesinde değil, aynı zamanda çılgınlığını Avrupa'nın ve Amerika'nın geri kalanına yaymak üzere diğer hekim ve cerrahlara verdiği eğitimlerden elde ettiği gelirle serveti büyüyordu.

1923'te Uluslararası Cerrahlar Kongresi'ne Avrupa ve Amerika'nın dört bir yanından gelen 700'den fazla yüksek statülü delege, Londra'ya bir konferansa, Voronoff'a methiyeler düzmek ve onu cinsel canlanmanın babası olarak göklere çıkarmak üzere gelmişti. Ancak hiç kimse efendinin yaşının kemale erdiğinin ve saçlarının dökülmekte olduğunun farkında değildi; farkında olsalar bile, hiç kimsenin "Hey hekim, kendi keline deva bul!" diye bağırmaya cesareti yoktu.

O ZAMANLAR İYİ BİR FİKİR GİBİ GÖZÜKÜYORDU

1780'lerin sonunda tavşanlar Avustralya'ya getirilmişti. Tilkiler ise artan tavşan nüfusuyla başa çıkabilmek için 100 yıl sonra getirilmişti. Ancak tilkiler, tavşanlar yerine koyunları yemeyi tercih etmişti. En sonunda, 1950'lerde kötü miksomatozlar en başta yapılmaması gereken şeyi düzeltmek için ortama salıverilecekti.

UMUTLARI BOŞA ÇIKARAN BULGULAR

1930'da Voronoff, maymun cinsel organlarını Fransa'da 500'ün üzerinde varlıklı hastanın testis torbasına nakletmişti; ancak ondan sonra yapacaklarıyla sınırlarını çok zorlayacaktı. Kadın piyasasına da giren Voronoff, maymun yumurtalıklarını menapoza girmekten korkan kadınlara nakletmeye başlamıştı. Başlangıçta, hiç bitmeyecek cinsel cazibe fikri kadınların aklını başlarından öyle bir almıştı ki Voronoff'un ameliyathanesine akın etmişlerdi. Ancak sonuçlar hayal kırıklığına uğratmıştı: Voronoff'un kadın hastalarından hiçbiri, doğal yaşlanma süreçlerinde gözlemlenebilir bir gecikme görememişti. Voronoff'un çok sayıdaki erkek hastasının 1920'lerin başında ölmeye başlaması ise işleri daha kötü bir hale getirecekti; durumdan rahatsız olanların homurdanmaları gittikçe artacaktı.

Daha sonra Voronoff'un bir insan yumurtalığını dişi bir maymuna naklettiği ve onu da insan spermiyle aşıladığı ortaya çıkacaktı. Bu, ona karşı artık pek de sevgi dolu olmayan halk için sınırları çok zorlayan bir adımdı. O zamana dek Voronoff'a dal-

kavukluk etmeyi tercih eden tıp camiası da durumdan rahatsız olmuş ve Voronoff'un çalışmalarına ve iddialarına çok daha önce yapması gerektiği gibi şüpheyle yaklaşmaya ve bunları sorgulamaya başlamıştı.

1930'ların sonuna gelindiğinde, Voronoff'un erken dönem hastalarının çoğu yerin yedi kat altındaydı; bunlardan hiçbiri ne yaşamlarının sonunda sahip olmayı umdukları çocuklara babalık edebilmiş ne de dönemin standart ortalama yaşam süresinin üzerinde bir ömür sürebilmişlerdi. 1930'ların sonunda aynı zamanda, testosteronun sentezle oluşturulmaya başlanması doğrudan aşılama mukayese testlerinin yapılabilmesini mümkün kılacaktı. Bu testlerle aşama kaydederken sonuçların ne olacağını çok iyi bilen Voronoff, İsviçre'de servetinin sefasını süreceği bir emekli hayatına sessizce hazırlanıyordu.

Voronoff'un da beklediği gibi, çiftlik hayvanlarının cinsel olarak canlandırılması konusunda yürüttüğünü iddia ettiği bu deneylerin hiçbiri tekrarlanamadı. Tüm bu maskaralığa tek bir sıkıntılı ayrıntı olmasaydı gülüp geçilebilirdi. HIV belası 1980'lerde patlak veren bir hastalık değildi (Türlerin Kökeni bölümüne bakınız), 1920'lerin sonunda SIV'in* (HIV'in maymunlardaki muadili) tür engelini aşmasıyla ilk defa ortaya çıkan bir hastalıktı. Bugün tıbbın bu alanında maymunların üreme organlarının çeşitli insanlara nakledilmesi konusunda çalışmalar ve araştırmalar yapan pek çok insanın olması hiç şaşırtıcı değil.

* "Simian immunodeficiency virus": Maymun immünyetmezlik virüsü. (ç.n.)

Mendel'den Mengele'ye

İnsanların seçici çiftleşmesi zayıf kimseleri toplumdan temizleyebilir

Charles Darwin (1809-82), yayımlanmış çalışmalarının uzun vadedeki sonuçlarını asla öngöremezdi. Kısa vadedeki etkileri ise yeterince kötüydü. Konu hakkında yeteri kadar bilgisi olmayan diğer muhaliflerinin yanı sıra, çalışmasını doğru düzgün okumaya bile gerek görmeyen kilise mensupları tarafından toplum içindeki itibarı sarsılmıştı. Darwin'e karşı, insan soyunun maymundan geldiğini ilan ettiği için öfke duyuluyordu. Gerçekte ise Darwin hiç de böyle bir şey iddia etmemişti. Uzun dönemdeki etkileri çok daha yıkıcıydı. Darwin'e atfedilen "en güçlünün hayatta kalması" deyimi, diğer baskıcı politikaların yanı sıra, yeni öjenik "bilimi"-nin meşrulaştırılmasında zorba eğilimleri olan kesimler tarafından kullanılacaktı. Darwin aslında bu ifadeyi hiç kullanmamıştı ve bu ifadeyi ortaya atan kişi, İngiliz biyolog, filozof ve sosyolog Herbert Spencer (1820-1903) aslında bu ifadeyle zayıf ya da güçlü, kendi ortamına en iyi uyum sağlayan varlıkları kastetmişti.

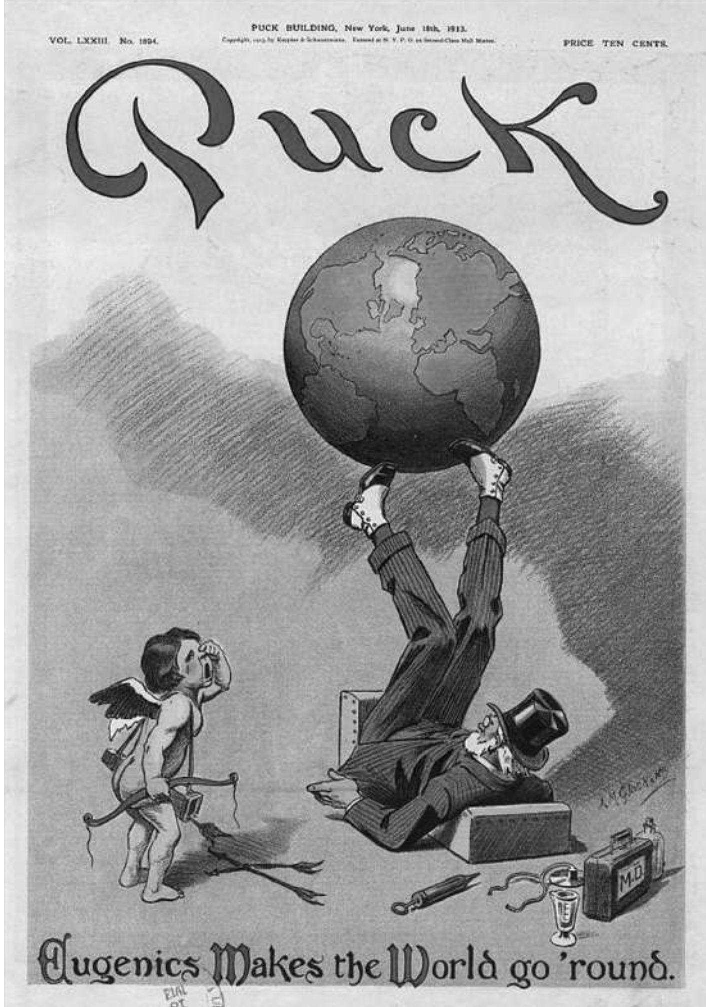
ÖJENİK DOĞUYOR

Darwin'in çalışmasına dayanan en tartışmalı bilimsel fikir, kuzeni Francis Galton'ın (1822-1911, suçluların bulunmasında kullanılan parmak izi yönteminin mucidi) öjenik konusunda Darwin'in çalışmasını kullanmasıyla ortaya çıktı. Yunanca *eugenes* (soylu ırk ya da doğum) kelimesinden gelen öjenik, yeni nesillerde arzu edilen niteliklerin bulunması ihtimalini artırmak amacıyla denetimli çiftleşmeyi savunuyordu.

Pek çok entelektüel gibi, Darwin de sonuçlarını düşünmeden konuşmuştu. *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* (1882) başlıklı çalışmasında, türümüzün daha zayıf ve üretken mensuplarının hayatta kalması ve üremesi için yapay olarak desteklenmesini savunan tıbbi ve bilimsel ilerlemeler üzerinde ciddi anlamda kafa yormuştu; sert doğa şartları bu tür parazitleri doğal olarak eleyecekti. Tüm kışkırtıcılığıyla, Darwin şöyle bir öneride bulunmuştu:

> Sonuç olarak, medeni toplumların zayıf mensupları kendi türünü çoğaltıyor (…) evcil hayvanların üremesine tanık olan hiç kimse bunun insan ırkına son derece zararlı olacağı konusunda şüphe duymayacaktır (…) ancak orada en azından bir kontrol noktası var gibi gözüküyor; yani toplumun zayıf ve değersiz mensupları evlenmekte sanıldığı kadar serbest değiller ve bu kontrol noktası, zihinleri ve bedenlerinde evlilikten kaçınan zayıflar tarafından sınırsız bir şekilde artırılabilir, ancak bu şimdilik beklenenden ziyade daha çok bir temenni olabilir.

Aylar içerisinde okuduğu kuzeninin kitabına dayanarak, Galton insanlığın geleceği konusunda kendi fikirlerini oluşturdu. Çürük elmaların temizlenmesi durumunda, bundan Britanya toplumu,

Öjenik dünyayı düzleştirir: Amerika'nın hiciv dergisi *Puck*'ın kapak sayfası, Haziran 1913.

aslında tüm dünya, ciddi anlamda faydalanacaktı. *Inquiries into Human Faculty and its Development* (1883) adlı çalışmada öjenik terimi ilk defa ortaya atıldı.

İŞİN SIRRI GENETİKTE

Her şey kulağa son derece mantıklı geliyordu: Çiftleşme kulübelerinde her zaman en güçlü ve zeki erkek köpekler, en zeki ve en iyi dişi köpeklerle eşleşirken atların soylarının devam etmesi de yüzyıllardır aynı prensiple işliyordu. Genetik bilimindeki yeni keşifler Galton'ın teorisini güçlendiriyordu. Gregor Mendel'in bezelye taneleri (bkz.s.61) üzerinde yaptığı deneyler, kalıtımın nasıl işlediğinin anlaşılmasını sağlamıştı. Mendel bezelye tanelerini belirli ama zıt niteliklerdekilerle melezlediğinde (bir uzun ve bir kısa kök mesela) ortaya çıkan sonuç, iki uzunluğun ortalaması değil, uzun bir bitkiydi. Mendel'in keşifleri, döllerin ebeveynlerin niteliklerinin karışımını kalıtım yoluyla devralacağına inanan modern bilimsel düşünceye tamamen meydan okuyordu. Mendel, kalıtsal niteliklerin, en güçlü olanın baskın olması kaydıyla, çocuğa hiç değişmeden geçtiği fikrini ortaya atıyordu. Galton'ın öjeniği ise Mendel'in bulgularını insan ırkına uyguluyordu: Türün en iyi mensuplarının seçici bir şekilde çiftleştirilmesiyle türün en kötülerini gen havuzundan temizlemek mümkün olamaz mıydı?

Galton kusurlu gözüken mevcut bireylerin yok edilmesi gerektiğini önermese de kendi türlerini çoğaltmalarının önüne geçmek için sterilize edilmelerini öneriyordu. Ruhun soyluluğu, zekâ ve sanatsal yetenek kadar sorumsuzluk, aptallık, çokeşlilik, alkoliklik ve suçluluğun da kalıtsal özellikler olduğuna inanıyordu; bunun köpeklerin ya da atların seçici çiftleşmesinden hiçbir farkı yoktu. Galton, birkaç nesil sonra suçun ve antisosyal

davranışların tamamen maziye karışacağına ve Britanya'nın dünyaya yetenekli çocuklar getirecek güzel insanlarla dolup taşacağına söz veriyordu.

GENETİĞİN BABASI

Brno'daki Aziz Thomas Augustine Manastırı'nın başrahibi olan Gregor Mendel (1822-84), manastır tarlalarında yetiştirilen bezelyeler üzerinde araştırma yaptı. Bulguları, ölümünden sonra, ona genetiğin kurucusu unvanı alma hakkı kazandırdı. Mendel'in 1856 ve 1863 yılları arasında yürüttüğü deneylerinin sonuçları, onu kalıtımın iki kanununu bulmaya teşvik etti. İlk kanun (Ayrılma Kanunu) söz konusu olan her bir özellik için bir bireyin iki alel (farklı bir tür gen) bulundurduğunu, bunlardan birinin anneden, diğerinin babadan geçtiğini ifade ediyordu; bu alellerden baskın olanının çocuğun karakterini belirlediğini ortaya koyuyordu. İkinci kanun (Bağımsız Dağılış Kanunu), ayrı özellikler için ayrı genlerin birbirinden bağımsız olarak geçtiğini belirtiyordu. Mendel bulgularını 1866'da yayımladığında onunla alay edilmişti. Ancak yeni yüzyılın başlangıcında "Genetiğin Babası" yeniden keşfedilecekti.

GALTON’IN DESTEKÇİLERİ

Avrupa ve Amerika’nın en önde gelen simaları, Galton’ın açtığı yolun istekli birer takipçisi olmuştu. Winston Churchill ve Theodore Roosevelt gibi önemli simalar Galton’ın hareketini açıkça destekleyen ateşli takipçilerdendi; doğum kontrol aktivistleri Marie Stopes ve Margaret Sanger da destekçiler arasında bulunuyordu. John Maynard Keynes gibi ekonomistler ve *London School of Economics*’in kurucusu Sidney Webb gibi isimler, gün geçtikçe artan üretkenliğini kaybetmiş bağımlı kimseleri desteklemenin artan finansal yükünün toplumsal etkileri üzerinde kafa yoruyorlardı. Ahlaki ve yenilebilir lifin Amerikalı savunucusu, John Harvey Kellogg, türlerin saflığına katkıda bulunan her şeyin destekçisiydi. Esasında Kellogg’un en ünlü ürünü, ilkin mastürbasyon karşıtı bir tedbir olarak düşünülmüştü; ona göre basit bir diyet şehvetli düşüncelere gölge düşürmeye yetecekti.

SOL KANADIN DESTEĞİ

Bugün pek çok insan öjeniği, siyasetin sağ kanadındaki gruplara özgü bir araç olduğu için reddediyor; ancak o dönemde bu söz konusu değildi. Fabyan topluluğunun (günümüzdeki İşçi Partisi buradan çıkmıştır) neredeyse tüm mensupları (İrlandalı şair ve oyun yazarı W.B. Yeats [1865-1939], Süfrajet hareketinin lideri Emmeline Pankhurst [1858-1928], İşçi Partili başbakan Ramsay MacDonald [1866-1937] ve ekonomist ve toplumsal reformcu William Beveridge [1879-1963] de bunların arasındaydı) hareketin aktif ve ateşli destekçileriydi.

İrlandalı oyun yazarı ve *London School of Economics*’in kurucularından George Bernard Shaw (1856-1950), sosyalizmin geleceğinin Sosyal Darwinizm ve “insanın seçici çiftleşmesinde”

yattığına ikna olmuştu. Filozof Betrand Russel (1872-1970) bir adım ileri gitmiş ve devletin herkese renkli "üreme biletleri" dağıtması; farklı renkte kartı olan biriyle cinsel ilişki yaşayan birinin "genetik hainlik" suçundan yüklü para cezası ya da hapisle cezalandırılmasını önermişti.

HERKESİN REFAHI İÇİN

William Beveridge'in toplumdaki genel imajı, 1942'de hazırladığı raporla Britanya Refah Devleti'nin doğuşuna yol açan iyi bir adam şeklindeydi. Ancak, bugün sahip olduğumuz sosyal kurumlar ve sağlık kurumları Beveridge'in o dönem hayal ettiği seçici kurumlara pek benzemiyor. Beveridge devletin iş bulamayanları desteklemesi fikrini takdir ederken, yardım alanların "tüm vatandaşlık haklarını" kaybetmesi gerektiğini düşünüyordu; üstelik "sadece oy hakkı değil, temel özgürlükler ve babalık da dahil."

Beveridge'in planı tüm devlet desteği sistemi yapısının orta ve üst sınıfların çoğalmasını teşvik edecek şekilde düzenlenmesiydi. Orta ve üst sınıflar, kendi yükünün altında ezilen alt sınıflardan daha çok devlet desteği alacaktı. Bu raporun Westminster'da tartışıldığı gece, Beveridge sonucun bu yönde çıkması için öfkeli vekillerin kaygılarını teskin etmek üzere Öjenik Cemiyeti'ne hitap ediyordu. Neyse ki 1945'te kabul edilen raporun son hali bu yönde şekillenmemişti.

KALİFORNİYA RÜYASI

Bu arada, Amerika'da öjenik önemli bir ivme kazanmıştı ve öjeniğin Amerika'da kaydettiği ilerleme, onu hastalıklı sonuçlara vardıracak olan Hitler'i de etkilemeye devam edecekti. Sarı saçlı, mavi gözlü kuzeyli fikri Führer ile ortaya çıkmış bir şey değildi, Hitler 1909'da başlayan Kaliforniya'daki öjenik programı üzerinde çalışarak bu fikre ulaşmıştı. Kaliforniya öjenik ilkelerini anayasasına dahil eden ilk eyaletti ve Kaliforniya'daki öjenik programı uygun olmayan bireylerin ("uygun olmayan" ifadesinin tanımı yoruma oldukça açık bırakılmıştı) tecrit edilmesine, sterilizasyonuna ve evliliklerini sınırlandırıcı kanunlara müsaade ediyordu. Öjenik programı Amerika'da tamamen ortadan kaldırılmadan evvel, 60.000'in üzerinde "uygun olmayan birey" sterilize olmaya zorlanacak ve pek çok evlilik gayrimeşru sayılacaktı; sadece Kaliforniya bu durumdaki insanların toplamının kabaca üçte birine denk geliyordu.

Carnegie Kurumu'nun, Rockefeller Vakfı'nın ve sayısız endüstriyel sermayedarın finansal katkısı olmaksızın, Amerika'nın öjenik programının tepetaklak olacağına hiç şüphe yoktu. Öjenik programı, Ivy League kurumlarından da sözlü destek alıyordu. Örneğin, Standford'ın başkanı David Starr Jordan 1902'de yayımlanan "Blood of Nation" adlı çalışmasını öjenik hareketini desteklemek için kaleme almıştı. 1904'te Carnegie Kurumu, Öjenik Kayıt Ofisini Long Island'daki bir laboratuvar kompleksinde finanse etmeye başlamıştı. Burada Amerikan vatandaşlarının soy yapısını ve kalıtımsal olarak devraldığı özelliklerin örüntüsünü gösteren fişler bulunuyordu, ofis bunları öjenik konusunda yasal düzenleme yapmaya ve sterilizasyon programlarını büyütmeye ve yoğunlaştırmaya yönelik taleplere dayanak olarak kullanıyordu ve çoğu zaman da bunda başarılı oluyordu. Bilgisayar teknolojisi üreten şirket IBM, daha sonra Hitler'e kendi öjenik programını kurması için delikli kart sistemini geliştirdiğinde bu kayıt tutma

metotlarını taklit edecekti. Toplama kamplarındaki mahkûmların kollarındaki dövmeler sadece rakamlardan oluşan bir kimlik değildi; onlar kişinin ırkını, sapkınlığının türünü ve yeteneğini belirten IBM numaralarıydı; “Hollandalı, komünist, marangoz” gibi mesela.

1965 tarihli “Sıradan Faşizm” adlı filmden alınmış bu sahne, Aryan özellikler gösterip göstermediğini test etmek için bir adamın başının ölçülmesini gösteriyor.

ÖJENİK KIRIM

Amerikan öjenik ekolü, Amerikan Üreticiler Derneği'nin 1911'de Carnegie'nin desteklediği "İnsan Nüfusundaki Sorunlu Irsiyet Plasmasını Ortadan Kaldırmak İçin En İyi Pratik Yöntemler" raporunun yayımlanmasıyla ciddi bir karanlık dönüm noktasına girdi. Bu rapor on sekiz maddelik bir plan sunuyordu ki bu planın sekizinci maddesi umutsuz vakalar için ötenazi kullanımını ortaya atıyordu. "Öjenik kırım"ın önerilen en yaygın biçimi öldürücü gaz odasıydı; bu kavram ve bu "çözüm" çok kısa bir zaman sonra trajik bir şekilde herkesçe bilinir olacaktı.

1918'de Paul Popenoe (1888-1979, önde gelen bir öjenik uzmanı ve zührevi hastalıklar alanında ABD ordusunda tıbbi uzman), Roswell H. Johnson ile birlikte *Applied Eugenics* (Uygulamalı Öjenik) kitabını yazdı. Yazarlar, "Tarihsel bir bakış açısından, kendisini gösteren ilk yöntemin idam olduğunu ve bunun da ırkın standardını koruma konusundaki rolünün yabana atılmaması gerektiğini" iddia ediyorlardı. Popenoe, antik Roma ve Sparta'da zayıflık gösteren ya da fiziksel kusuru olan çocukların yarattığı yükten kurtulmak için bir doğum kontrol yöntemi olarak kullanılan bebek katlinin araştırılmaya değer bir model olduğuna ikna olmuştu.

BUCK, BELL'E KARŞI

Öjenik bilimi, 1928'de ABD Yüksek Mahkemesi dönüm noktası niteliğindeki bir dava olan *Buck, Bell'e karşı* davasında, uygun olmayanların zorunlu sterilizasyonunu destekleyen bir kanunu onaylamaya karar verdiğinde hiçbir zayıflama belirtisi göstermiyordu. Dava tecavüz kurbanı Carrie Buck'a (1906-1983) odaklanıyordu. Tecavüz, "Virginia Epileptik ve Geri Zekâlılar

Topluluğu"na yapılan saldırının ardından, kızın üvey ebeveynleri John ve Alice Dobbs tarafından gerçekleştirilmişti. Olayın baş şüphelisi Dobbs ailesinin yeğeni olduğundan aile Carrie'yi "yetersiz ve önüne gelenle yatan" biri olarak göstermek için var gücüyle çabalarken öjenik lobisi de hararetle kızın sterilizasyonunu talep ediyordu. Kızın annesinin de onun gibi hafifmeşrep ve "normalin altında" performans gösterdiğini iddia ediyorlardı; tüm bunlar iftira olsa da mahkeme bu iddiaları, doğruluğunu sorgulamadan kabul etmişti.

Davanın yargıcı, herkesin takdirini kazanmış hekim, yazar ve şair Oliver Wendell Holmes'tü. Zorunlu sterilizasyonu şu sözlerle onaylıyordu: Yozlaşmış çocukların suç işlemesini beklemektense onları aptallıklarından dolayı açlığa mahkûm etmek tüm dünya için daha iyi olur, toplum kendi türünü sürdürmeye uygun olmayanların önüne geçebilir. Üç embesil nesli yeter de artar bile.

Bu doğru değildi, adil de değildi: Çocuk bir tecavüzün sonucu olarak dünyaya gelmişti. Vivian okulda gayet iyi performans gösteren son derece normal bir kızdı, ancak sekiz yaşında bağırsak iltihabından ölmüştü. Ne var ki tüm gözler Carrie'nin diğer akrabaları üzerindeydi, muhtemelen Öjenik Kayıt Ofisi takibindeydiler. Carrie'nin kız kardeşi Doris, apandisit ameliyatı için hastaneye yatırıldığında, cerrahlar onu "kırmızı bayrak" statüsüne almışlar ve kadın anestezinin etkisiyle baygın vaziyetteyken "toplumun bu ailenin pisliği tarafından kirletilmesinin önüne geçmek" için anında sterilize etmişlerdi.

Trajik bir şey var ki o da Doris'e uyandığında bile başından geçen prosedür konusunda hiçbir şeyin anlatılmamış olmasıydı; her şey evlendikten sonra hamile kalamadığı için kendisinin yaptırdığı tıbbi konsültasyonda ortaya çıkacaktı. Yetmişlerine kadar yaşayan Carrie, uzun bir hayat sürdü ve tam bir kitap kurduydu. Ona karşı birleşenlerin onun "geri zekâlı" olduğunu düşünmeleri için ortada hiçbir neden yoktu. Yargıç Holmes'ün dava konu-

sundaki utanç verici değerlendirmesi, Nazi Nuremberg Mahkemesi'nin başındaki Amerikalı yargıçlara karşı, sanıklar konseyi tarafından bir bir hatırlatılacaktı.

MÜKEMMEL ÇİFT

1934 yılında Sacramento'daki Kaliforniya Eyalet Üniversitesi'nin kurucusu ve Kaliforniya'daki öjenik programına önderlik eden entelektüel Charles M. Goethe (1875-1966) öjenik alanındaki gelişmeleri gözlemlemek üzere Almanya'dan bir davet aldı. Bu alanda Almanya'nın popülaritesi ABD'deki öjenik çalışmalarının yanından bile geçemese de Almanya'da sterilizasyon vakaları ayda 5000'in üzerine çıkıyordu. Goethe, Kaliforniya'ya dönüşünden sonra, öjenik komitesi üyelerini tebrik etmek üzere topladı:

> Bu çığır açan programdaki çalışmalarınızın Hitler'in arkasındaki entelektüellerin fikirlerini şekillendirmede çok güçlü bir etkisi olduğunu bilmek isteyeceksinizdir. Gittiğim her yerde, onların fikirlerinin çok büyük oranda Amerikan fikriyatı tarafından yönlendirildiğini gördüm. Sizden, sevgili dostlarım, bu fikri sizinle birlikte hayatınızın geriye kalan kısmında da taşımanızı istiyorum. Sizler 60 milyonluk bir halkın hükümetini eyleme geçirdiniz.

Kendileriyle son derece gurur duyuyor olmalıydılar.

Ne var ki Amerikan ve Alman öjenik programları arasındaki en karanlık bağ aslında çok daha önce Rockefeller Vakfı, Alman öjenik programını kurmaya yardım ettiğinde kurulmuştu. Vakıf, birkaç şüphe uyandıran Alman araştırma projesine yaklaşık 4 milyon dolarlık (bugünkü değeriyle) bağışta bulunmuştu; Kaiser Wilhelm

Antropoloji Enstitüsü, Berlin İnsan Kalıtımı ve Öjenik Kurumu bu bağışların en önemli adresleriydi.

Amerikan öjenik lobisinin ikizler üzerinde deneyler yapmak gibi şüpheli istekleri bir süre engellenmişti; ancak bunu kendileri yapamasa da Hitler onların yerine zaten vekaleten yapıyordu. 13 Mayıs 1932'de vakfın New York ofisi, Paris ofisine çektiği telgrafta şu tezkereyi tebliğ edecekti: HAZİRAN AYI YÜRÜTME KOMİTESİ KWG ENSTİTÜSÜ'NE İKİZLER VE ZEHİRLİ MADDELERİN GELECEK NESİLLERİN İRSİYET PLASMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ KONUSUNDAKİ ARAŞTIRMA İÇİN ÜÇ YILLIK BİR ZAMAN DİLİMİNİ KAPSAYAN DOKUZ BİN DOLAR.

O dönem, Antropoloji Enstitüsü, İnsan Kalıtımı ve Öjenik Programı'nın başında Otmar Freiherr von Verschuer (1896-1969) bulunuyordu. Verschuer Amerikan öjenik çevrelerinde çok iyi tanınan bir adamdı, asistanları Josef Mengele (1911-79) ve Karin Magnussen (1908-97) tüyler ürpertici çalışmalarıyla zamanla herkesin bildiği simalar haline geleceklerdi. Ancak Mengele onu SS'e, Auschwitz'e ve ikizler üzerindeki dile getirmesi zor diğer deneylere götürecek yola burada Verschuer'in önderliğinde ve Rockefeller parasıyla çıkacaktı.

İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken Rockefeller Vakfı tüm bağışları durdurmuştu, ancak Verschuer-Mengele programı artık hiçbir şekilde kontrol edilemez duruma gelmişti. Mengele Auschwitz'ten, tifüsten frengiye kadar pek çok hastalığın virüsünü enjekte ettiği ikizlerden aldığı doku ve kan örneklerini yolluyordu. Magnussen'a ikizlerin gözlerini gönderiyordu. Birbirinden farklı renkte olan talihsiz ikizlerin gözleri özel ilgi alanına giriyordu. Akıl almaz bir şekilde, Verschuer ve Magnussen suçlarını gösteren çok sayıda kanıt bulunmasına rağmen, savaş suçlusu olarak yargılanmaktan kurtulmuştu.

HİÇ DUYMAMIŞTIM! ÇÜRÜTÜLMÜŞ POPÜLER BİLİMSEL FİKİRLER

- Kolunuzun uyuşması, kan dolaşımı durduğu için olmaz.
- Göz yuvarları tedavi için yuvalarından sökülüp tekrar yerine takılamaz.
- Şeker, çocukları hiperaktif yapmaz.

1946 Temmuz'unda savaş sona ermişti. Popenoe ve Verschuer yazışmaya devam ediyordu; bu yazışmalarda Popenoe Verschuer'i gelişmelerden haberdar ediyordu, "Sizden tekrar haber almak gerçekten çok büyük bir keyif. Almanya'daki dostlarım için çok endişeleniyorum. Sterilizasyonun (orada) artık devam etmediğini tahmin ediyorum." Bazı insanlar ne zaman vazgeçmeleri gerektiğini bilmiyorlar.

Birkaç yıl içerisinde, pek çok diğer Amerikan ve Alman öjenikçi gibi, Verschuer kendisini genetikçi olarak etiketlemeyi başardı. Münster Üniversitesi'nde rahat bir profesörlük aldı, Amerikan İnsan Genetiği Topluluğu'nun saygın üyeleri arasına girdi. Ancak ölümüne kadar da savaş sırasında Amerikan Öjenik Cemiyeti'ne üye olduğunu kabul etti.

ARAYIŞ DEVAM EDİYOR

İnsanların tecrübeden öğrendiği bir şey varsa o da insanların tecrübeden hiçbir şey öğrenmediğidir. Öjenik öldü; yaşasın "yenijenikler". Son zamanlardaki genetik gelişmeler bizi hâlâ insani kusursuzluğun eşiğinde konumlandırıyorlar. "Ayıklanma", kulağa ne kadar da masum gelen bir kelime. Ancak ne var ki sadece 2010 yılında, Birleşik Krallık'ta, zihinsel ve fiziksel engelliliği bulunan 2300 fetüsün kürtajı gerçekleşti.

Bu yolun cazibesine kapılmak çok kolay. Kimin yaşayıp kimin öleceğine kim karar verecek, bunun parametrelerini kim belirleyecek? Kendisini bu kararları vermeye uygun gören herkesin, genetik çöp olarak gördükleri şeylerle uğraşırken ve onlardan kurtulmaya çalışırken öncelikle Mengele ve benzerlerinin mevcut olan tüm izlerini gözden geçirmesi gerekiyor. Bu insanların mide bulandırıcı suçları yüzyıllar önce ya da başka bir gezegende işlenmedi; Mengele'nin deneyleri altmış beş yıl önce Avrupa topraklarında yapıldı.

Düpedüz Aptallık

Dünya düzdür

Düz dünya teorisi akla hemen Kristof Kolomb'un, Karayip adalarının belirlenmiş bir kısmı üzerinde, İspanya adına hak iddia etmek için çıktığı önemli 1492 yolculuğuyla dalga geçen alaycıları getiriyor; bu insanlar Kolomb'a Dünya yüzeyinden düşmemesi için kenarlara dikkat etmesi tavsiyesinde bulunmuşlardı.

Aslında, Kolomb'un zamanında çok az insan Dünya'nın düz olduğunu düşünüyordu; Dünya'nın düz olduğu fikrinin bu şekilde kabul edilmesi on dokuzuncu yüzyılın ortasında Amerikan mizahçı Washington Irving'in (1783-1859) son derece popüler kitabı *The Life and Voyages of Christopher Columbus*'ta (Kristof Kolomb'un Yaşamı ve Seyahatleri, 1828) ortaya atılmıştı. Irving, Kolomb'un Salamanca komitesiyle yaşadığı çatışmanın tamamen hatalı bir yorumunu sunuyordu; kitap, güya Dünya'nın düz olduğu şeklindeki yalan yanlış fikirleri ortaya atan aptal din adamlarına ithaf edilmiş ve tamamıyla uydurulmuş alıntılardan oluşuyordu.

Salamanca konseyi, Kolomb'a, aşmayı teklif ettiği su yüzeyinin genişliğini ciddi anlamda azımsadığı için karşı çıkıyordu. Onlar haklıydı, Kolomb ise hatalı; dünya kaşifin hesapladığından iki kat daha büyüktü.

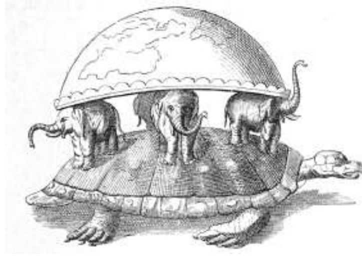
Kolomb, -küreyle birlikte- saray eşrafının huzurunda.

Ne var ki düz dünya fikri hem çok eskiydi hem de tüm zamanlarda mevcuttu. Bugün bile bu fikre inananlar var. Muhtemelen Irving'in uyduruk görüşlerinin esin kaynağı da ortaçağ kilisesinin tutucu düz dünya taraftarlarıyla dolu olmasıydı.

FİLLER VE KAPLUMBAĞALAR

Hindu kozmolojisine göre, Dünya muazzam bir okyanusta yüzen dev bir kaplumbağanın üstündeki dört filin sırtında taşıdığı düz tabanlı bir kubbeydi. Babilliler de düz dünyacıydılar. Kürenin, denizde yüzen bir daire olduğuna inanıyorlardı, dairenin etrafını çevreleyen dağlar gökyüzünün düşmesini engelliyordu. Antik Mısırlılar da Dünya'nın düz olduğuna inanmıştı, ancak onların versiyonunda Dünya dikdörtgen şeklindeydi ve doğal olarak Mısır merkezde bulunuyordu.

Aynı şekilde, ortaçağda da Avrupalı düz dünyacılar düz ve dairesel dünya fikrine inanıyorlardı, çünkü İncil'de (Esinleme 7:1) Dünya'nın dört köşesi olduğu ve her birinin dört rüzgârı kontrol eden melekler tarafından korunduğu yazıyordu. Bu dönem, Kilise'nin İncil'de yazanlara karşı çıkan herkesi diri diri yaktığı bir dönemdi. Köşeleri olan bir kürenin imkânsız olduğunu fark eden mantıklı insanlar olsa da canını sevenler tüm bu saçmalığı bilgelikle onaylıyor ve düz dünya konseptini destekler gibi görünmeye çalışıyorlardı.

Hindu kozmolojisine göre Dünya

BÜTÜN OLANAKSIZLIKLARA RAĞMEN

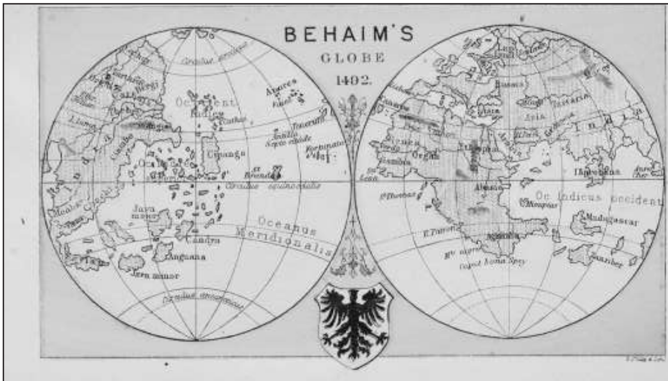
Geriye bakıldığında, böyle bir aptallığın, kanıtların ortaya koyduğunun aksine nasıl zafer kazandığını anlamak zor. Antik Yunanlar, gelen gemilerin direklerinin önce uçlarının görüldüğünü, yakınlaştıkça geminin gerisinin de görünür hale geldiğini gözlemleyerek Dünya'nın bir küre olduğunu anlamışlardı. Sık sık seyahat eden insanlar oldukları için kısa zamanda yıldızlarla ilişkileri değiştikçe kendi konumlarının da değişeceğini, bazı yıldızların gözden kaybolurken ortaya yenilerinin çıkacağını görmüşlerdi. Ne kadar yol alırlarsa alsınlar, ufuklardan göklere, eğimin hep aynı kaldığını gözlemlemişlerdi. "Tırmanma" anlamındaki sözcükten hareketle *klima* adını verdikleri bu eğim konisi ve böyle bir konideki değişen hava, iklimi oluşturuyordu. Ortaçağa gelindiğinde, akıl sahibi hiç kimse Yunanların yanıldığını düşünemezdi, ancak içinde yaşama arzusu taşıyan çok az insan Kilise'ye karşı çıkabilirdi.

Büyük Papa Gregory (540-604), düz dünya teorisini reddetmenin günah olduğunu açıkça ilan etmişti. On altıncı yüzyıla gelindiğinde bile Papa VI. Alexander (1431-1503) hâlâ aynı görüşü savunuyordu. Daha çok Roderic Borja olarak tanınan VI. Alexander, kendisindeki tecavüz ve cinayet eğilimini Hıristiyan etiğiyle bağdaştırmakta hiç sorun yaşamıyordu; cahil ve kıt kanaat geçinen politik mağdur Borja akıldan yoksundu.

Ayrıca oldukça açgözlüydü. 1493 yılına gelindiğinde, keşifler çağında yeni topraklar için birbiriyle savaşan iki önde gelen Katolik millet olan İspanyollar ve Portekizlilerden bezmişti. Bu ülkeler birbirleriyle savaşırken Borja'nın Vatikan'daki kasalarını doldurmakta başarısız oluyorlardı. Adanmış bir düz dünyacı olan Borja, harita üzerinde bir çizgi çizmeye karar verdi (ilk çizgiye "sınır çizgisi" deniyordu) ve Portekizlilerin çizginin doğusunda, İspanyolların ise batısında avlanabileceğini ilan etti. (Çizgi Güney Amerika'dan geçiyor; bu nedenle bugün Brezilya'da Portekizce ko-

MAHŞER GÜNÜ

Düz dünyacıların yalnızca Katolikler arasında taraftar topladığı söylenemez. Alman papaz Martin Luther (1483-1546) bugün kibar, iyi ahlaklı ve ölçülü bir adam olarak tanınsa da aslında o tüm Yahudilerin pisliğe gömülüp şehirden sürülmesini isteyen dar görüşlü, antisemitist bir adamdı. Yoksulların ve ezilenlerin de aynı muameleyi görmesi gerektiğini, çünkü bunun Tanrı'nın buyruğu olduğunu düşünüyordu. Son derece bağnaz bir bakış açısına sahip Luther de bir düz dünyacıydı. Bu konuda şöyle akıl yürütüyordu: Tüm insanlığın kaderinde Mahşer Günü Hz. İsa'nın dünyaya ikinci gelişine tanık olmak yazıyor; Dünya eğer bir küreyse, bu, gezegendeki insanların çoğunun İsa'yı görmesini engelleyecek.

1492 tarihinde çizilmiş bir Dünya illüstrasyonu,
düz dünya teorisini reddediyor.

nuşulurken İspanyolca her yerde konuşuluyor.) Ancak Borja hiçbir zaman Portekizlerin doğuya seyahat ettikçe batıya ulaşacağını bilemeyecekti.

İÇİMİZDEKİ HAİNLER

Düz dünya teorisine karşı çıkmaya cesaret edenlerden biri Portekizli kaşif Ferdinand Macellan'dı (1480-1521). Macellan, 1519'daki ünlü gezisine çıkmadan önce, şöyle demişti: "Kilise Dünya'nın düz olduğunu söylüyor ama ben Dünya'nın gölgesini Ay'da gördüm. Bu gölgeye olan inancım Kilise'ye olan inancımdan daha büyüktür." Bu kadar cesur bir konuşma yaptıktan sonra Macellan, gemiye atlayıp yola koyulmak için soğukkanlılıkla düşünebiliyordu. En sonunda, Dünya turları sıklaştıkça, Vatikan duruşunu terk ederek Dünya'nın küre olabileceğini kabul etti. Düz dünya teorisi, özellikle Amerika'daki birkaç marjinal grup arasında varlığını güçlükle sürdürüyordu, ancak yeryüzünün biçimi ve profili konusundaki tuhaf konseptler tamamıyla ortadan kalkmış değildi; yirminci yüzyılda bile…

SÜRÜYE KATILMAK

Aklı başında bir adam olmayan Hitler de düz dünya teorisini keşfetmiş (ayrıca bunun tam tersi olan oyuk dünya teorisini [Yeraltı Hasretinin Şarkısı bölümüne bakınız] de keşfetmişti) ve düz olmasa da yeryüzünün belki de içbükey olacağına hükmetmişti. İnsanlığın bir karınca ordusu gibi etrafında, tepetaklak ve yüzeyin içerisinde dönmekte olduğuna inanıyordu. Bu teoriyi daha fazla incelemek üzere Almanya doğumlu bilim adamı Wernher von Braun'dan (1912-77) 45 derecelik bir açıyla bir dizi roketi ateşle-

mesini ve bunların Avustralya'ya inip inmediğini gözlemlemesini istedi. Eski zamanların kilisesi onun önünde olduğundan Hitler bu noktada kendini bu işten sorumlu görüyordu; bu nedenle von Braun vakur bir şekilde bu talebi başıyla onayladı ve bu sonu belli misyonu yerine getirmeye koyuldu. Roketleri indirmeyi başaramayan von Braun, bunu Hitler'e bildirirken doğal olarak gergindi. Braun, Führer'i nazikçe, düz dünya teorisinin doğru olabileceği, ancak roketlerin bunu kanıtlayacak gücü olmadığı fikrine yönlendirecekti. Hitler yatışmış gözüküyordu, von Braun tehlikeyi ucuz atlatmıştı. Ancak Führer'in konuya ilgisi o noktada sonlanmamıştı.

Kolomb'un 1498'de Margarita Adası'na varışının sanatsal bir temsili.

1942 yılı Nisan ayında Hitler kendini haklı çıkaracak başka bir girişim daha düzenlemişti. Kızılötesi ışınlar alanında bir uzman olan Dr. Heinz Fischer'in liderliğinde, aynı deneyi tekrarlamak için Baltık Denizi'ndeki Rügen Adası'na bu defa bir radarın eşliğinde bir keşif gezisi düzenlendi. Haftalarca radar 45 derecelik açıyla tarama yapmasına rağmen geri gelen hiçbir şey olmamıştı; eve dönerken Fischer ve takımı son derece gergindi. Ama kaygılanacak bir şey yoktu; Hitler'in dikkati bu defa da Rusya'nın işgaline çevrilmişti ki bu da takım üyelerinin Almanya'ya Hitler fark etmeden sessizce dönmesini mümkün kılıyordu.

HİÇ DUYMAMIŞTIM! ÇÜRÜTÜLMÜŞ POPÜLER BİLİMSEL FİKİRLER

Uzay bir zamanlar aşağıdaki saçma teorilere konu oluyordu:

- Mars'ta kanallar vardır.
- Ay, delik bir gemidir.
- Evren statiktir ve büyümez.
- Vulcan gezegeni, Merkür ve Güneş arasındaki yörüngede döner.
- Dolunay, akıl hastalığına yol açar.

Patlamış Mısırdan Mozart'a

İnsanlar bilinçaltlarına gönderilen gizli mesajlardan etkilenebiliyor

Bir Zamanlar Dünya Düzken'de ipliği pazara çıkarılan teoriler arasında bu bölümün konusu, aralarında sadece en modern olanı değil, aynı zamanda tüm düzmece bilimler arasında yol açtığı yan etkilerle de kendisinden en çok söz ettireni!

ÇILGIN ADAMLAR

Amerika 1950'lerin sonunda, müşteriler için, pazarlamacıların yüksek düzey papazlar gibi hizmet ettiği Mammon Tapınağı'ydı. 1957'de piyasa araştırmacısı James Vicary (1915-77) piyasaya girdiğinde, elinde reklamcılığın görülmez kutsal kâsesini tutuyordu. Vicary aynı yılın yazında New Jersey'de Fort Lee'deki halk sinemasında yürüttüğü gizli deneylerle ulaştığını iddia ettiği inanılmaz başarıyı açıklıyordu. Vicary gayet mantıklı bir şekilde müşterilerinin içinde, satışa karşı oluşturdukları bir direnç olduğu sonucuna varıyordu. Gönüllerinden ürünü almak geçse de reklamcının en büyük düşmanı, yani müşterinin beyni, tüm denetimi eline alıyor ve sahibini ikaz ediyordu. Bu nedenle, diyordu Vicary, bilinçli beyni denklemden çıkarıp atsak nasıl olur?

Vicary on altı haftalık bir süre zarfında, 45.000 sinema seyir-

cisine, seyretmeye gittikleri filmlerin içeriğiyle oynanmış versiyonlarını gösterdi. Projeksiyon makinesini (bir görüntüyü kısa bir süre göstermek için kullanılan araç) kullanarak seyirciye "kola içmesini" ve "patlamış mısır yemesini" söyleyen, bir anda görünüp hızla kaybolan flaş fotoğrafları da çalışmasına dahil etti. İnsan gözünün bu tür fotoğrafları ne hızda ve neden yakaladığıyla ilgilenen gerçek bilimle desteklediği araştırmasıyla Vicary, Madison Caddesi'nin reklam gurularına görüntülerinin saniyenin 3000'de 1'i kadar ekranda durduğunu (bu süre göz ve bilinçli beynin fark etmesi için çok hızlı ama bilinçaltı seviyesinde algılanabilir) anlatıyordu.

Acıktınız mı? Patlamış mısır yiyin:
Vicary'nin deneyinden bir örnek.

Beyin neredeyse hipnotik bir seviyede etkilendiği için hiçbir savunma mekanizması harekete geçirilmiyordu. Vicary bunun, fuayelerdeki kola ve patlamış mısır satışlarında artışla sonuçlandığı iddia ediyordu: Sırayla yüzde 18 ve yüzde 57 oranlarında artış olmuştu. Amerikan üreticilerinin iştahı kabarmıştı; kulağa çok mantıklı geliyordu. Gözlerinin önünde asılı olan havucun ticari değerine paha biçilmezdi.

IŞIKLAR, KAMERA, SAHNE: FİLMLERDE FİZİK KURALLARINI YERLE BİR EDEN HATALAR

- Silahtan çıkan kurşunun isabet ettiği kurbanlar asla geriye atılmamalı; çünkü her bir eylemin aynı ölçüde karşıt bir tepkisi olacaktır.
- Silah atışının gürültüsünü sessiz bir "pıttt" sesine indiren susturucu diye bir şey yoktur.
- Bataklık boğulmaya neden olmaz; çünkü yüzeyde kalma ihtimali Ölü Deniz'den yüzlerce kat daha fazladır.
- Uzaya fırlatılan insanlar patlamaz ya da kanları kaynamaz.

SİYASİ FIRSATÇILIK

Vicary'nin keşiflerinin yaratabileceği imkânlar karşısında heyecanlanan başka gruplar da vardı. Bu konudaki planlarını açık açık belli etmeseler de siyasi partiler bu tür teknikleri sadece televizyon yayınlarında değil, siyasetle ilgisi olmayan popüler gösterilerde de kullanmanın mümkün olup olmadığını tartışıyorlardı.

Kanaat önderlerini ikna etmek ve sözde derin adamları (psikolojik manipülatörler) Madison Caddesi'ndeki masalarından Capitol Hill'e çekmek için büyük miktarlarda maaşlar teşvik olarak sunulurken siyaset sahnesi bir anda onursuz bir çekişmeye tanık olmaya başlamıştı. Gazeteci Vance Packard, hâlâ ünlü olan *The Hidden Persuaders* (1957) kitabını yayımlamıştı. Kitap, Washington'ın ticari reklamcılık taktiklerini Vicary'nin deneyine bağlıyordu. Bilimkurgu yazarı Aldous Huxley takipçilerine, *Cesur Yeni Dünya*'nın (1931), Vicary'nin özgür düşüncenin mezarını kazan araştırmalarıyla vücut bulduğunu anlatmaya çalışıyordu. Bilinçaltına mesaj göndermenin etik yanı konusundaki tartışmalar doruk noktasına ulaşırken Richard Condon *Mançuryalı Aday* (1959) kitabını yayımlamıştı. Bireylerin beyinlerinin siyasi partiler tarafından yıkanmasını konu alan kitabıyla Condon, bol keseden komplo teorisi yayıyordu.

BEYİN YIKAMA

Kore Savaşı'ndan (1950-53) yeni çıkan Amerika, hâlâ savaşın yaralarını sarmakla meşgulken Vicary dolandırıcılık için daha iyi bir zaman seçemezdi; evet, bu bir dolandırıcılıktı. Sansasyonel yazar Edward Hunter'ın kitabı *Brainwashing in Red China* (1951, Amerikan toplumunu "beyin yıkama" kavramıyla tanıştırmıştı) Amerikalı tutsakların zihinlerini manipule eden Fu Manchu tipi karanlık karakterlerin görüntülerini sunarak Amerikalılar arasında paranoya yaratıyordu.

Gerçekte, CIA'in ünlü MK-Ultra Projesi (bkz.s.85) dışında hiçbir akıl almaz deney olmamıştı. Avcı sadece bir yalanlar ağı örüyordu. Aslında Çinliler katılmak isteyen tutsaklar için yeniden eğitim programları düzenliyordu. *Szu-hsiang-kai-tsao,* zihin temizlemenin ardından gelen düşünce reformu olarak anılan bu

programlar, savaş esirlerinin zihninde yer etmiş Komünist Çin önyargılarından kurtulmak ve bu "Batılı yalanları", "hakikatler" ile değiştirme girişimiydi. Hiçbir uyuşturucu, hipnoz, şiddet yoktu; sadece sıkıcı dersler vardı. Bununla birlikte, 2000'in üzerinde savaş esiri, savaştan sonra Amerika'ya geri dönmeyi reddetti. Dolayısıyla Amerika da onların bunu kendi rızalarıyla değil de baskı altında seçtiklerini inanmaya ihtiyaç duyuyordu.

KÖTÜ BİR DÖNÜŞ

CIA'in Vicary'nin deneylerine yoğun ilgi göstermesinde şaşılacak bir yan yoktu. Savaş sonrasında, gizli Kıskaç Operasyonu'yla CIA, Amerika'ya pek çok Nazi bilim insanı ve doktorunu kaçırmıştı. Bunlardan bazıları ölüm kamplarındaki tutsakları, zihin kontrolünü ele geçirmek amacıyla yaptıkları çeşitli psikotropik ve duyusal yoksunluk deneylerinde kullanmışlardı. Otuzdan fazla savaş suçlusuna yeni kimlikler verilmiş ve netameli MK-Ultra programının yapılandırılmasında kararlı bir şekilde istihdam edilmişlerdi. Hiçbir şeyden haberi olmayan insanları bir dizi tehlikeli, hatta kimi durumlarda ölümcül psikotropik deneylerde kullanmışlardı.

> Program, 1957 yılına gelindiğinde, güçten düşmüştü; ancak Vicary farkında olmadan programa can veriyordu. 17 Ocak 1958 tarihine ait yeni yayımlanmış bir raporun şöyle bir varsayımı vardı: Bireylerin hipnotik tetikleme sürecine direncini azaltmak amacıyla, bilinçaltı yansıtmanın kullanımı düşünülebilir. Bu yöntem, bazı sinema sahnelerine saniyenin 1/3000 aralığında yansıtılmış "Patlamış mısır ye" ya da "Kola iç" mesajlarında olduğu gibi ticari reklamcılıkta başarı kazanmıştı. Aynı şekilde bilinçaltı yansıtma tekniği, "İtaat et (silinmiş)" ya da "İtaat et (si-

linmiş)" şeklindeki görsel önerileri ön plana çıkarmak için de başarıyla kullanılabilirdi.

KAPAK KALDIRILDI

George Orwell'ın *Hayvan Çiftliği*'nin 1952 yılında canlandırılmış bir versiyonunun yapımı CIA'in desteklediği bir inisiyatifti. Anlık mesajlar veren sahneler yeniden düzenlenmiş, ancak bu deneyden başarılı sonuçlar alınamamıştı. CIA'in sinema seyircilerini belli bir zihinsel çerçeveye yönlendirme girişimlerinde kafası karışmışken Amerikalı ve Kanadalı yayın ağları da Vicary'nin bulgularını tekrarlamada aynı ölçüde başarısızdı.

Bu bağımsız deneylerin en çok bilineni, Kanada Yayın Kuruluşu tarafından en çok seyredilen Pazar gecesi şovu *Close Up* esnasında yapıldı. Program sırasında, seyircileri istasyonun telefonuna davet eden mesaj neredeyse 400 kere ekranda anlık olarak gösterildi, ancak istasyon tek bir telefon bile almadı.

Bilinçaltı mesaj tabutuna bir sonraki çiviyi de psikoloji kurumunun yöneticisi Dr. Henry C. Link çakacaktı. Vicary'ye tekniğinin güya o inanılmaz gücünü kontrollü şartlar altında göstermesi için davette bulunmuş, ancak Vicary bu girişimde tamamen yenilmişti. Daha sonra, 1958'de, New York'taki Hofstra Üniversitesi'nden bir psikoloji öğrencisi olan Stuart Rogers, Vicary'nin orijinal deneyinin gerçekleştiği yer olan Fort Lee'yi daha önce hiç sorulmamış bazı soruları doğrudan sorabilmek için ziyaret etmişti. Rogers, Vicary'nin deneyini yürüttüğü küçük yerel sinema salonunu görünce salonun boyutları onu şoka uğratacaktı; salon o kadar küçüktü ki Vicary'nin belirtilen zaman diliminde iddia ettiği sayıda insanı salona alması çok zordu. Rogers'ın yaptığı soruşturma sonucunda, sinema yöneticisi böyle bir deneyin hiç gerçekleşmediğini itiraf etmişti.

HİÇBİR ŞEYE ALDIRIŞ ETMEDEN DEVAM ETMEK

Sonunda, 1962'de, Vicary'nin kendisi de bunun bir numara olduğunu itiraf etmişti: Bilinçaltına mesaj gönderme diye bir şey yoktu; başarısız olduğu danışmanlık kariyerini kurtarmak için bunu icat etmişti. Tüm bu açıklamalara rağmen, Vicary'nin ustaca seferber ettiği sürü onu dinlemeyi reddediyordu.

Vicary sık sık ve yüksek sesle bilinçaltına mesaj vermenin bir numaradan başka bir şey olmadığını söylese de kimse buna aldırış etmiyordu. 2006'da yapılan çalışmalar bugün Amerika'da, yüzde 80'in üzerinde bir çoğunluğun (reklamcılık sektöründe çalışan ya da psikoloji eğitimi verenler de dahil) bilinçaltına mesaj vermenin netameli gücüne hâlâ inandığını ortaya koyuyor. Şimdiki fikirler ise kesinlikle Amerikalı yazar Wilson Bryan Key (1925-2008) tarafından desteklenmişti; Key 1970 ve 1980'lerde bu tür kötülüklere karşı kendince bir muhafızdı.

Etkileyici akademik yetkinliğine rağmen (iletişim alanında aldığı doktora derecesi ve Amerikan Mensa üyeliği de dahil) Key, bilinçaltına mesaj vermeye kayıtsız şartsız inanıyordu.

MONLARIN MELEKLERİ

James Vicary'nin durumunun da gösterdiği gibi, bir millet bir fikre bir kere gönülden inandığı zaman, o milletin mensuplarını karşı fikre inandırmak çok zor oluyor. Benzer bir şey İngiliz yazar Arthur Machen için de geçerli. Machen'ın eserleri "Monların Melekleri" efsanesini yaratmıştı. Tamamıyla kurgusal olan bu hikâye, bir grup meleğin Birinci Dünya Savaşı sırasında savaş alanında İngiliz askerlerini nasıl koruduğunu, anlamsız sesler çıkaran Hunların parlayan kılıçlar ve oklarla nasıl geri püskürtüldüğünü içeriyordu. Sadece bir hikâye olmasına rağmen taburlar, subaylar, papazlar, hem Müttefikler hem de Almanlardan oluşan büyük bir topluluk olaya kendilerinin de tanık olduğunu iddia ediyordu. Machen ulusa, tüm bunların kendi uydurduğu bir hikâye olduğunu hatırlattığında, Oxford Sokağı'nda yakasına yapışan öfkeden küplere binmiş bir piskoposun kırbaçlarıyla ödüllendirilecekti.

Monlar efsanesinden esinlenilmiş solo
piyano müzik için kapak tasarımı.

Gilbey marka cinin reklamındaki buz küplerinden üçünün S, E ve X harflerini içerdiğini iddia ediyordu; Ritz Crackers'ın kenarlarındaki delikler birleştirildiğinde de aynı kelimeyi görüyordu. Key, muhafazakâr sağcı lobi için nöbet tutuyordu, uluslararası bir şirket olan "Procter and Gamble"ı bir ay gibi poz veren gri sakallı adam logosunu terk etmeye zorluyordu, çünkü "666" figürünün, yani şeytanın sayısının (aşağıdaki kutuya bakın), adamın sakalında görülebildiğini iddia ediyordu.

666?

Şeytanın sayısının geçmişte olduğu gibi bugün de hâlâ 616 (666 değil) olduğunu biliyor muydunuz? İncil'in modern dönem çevirmenleri, popüler şeytan filmlerinin yapımcıları ve binlerce gotik rockçı yanıldı.

ROCK 'N' ROLL İNTİHARI

Ancak James Vicary'nin yozlaşmış mirası hâlâ yuvarlanmaya devam ediyor. "Procter and Gamble" şirketine karşı verdikleri tuhaf mücadelenin başarısıyla kendilerini güçlü hisseden bilinçaltı mesajcılar, dikkatlerini gotik temalı heavy metal gruplarına çevirdi. Wilson Key söz konusu olduğunda, onların çöküşünü açıklamak için denklemde bir yerlerde bilinçaltına yönelik tuzaklar olmalıydı. Geriye doğru oynandığında (geriye doğru maskeleme) şeytanın saflarına katılmak için bir çağrı yapılmış olması gerektiği sonucunu çıkarıyordu. Doğal olarak, herkes kayıt koleksiyonlarını geriye doğru sarmaya başlamıştı. Hıristiyan sağ, bunun pek çok gencin intiharının arkasında yatan sebep olduğuna inanıyordu, kurbanlar "bilinçaltı" emirler aldıktan sonra kendi canlarına kıymışlardı.

Sonuç olarak, Key ve onun gibi insanlara göre, beyin sadece normalde insan gözünden kaçan görüntüleri görmekle kalmıyor, aynı zamanda normal olarak çalınmış bir kaydı da dinleyebiliyor, tüm performansı kaydedip sözlerde gizli olan herhangi bir bilinçaltı mesajını yakalayarak tersten çalabiliyor. Gayet sağlam bir zihinsel marifet. Esasında, hiç kimse bariz olanı kabul etmek istemiyordu: Uyuşturucu kullanan ve gotik rock kültürünün ka-

ranlığının etkisi altındaki gençlerin kendine zarar vermesi çok anlaşılır bir şey. Ancak olaylar 23 Aralık 1985'te Amerikalı genç Raymond Belknap'in intiharı ve arkadaşı James Vance'in başarısız intihar girişimiyle tepe noktasına ulaşmıştı.

Her iki genç adamın da madde bağımlılığı ve depresyonla dolu bir mazisi vardı ve tüm günlerini esrar içerek ve saatlerce İngiliz heavy metal grubu Judas Priest'i dinleyerek geçirdikleri iddia ediliyordu. Daha sonra bir mezarlığa gitmişler, orada Belknap başına dayadığı silahla başını uçururken Vance'e de aynısını yapmaktan başka bir yol kalmamış; Vance korkunç yaralarla da olsa hayatta kalmış. Wilson Key, bir duruşmada bilinçaltı mesajının gücü konusunda profesyonel bir tanık olarak bulunmuş. Tanık olarak katıldığı bu davada, söz konusu grup "Seninle Olmak İstiyorum, Kendimle Değil" adlı şarkılarında saklı bilinçaltı mesajının genç adamların trajik sonunu hazırladığı gerekçesiyle suçlanmış.

Neyse ki davanın yargıcı buna inanacak kadar aptal çıkmamış ve Key'in açıklamaları yok sayılarak dava düşürülmüş. Judas Priest'in solisti Rob Halford'ın da davadan sonra alaycı bir şekilde ifade ettiği gibi, "Eğer böyle bir saçmalığın işe yarayacağını düşünseydik, herkese müzik marketlere gidip albümlerimizi almalarını söyleyen gizli mesajlar verirdik."

DÜZMECE YAN ETKİLER

Halkın büyük oranda aptal olması gerçekten müthiş bir piyasa girdisi. B önermesi A önermesine dayanıyorsa, ki sonradan bunun tamamen yalan olduğu kanıtlandı, B önermesinin otomatik olarak öncülüyle birlikte tarihin çöplüğüne gideceğini varsayan biri bağışlanabilir. Aslında pek de öyle değil. Vicary'nin bilinçaltı mesajlarının bir numara olduğunu kamuya ilan etmesine rağmen, düzmece yan etkiler çoktan harekete geçirilmişti.

Uykuda öğrenme fikri 1956'da Rand Derneği'nden Charles Simon ve William H. Emmons'ın yürüttüğü elektroensefalografi çalışmalarıyla çürütülmüş olmasına rağmen, Vicary'nin yalanı kavrama hayat öpücüğü verdi. Ticari satışlar Amerika ve Avrupa'da yayılırken bilinçaltında saklı korkutucu güçlerden istifade etmemize müsaade eden hatalı bir vaadin çığırtkanlığını yapıyordu; kişi uykudayken bilinçaltının etkisiyle böyle bir güç ortaya çıkarılabiliyorsa, kişi uyanıkken gücünün çok daha fazla olması gerekirdi. Ne var ki bu fikirde hiçbir gerçeklik payı yok.

Uykuda öğrenme fikrini hayata geçirmek için milyarlarca poundluk bir endüstri inşa edilmişti, önde gelen uyku uzmanları ve psikologlar tarafından çürütülmüş olmasına rağmen bu endüstri kepengini kapatmayı da düşünmüyor. 1991'de yapılan çalışmalarda katılımcılara, kendilerine güvenlerini artırmalarına yardımcı olmak için uykuda onlara kişisel gelişim mesajları verileceği söylendi. Uyandıklarında, pek çok katılımcı gerçekten de kontrolü ellerinde daha fazla hissettiklerini söyledi ve o yönde davrandı; halbuki bu insanlara kendilerini daha mütevazı ve değersiz hissetmelerini telkin eden mesajlar verilmişti. Klinik şartlar altında yürütülen ve katılımcıların gerçekten uyanık olduğundan emin olmak için elektrokadiyografa bağlı olduğu bu tür tüm deneylerde, bilgi bildirimi asla yapılmaz.

MOZART ETKİSİ

Bilinçaltı mesajından uykuda öğrenmeye giden yolda "Mozart Etkisi" denen kavram, 1991 yılında Fransız KBB uzmanı Dr. Alfred A. Tomatis (1920-2001) tarafından ortaya atıldı. Tomatis belli tür müzikleri dinlemenin belli durumlara iyi geldiğini ve belli amaçları gerçekleştirmeye yardımcı olduğunu bildiriyordu. Çeşitli müzik türleri arasında Tomatis, depresyona iyi geldiği düşünülen ve öğrenme zorulukları olanların ellerindeki işe yoğunlaşmasına yardım eden Mozart'ı öneriyordu.

Kaliforniya Üniversitesi'nin ağır toplarından Dr. Frances Rauscher ve Dr. Gordon Shaw, iddia edilen olguyu inceleyerek bulgularını bilimsel dergi *Nature*'da yayımladılar. Sadece onların kestirebileceği nedenlerle (belki de müziğe yoğunlaşmak zihnin ısınmasına yardım etmişti) bazı testlere girmeden evvel Mozart dinleyen katılımcılar, sessizlikte karanlığa bırakılanlardan gerçekten de daha iyi bir performans gösterdiler.

İyi doktorlar, katılımcının mekânsal ve zamansal düşünme gücünde çok az ve geçici bir iyileşme olduğunu ve "beyinde önceden var olan ve belirli frekanslara yanıt veren yerler bulunduğunu" gördüler. Doktorlar katılımcıların zekâ seviyelerinden bahsetmiyorlardı, Meat Loaf ve Iron Maiden müziklerini kullanarak yapılan diğer deneylerin bulgularından da bahsetmiyorlardı. Bunun basına, Mozart dinlemenin çocuklarınızı daha zeki yapacağı şeklinde yansıtıldığını tahmin etmek hiç zor değil; iddia edilen Mozart etkisi istifade edilecek olgunluğa erişmişti.

Shaw ve Rauscher çalışmalarının tamamen saptırıldığını (Mozart dinlemekle dinleyicinin zekâsı arasında hiçbir ilişki yoktu) söylerek itiraz etseler de fikirleri çoktan harekete geçmişti. 1998'de Georgia ve Tennessee eyaletlerinin valileri yeni doğan her bir bebeğe müzik CD'leri dağıtmak için yeni bütçelerini açıklamışlardı ve anne karnındaki bebeklerin farkındalığı konusunda da yeni araştırmalara başlanmıştı.

Milyonlarca anne adayı, doğmamış çocuklarını Mozart bombardımanına tutacak ters bir stetoskoba benzeyen bir alet ve CD çalardan oluşan cihazlarını hemen satın almışlardı. Yaşamı olumlayan kendi ses kayıtları da bunlara eşlik ediyordu. Ancak Georgia ve Tennessee *wunderkind*'in* beşiği olmayı başaramamıştı. Ve biz hâlâ, ebe dünyaya yeni gelen bebeğin poposuna şaplağı indirirken, *Don Giovanni* icra etmeye şevkle girişmek zorundayız .

HİÇ DUYMAMIŞTIM! ÇÜRÜTÜLMÜŞ POPÜLER BİLİMSEL FİKİRLER

- Beynimizin tamamını kullanıyoruz (en azından bazılarımız!), beynimizin yalnızca yüzde 10'unu kullandığımız bir mitten başka bir şey değil.
- Bir uyurgezeri uykusundan uyandırmanın hiçbir zararı yoktur; hatta aslında onu uyandırmak en iyisidir.
- Cüzzam rastgele temasla yayılmaz.
- 20/20 görüş kusursuz görüş anlamına gelmiyor; sadece her iki gözün de 20 feet'lik* bir aralıkta normal olarak çalıştığını gösteriyor.

* 6.10 metre. (e.n.)

* Üstün zekâlı çocuk. (e.n.)

Victoria's Secret[*]/Victoria'nın Sırrı

Kokain ve eroin, insanlarda görülen pek çok hastalığı iyileştirebilir

A SINIFI UYUŞTURUCULAR arasında kabul edilmelerinden çok daha öncesinde, yetiştirenlerin, ithal edenlerin ve tüketenlerin yaşamlarını mahvetme kapasitesine sahip kokain ve afyon, on dokuzuncu yüzyılda tıp camiası tarafından her derde deva görülen ilaçlar olarak göklere çıkartılıyordu. Pek çok hastalığın çaresi olarak methedilen bu uyuşturucular, reçetesiz satılan ilaçlar arasında kolaylıkla bulunabiliyordu; bunların pek çoğu önde gelen doktorlar ve önemli simalar tarafından destekleniyordu.

KOKAİN VE AFYON MODASI

Papa XIII. Leo (1810-1903), cep şişesindeki kokainli Fransız şarabı Vin Mariani olmadan hiçbir işe girişmiyordu; üreticilere Vatikan altın madalyası bile sunmuş, ürünün tanıtılması amacıyla kendi görüntüsünün kullanımına da izin vermişti. Bu ürün hasta çocuklara, hamile kadınlara ve keyifsizlere pazarlanıyordu. O zamanlarda herkes, afyonun ve kokainin insanlığa çok büyük faydası olduğuna inanıyordu.

---

* Victoria's Secret, ABD'li bir moda şirketi, perakendeci Limited Brands'ın bir parçasıdır. Ağırlıklı olarak kadın iç çamaşırı, pijama, dış giyim, mayo, ayakkabı, parfüm, şampuan ve vücut losyonları gibi ürünleri ve aynı zamanda güzellik ürünleri satışı vardır. (ç.n.)

Vin Mariani: Papa'nın favorisi

Annelere de diş çıkaran bebeklerinin tedavisinde her iki ilacı da kullanmaları tavsiye ediliyordu. On altıncı yüzyıldan bu yana, yanlış yönlendirilmiş hekimler, çocukların ilk dişlerinin çıkışını kolaylaştırmak için dişetlerini yarmanın etkili bir çözüm olduğuna inanmışlardı. On sekizinci yüzyılın sonunda bu uygulama, daha çok neden olduğu rahatsızlıktan ötürü düşüşe geçmiş, ancak dişetini yarmanın verdiği acı bu yeni "mucize anestetikler"den birinin doğrudan uygulanmasıyla bir yüzyıl sonra yeniden dönüş yapmıştı, çünkü anestezi yapılmış bir çocuk hemen kalkıp gülerek oturabiliyordu.

Tıp camiasının hünerlerini ilan etmesiyle ve tabii ki seri üretim ve satışlardan gelen kârla birlikte, kokain ve afyon içerikli ürünlere rahatlıkla her yerde ulaşılabiliyordu; manavlar ve tuhafiyeler bile bu ürünleri ihtiyaç sahipleri için stoklarında bulunduruyorlardı.

Hırslı reklamcılığın izleri her tarafta kendini gösteriyordu. Bu türdeki tüm uyuşturucu maddeler Harley Sokağı danışmanı babacan görünümlü biri tarafından tavsiye ediliyor ve kulağa masum gelen "Bayan Winslow'un Yatıştırıcı Şurubu" ya da "Profesör MacGuire'ın Bebek İlacı" gibi isimler altında satılıyordu. Tüm tıp camiası, afyon ve kokainin hiçbir bağımlılık yapıcı özelliği olmayan kıymetli ilaçlar olduğu fikrinde birleşmişti. Ne var ki bu iki ilacın yapısını incelemek üzere finanse edilen tıp çalışanlarının kendileri de esasen doymak bilmez tüketicilerdi; bu yüzden de bulgularının bu ilaçların bağımlılık yapma kapasitesiyle ilgili her türlü iddayı tamamen aklamasında şaşılacak bir yan yoktu.

Çocuklar için yatıştırıcı şurup: Bayan Winslow onaylıyor.

EĞER FREUD SÖYLÜYORSA DOĞRUDUR...

Avusturyalı nörolog Sigmund Freud (1856-1939), kokaini yalnızca afyon ve alkol bağımlılığına çare olduğu için değil, anoreksi (iştahsızlık) çekenler için iştah artırıcı ve astım hastaları için de birinci basamak tedavi olarak gördüğü için desteklemişti. *Über Coca*'da (Kokain Üzerine-1884) Freud, kokaini "sağlıklı bir insanda görülen normal mutluluktan hiçbir farkı olmayan canlılık ve kalıcı neşe" uyarımında bulunmadaki başarısından dolayı göklere çıkarıyordu. Freud bu konuya dikkat çekerken şöyle devam ediyordu:

> Özdenetiminizde bir artış hissederken canlılık ve çalışma coşkusuyla dolarsınız. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, kendinizi o kadar normal hissedersiniz ki bir müddet sonra bir ilacın etkisi altında olduğunuza inanamazsınız. Hiç yorgunluk hissetmeden uzun saatler süren yoğun bir çalışma performansı gösterebilirsiniz. Alkol tüketiminde mutluluk süreci sonrası görülen nahoş etkilerin hiçbirinini yaşamazsınız. İlk alışınızdan sonra ya da ilacı almaya devam ettikten sonra bile kesinlikle daha fazla kokain kullanmaya istek duymasınız.

İNGİLİZLERİN EN İYİSİ

Kraliçe Victoria, doktorunun tavsiyesi üzerine, bol miktarda laudanum (bütün haldeki afyon tentürü) tüketti, regl dönemi ağrıları için esrar aldı ve başbakanı William Gladstone gibi ara sıra da kokain çekti. On dokuzuncu yüzyılın büyük bir bölümünde Britanya yönetici sınıfı ve nüfusun yarısının uyuşturucu sigara tüttürerek yaşadığını söylersek abartmış olmayız. Neden olmasın ki? Victoria'nın döneminde hükümet, dünyanın o güne kadar gördüğü en agresif uyuşturucu karteliydi; onların yanında Kolombiyalı savaş lortları bile amatör kalıyordu. 1830 yılında Birleşik Krallık'ın ülke için kullanıma yönelik ham esrar ithalatı yeterince kaygı verici boyuttaydı (Her biri 1 pound* ağırlığında yaklaşık 100.000 küp. Bu sayı 1860'ta hızla yükselerek 300.000'e çıkmıştır.)

Bugün bile son derece korkutucu sonuçlara neden olan, Kuzey Hindistan'ın ve Afganistan'ın gelincik tarlalarının hızla genişlemesinin arkasında da İngilizler vardı. Yeni pazarlara ihtiyaç duyan Britanya İmparatorluğu, yaklaşık 2 milyon bağımlının bulunduğu son derece ciddi boyutlarda bir afyon sorunu olan Çin'i hedef almıştı. Bu sorunu umursamayan İngilizler durumdan istifade etmiş ve kullanıcı ağını genişletmek için çok büyük miktarlarda uyuşturucu maddeyi gemilerle Çin'e göndermişti. Çinliler buna karşı çıkıp ticaretin durdurulmasını talep ettiğinde iyi İngilizler, Birinci Afyon Savaşı'nda (1839-42) Canton'a (Çin'in Batı'yla olan ticaretini kontrol ettiği yol) saldırmıştı.

---

* 1 pound, yaklaşık olarak 450 gramdır. (e.n.)

TIP ADAMLARI: DOKTORLAR MESELEYİ YANLIŞ ANLADIĞINDA

Aşağıda bulunan şüpheli tıbbi prosedürler listesi, tıp adamlarının her zaman doğru kararlar vermediğini gösteriyor:

- Her türlü hastalığın tedavisi için trepanasyon (başınızda bir deliğe ihtiyacınız yok!)
- Zihinsel rahatsızlıkları "yatıştırmak" için lobotomi.
- Depresyon tedavisi için elektrokonvülsif terapi.
- Şizofreni belirtilerini ortadan kaldırmak için insülinle tetiklenmiş koma.
- Kadınlarda paronayayı tedavi etmek için histerektomi (rahim alma ameliyatı).

İngilizler savaştan galip çıkarken imzaladıkları Nanking Anlaşmasıyla Çin'den pek çok taviz talep ettiler; bunların arasında Hong Kong'un Kraliçe Victoria'ya bırakılması da vardı. Çinliler anlaşmanın tüm şartlarını yerine getirmeye razı olmayınca İngilizler İkinci Afyon Savaşı'nda (1856-60) tekrar saldıracaklardı. İngilizler yine galip gelmişti. Daha önce aldıkları topraklara Kowloon'u da ekleyince Çin'i halkının yaşamını mahveden afyon ticaretini yasallaştırmaya ve "ödünç alacakları Çinli işçilerin" (başka bir deyişle köleleri) Amerika'ya demiryollarında çalışmak üzere toptan nakillerini başlatmaya zorlamıştı. Çin'in kabul etmekten başka bir seçeneği yoktu. Birkaç yıl içerisinde İngiliz hükümeti sadece Çin'de 100 milyonun üzerinde afyon müşterisine ulaşacaktı.

HOUSTON, BİR SORUNUMUZ VAR!

Amerika'daki durumun da çok iyi olduğu söylenemezdi; insanları serseme çeviren sadece 10 milyon afyon hapı ve 3 milyon onsun üzerindeki diğer afyonlu karışımlar, İç Savaş sırasında (1861-65) Birlik ordusuna dağıtılmıştı. Uyuşturucu ilaçlar, birliklerin savaşın dehşetini aşmasına yardımcı olmuş olabilir. Ancak çatışma sona erip de afyona alışmış birlikler sivil hayata döndüğünde Amerikan tıp çevreleri bu tür uyuşturucuların sınırsız kullanımının sorun yaratabileceğini kabul etmek zorunda kalmıştı.

Uyuşturucu alabilecek parası olanlar bu ilaçları kendi yerleşim yerlerinde reçetesiz olarak satın alabiliyor ya da bu ilaçların hâlâ zararsız olduğuna, hatta eğlence amacıyla da kullanılabileceğine inanmaya devam eden tıbbi tedarikçilerden posta siparişi yoluyla da alabiliyorlardı. Yeni alışkanlıklarını finanse etmeye gücü yetmeyenlerin tuhaf davranışları ilk etapta sorunların kaynağı olmaya başlamıştı.

Amerikan Tıp Derneği'nin desteklediği Afyon Ticaretinin Bastırılması Cemiyeti, afyon içerikli maddelerin ve kokainin zararsız olduğunu kabul etmekle kalmayıp büyük oranda yararlı olduğunu iddia eden doktorlara yeniden saldırmaya başlamıştı. 1893 yılında Afyon Kraliyet Komisyonu isteksizce toplandı. Ancak bu en başından kaybetmeye yazgılı bir girişimdi. Komisyon doğru kanallardan gitmiş, çok sayıda tanığı dikkatle dinlemiş ve gayet makul ağırlıkta bir rapor hazırlamış olmasına rağmen, afyon kullanımının kullanıcının ahlaki standartlarında bir düşüşe yol açmayacağı ve kullanıcıya hiçbir zararı olmadığı sonucuna ulaşmıştı. Esasında komisyon, eğlence amaçlı kullanılan afyonun alkolden daha kötü olmadığını ve olumlu tıbbi faydaları olduğunu ortaya koyuyordu.

Önde gelen İngiliz tıp dergilerinden *The Lancet,* bu bulguların "gülünç derecede abartılı ya da tamamen dayanaksız iddialar sunan afyon karşıtlarına ezici bir darbe indirdiği" yorumunu

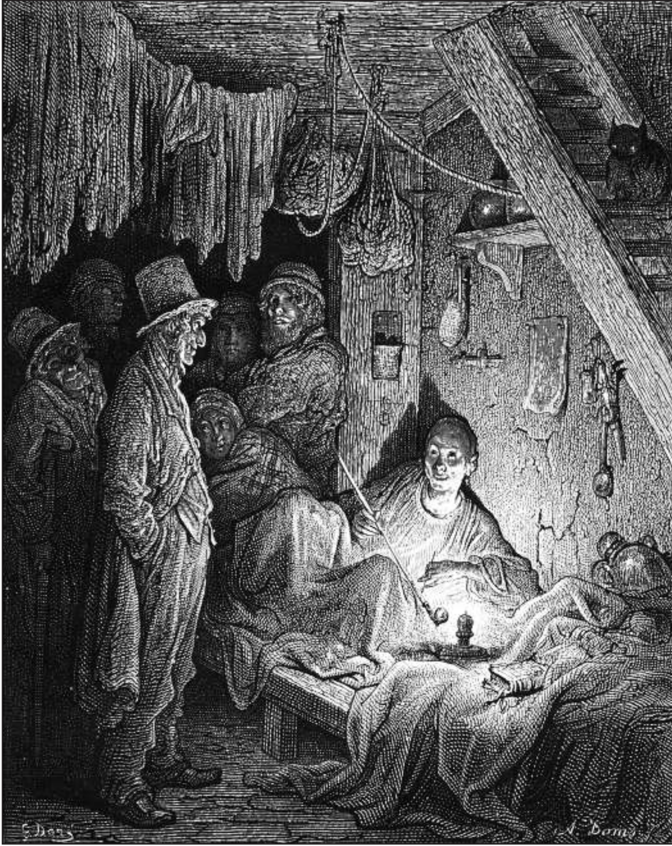
yaparak sonucu onaylıyordu. Komisyonla ilgili temel sorun, bir kraliyet komisyonu olması ve bu nedenle de doğrudan "baş esrarkeş"e bağlı olmasıydı; komisyondaki hiç kimse Kraliçe Victoria'yı kendi kullandığı afyon ruhu ve kokainin gerçekleriyle yüzleştirme ihtimalinden hoşlanmıyordu.

KULLANICIYA KARŞI DÜRÜST OLMAK

Sherlock Holmes'ün yüksek entelektüel güçlerini tehlikeye sokan maddeler kullanmasına şiddetle karşı çıktığını açıklayan Dr. Watson karakterinin Conan Doyle tarafından kaleme alınmasıyla, edebiyat dünyası afyonun hasta edici ve elden ayaktan düşürücü tarafını keşfetmeye başlamıştı.

GÜNAH YUVALARI

Romanlar, Londra'nın Limehouse bölgesinde cirit atan Çinli göçmenlerin çalıştırdığı iddia edilen afyon yuvaları mitini pazarlıyordu. İkinci Afyon Savaşı'nın ardından nakledilen Çinlilerin, Amerikan kentlerinde afyon salonları işlettiği doğru; ancak bunların sayısı Londra'da hiçbir zaman birkaç yüz salonun üzerine çıkmadı. Esasında bu tür afyon yuvaları bulunduğuna dair hiçbir kanıt da bulunmuyor. Londra'nın Mayfair bölgesinde kendi zulalarında sakladıkları uyuşturucuyu kullanmak dururken, neden Londra'nın tehlikeli bir bölgesindeki hastalık saçan bir salona gitsinler ki?

Londra'nın meşhur afyon yuvalarından birinin sanatsal tasviri

Afyon içerikli maddelerin ve kokainin kötü etkileri konusunda dile getirilen karşıt görüşleri pek az kimse dinliyor ve tıp camiası bu konudaki mevcut duruşunu ısrarla koruyordu. 1885 yılında, Amerikan ilaç şirketi Parke-Davis piyasaya sürdüğü, kullanıcıların damarlarına doğrudan enjekte edilebilen yeni bir solüsyonla, kokain ürünleri yelpazesini genişletiyordu. Bu ürün, ana caddeler-

deki dükkânlarda şırıngayla birlikte satılıyordu. Bir reklam kampanyası da ürünün "yiyecek ihtiyacı yerine geçeceği; korkakları cesur, utangaçları geveze yapacağı ve kullananlarda acı hissini yok edeceğini" öne sürüyordu.

KİTLE PAZARINA HİZMET ETMEK

1898'de Alman ilaç üreticisi Bayer, son derece bağımlılık yapıcı yeni bir opioid sentezledi. Bu yeni ürün, kullanıcılarda uyandırdığı güya kahramanca (heroic) duygulardan dolayı, "Heroin" markasıyla reçetesiz satılan bir ürün olarak piyasaya sürüldü. Tıp camiası bu adımı yine hiç sorgulamadan kabul etmiş ve "heroin"in soğuk algınlığı, grip, bronşit, boğmaca ve sabah bulantısından mustarip hamile kadınların tedavisi için kullanılabileceğini savunmuştu.

Reçetesiz ilaç: Alman ilaç firması Bayer'in eroin ürünlerinden biri

Susuzluğu gidermekten fazlasını yapıyor:
Coca Cola yorgunluğu atmak için kullanılabilecek
bir uyarıcı olarak tavsiye ediliyordu.

Amerika'da da birtakım gelişmeler olmaya devam ediyordu. Müttefiklerin emektar doktoru John Stith Pemberton (1831-88) Papa XIII. Leo'nun favorisi Vin Mariani'yle yarışacak seviyede kokain içerikli yeni bir şarap üretmişti. İlkin "Pemberton's Brain Tonic" (Pemberton'ın Beyin Toniği) olarak piyasaya sürülen bu alkol ve kokainin ölümcül karışımı, 1886 yılında Pemberton'ın memleketi Atlanta'nın (Georgia) karışımdaki alkol içeriğine karşı çıkmasına kadar popülaritesini koruyacaktı. Atlanta'nın itirazı, doktoru ürünün daha makul bir versiyonunu üretmeye zorlayacaktı. Bu kokain içerikli şurup ve maden suyunun karışımı Coca-Cola'ya evrilecekti. Ancak Güney'de kokain kullanımının siyah erkekleri beyaz kadınlara tecavüz etmeye yönelttiği şeklindeki bakış açısının yaygınlaşması karşısında, üretici ürünün içerisindeki uyuşturucu madde içeriğinden gittikçe rahatsız olmaya başlamıştı. 1903'te içecekteki tüm kokain izleri silindi.

KASABADAKİ YENİ ÇOCUK

O zamana kadar, kokain ve eroine serbest erişimin devam etmiş olması kötü şeyler olacağına işaretti. Tıp camiasının aydınlanmaya, ilaçların denetimsiz kullanımının insanların küçük çaplı rahatsızlıklarına bir çözüm olmadığını anlamaya başlamıştı. Bununla birlikte, afyonlu ürünleri bulundurmak 1920'ye kadar Birleşik Krallık'ta serbest kalacaktı; kokainin bulundurulması ve kullanımı konusunda ise Amerika'da 1970'e kadar hiçbir kanuni düzenleme yapılmayacaktı.

Bu süre içerisinde, 1950'lerde Amerikalıların gönlünü başka bir "zararsız" ilaç çalacaktı: Amfetamin. Atlantik'in her iki kıyısındaki doktorlar bu hapları konfeti gibi etrafa saçıyorlardı. Belli ki hastanedeki hastaları amfetaminle canlandırmayı oldukça yararlı buluyorlardı. 1950'ler boyunca, Pan-Am'in yolcular için hazırladığı seyahat çantaları amfelamin spreyi de içeriyordu, spreyle birlikte verilen kitapçıkta şu tavsiye bulunuluyordu: "Yolculuğunuzun daha keyifli bir hale gelmesini ve göz açıp kapayıncaya kadar bitmesini istemez misiniz?" İnanmakta zorluk çekiyor olabilirsiniz ama bu şaka değil, gerçek!

Cennet Kokusu

Kötü kokular ve kişisel hijyenin ihmali hastalıklara neden olur

Pek çok kimse tarafından mikrop teorisinin babası olarak bilinen Fransız kimyacı ve mikrobiyolog Louis Pasteur (1822-95), on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında mikropların hastalıklara neden olduğunu nihai olarak kanıtlayan bir dizi deney gerçekleştirdi. Pasteur'ün buluşlarından önce, -ünlü hemşire Florence Nightingale (1820-1910) de dahil- tıbbi ve bilimsel çevrelerin ezici bir çoğunluğu, insan gözünün göremediği organizmaların vücudu işgal edip yeterli miktarda çoğalınca konak canlının ölümüne neden olacağı fikriyle kamusal alanda alenen dalga geçiyorlardı.

İTİRAZLAR YÜKSELİYOR

Pasteur'ün çürütülemez kanıtı yayımlanana kadar "miasma teorisi", yaygın olarak kabul görüyordu. Bu teori, tüm hastalıkların kötü kokular ve hijyen eksikliğinden ve bir miktar da zihnin ve ruhun kirlenmişliğinden kaynaklandığını iddia ediyordu. Florence Nightingale de bu teorinin doğruluğuna kesin olarak inanıyordu. Onun yanlışı sürdürmedeki sorumluluğu Kırım'da binlerce insanın ölümüne neden olacaktı. Kırım'da temiz bir ortamın ve düzenli İncil okumalarının hastanın canlanmasına giden yolu

açacağını düşünüyordu.

TANRININ KUDRETİYLE…

Miasma teorisi yayılmadan evvel, antik uygarlıkların çoğu, hastalıkların tanrılar tarafından insanlara verilmiş cezalar olduğuna inanıyordu. Bunun aksini iddia eden anlatılar da yok değildi. Örneğin, İsa'dan önce ikinci milenyumun sonuna doğru yazılan kutsal Hindu metni Atharvaveda, hastalıkların kaynağının canlı varlıklar olduğunu ifade ediyordu. Metin bu varlıkların doğası ve boyutu hakkında çok fazla detay vermediğinden bu yalnızca tahminlere dayanan bir yargıdan fazlası olmayabilirdi.

Romalı hekim ve hezarfen Marcus Terentius Varro (MÖ 116-27), hastalıkların kaynağının kötü havadan fazlası olabileceğini öne süren bir sonraki kişiydi. İnsanları bataklık kenarlarına ev kurmamaları için ikaz etmekle kalmıyor, o tür yerlere sık sık gitmekten de uzak durmalarını tavsiye ediyordu; çünkü bu tür yerlerde üreyen "gözle görülemeyecek derecede küçük, havada bulunan bazı yaratıklar, ağız ve burun yoluyla vücuda girebilir ve orada ciddi hastalıklara neden olabilirdi." Ancak pek az insan Marcus Terentius'un sözlerine kulak vermişti; çoğunluk tanrıların hastalıklardan sorumlu olduğuna inanmayı tercih ediyordu.

Enfeksiyon teorisi, on altıncı yüzyıla kadar geliştirilemeyecekti. İtalyan hekim Girolamo Fracastoro (1478-1553) "spor" adı verilen enfektif ajanların mikroplar ve virüslerin yayılmasından sorumlu olduğuna inanıyor ve bu sporların doğrudan ya da dolaylı olarak enfeksiyonu taşıyabileceği uyarısında bulunuyordu. Ayrıca "giysiler, çarşaflar gibi eşyaların, kendileri pis olmasa bile, bulaşıcı hastalıkların özündeki tohumların gelişmesine elverişli bir ortam oluşturacağı ve dolayısıyla enfeksiyona neden olabileceğini" yazıyordu. Fracastoro doğru yolda olsa da canlı organizmaların hastalıkların nedeni olduğunun ilk defa ortaya atılması için İtalyan hekim Agostino Bassi'yi (1773-1856)300 yıl kadar beklemek gerekecekti.

ÇİMLENME

1835'te ipekböcekleri parazitik kurtların saldırısına maruz kaldığından İtalyan pamuk üretimi çökme tehlikesi yaşıyordu. Bassi, ölmüş ve ölmekte olan ipekböceklerinin üzerini kaplayan beyaz, toz halindeki sporlardan bahsederek enfektif saldırı ve hastalık arasındaki ilk doğru bağlantıyı kuran insan olmuştu. Otuz yıl sonra, Fransız pamuk endüstrisi aynı parazitin saldırısına yenik düştüğünde, Bassi'nin çalışmasından etkilenmiş olan Louis Pasteur aynı sonuca ulaşmıştı. Ancak, Pasteur'ün hakkını da vermek lazım; çünkü o noktada Pasteur zaten mikrop teorisinin buluşuna giden yolu açmıştı.

Ondan önce Bassi'nin yaptığı gibi, Pasteur ipekböceği kolonilerinin önceden dezenfekte edilmiş çiftliklerden ayrılmasını ve herhangi bir enfeksiyon belirtisi gösteren ipekböceklerinin anında yok edilmesini öneriyordu. Bu karantinalar ve önlemler salgını iki kere ortadan kaldırmış olsa da, tıbbi ve bilimsel cemiyetler henüz bunu dinlemeye hazır değildi. Yaygın kanı, hâlâ tüm hastalıkla-

rın (kolera, tifo, sıtma gibi) kötü kokunun sonucu olduğu yönündeydi. Avusturya'da, Pasteur'ün çağdaşı, Ignaz Semmelweis (1818-65) da miasma teorisine karşı çalışma yürütüyordu; ancak saldırıları o denli hararetliydi ki bu durum onun Avusturya tıp çevrelerinin en önde gelenlerinin çevirdiği bir komplonun sonucunda öldürülmesiyle sonuçlanacaktı.

Le Petit Journal

SUPPLÉMENT ILLUSTRÉ

LE CHOLÉRA

1912 tarihli bir Fransız gazetesinin ilk sayfası, kolera taşıyan Azrail'i gösteriyor.

LÜTFEN ELLERİNİZİ YIKAYIN

On dokuzuncu yüzyılın ortasında, doğum sırasında anne ve bebeklerde görülen yüzde yirmilik ölüm oranı bazı kliniklerde oldukça normal karşılanıyordu. Kendilerini yeni doktor adaylarına kobay olarak sunmayı kabul eden anne adaylarına hediyeler veren Viyana Hastanesi'nin birinci doğum kliniği de bunlardan biriydi.

Hastanede iki adet doğum kliniği bulunuyordu. Semmelweis 1846'da birinci doğum kliniğinde kıdemli danışman pozisyonuna gelmişti; ancak ikinci klinikte doğum sırasında bebek ölüm oranının sadece yüzde iki olduğunu görünce şaşırmıştı; bu oran birinci

kliniktekinden yüzde on sekiz daha azdı. Bu iki kurum arasındaki tek fark ikinci klinikte hiçbir otopsi yapılmıyor olmasıydı. İkinci ipucu da hastaların kendisinden geliyordu. Birinci klinikte işlerin ciddi anlamda yolunda gitmediğini fark ettikten sonra önemli sayıda Viyanalı hamile kadın birinci klinik yolunda doğum yapmanın bir yolunu bulmaya çalışıyordu; bu şekilde profesyonel bakımı kaybetme riskini göze almadan programın vaat ettiği hizmetlerden yararlanmaya hakları olabilecekti.

Ignaz Semmelweis anne ve çocukla birlikte

Semmelweis, bu ileri fikirli grupta ölüm oranının yok denecek bir seviyede olduğunu görünce şok olmuştu. Semmelweis'ın tahminleri iyi arkadaşı Profesör Forensics Jakob Kolletchka'nın 1847'de aniden ölümüyle doğrulanmış oluyordu. Kolletschka, birinci klinikte doğum ateşinden ölen bir hasta üzerinde otopsi yapan bir öğrencisini denetliyordu ve dikkatsizce savrulmuş bir

neşterle küçük bir yara aldıktan üç gün sonra, o da aynı şartlarda ölmüştü.

Tüm dikkatini otopsi odalarına yoğunlaştırırken Semmelweis'ın dikkatini çeken ilk şey öğrencilerin ve profesörlerin odaları mütemadiyen yıkamadan bırakması ve doğrudan muayenehanelere gitmeleriydi. Bunun üzerine hemen klorlu kireç solüsyonunda el yıkama düzenlemesini getirecek ve bu şekilde ölüm oranları bir gecede yüzde 90 düşecekti. İki aylık bir sürede ölümler sıfıra inmişti. Ancak bir kahraman olarak görülmek şöyle dursun, Semmelweis iş arkadaşlarının hışmına uğramıştı. Kendilerine yaramaz okul çocukları gibi ellerini yıkamalarının emredilmesinden rahatsız olan iş arkadaşları tarafından bulunduğu makamdan kovulmuştu. El yıkama fiyaskosu ve ölüm oranındaki düşüş arasında ne tür bir bağlantı olabilirdi ki?

HİÇ DUYMAMIŞTIM! ÇÜRÜTÜLMÜŞ POPÜLER BİLİMSEL FİKİRLER

- Elektrik ampulünü Edison icat etmedi.
- Franklin sobası denen sobayı Benjamin Franklin icat etmedi.
- Pisagor "kendi" adıyla anılan teoremin sahibi değil.
- Gazlı uçuşu ilk yapanlar Wright kardeşler değildi.
- Telefonu icat eden Alexander Bell değildi.

SOĞUK MUAMELE

Semmelweis kliniği terk ettiğinde, ölüm oranları eski haline döndü. Ondan sonra geldiği her mevkiide, Semmelweis aynı el yıkama kuralını uyguluyor ve ölüm oranları şaşırtıcı bir şekilde düşüyor, ancak eski düşmanları birtakım dolaplar çevirerek onu geldiği tüm makamlardan uzaklaştırmayı başarıyorlar ve ölüm oranları onun gidişinin ardından hemen yükseliyordu. Ne var ki hâlâ onu dinleyen hiç kimse yoktu. İnanması çok güç, ancak Viyana Tıp Konseyi, Semmelweis'ı sorun çıkartan bir baş belası olarak görüyor, mikrop damlayan elleriyle hastaların orasını burasını kurcalamaya hakkı olduğunu düşünen en etkili üyelerini hastaların ve bebeklerin ölümünden sorumlu tutmaya kafayı takmış biri olarak görüyordu.

Köyün delisi olarak herkesin diline düşen Semmelweis'ın tıp camiasıyla bağları kesilmiş ve marjinalleştirilmişti. Ancak o yaptıkları için hiç pişman değildi. Kampanyasına sürgünde de devam eden Semmelweis doğum hekimleri camiasına yönelik açık bir mektup yazmıştı. Ancak ne yazık ki bu eylem kendisi için pek hayırlı olmamıştı. Artık nihai bir adım atmak gerektiğini düşünen Semmelweis'ın düşmanları, onu akıl hastası ilan etmeye ve çıkışlarıyla tıp camiasının başını ağrıtamayacağı bir yere kapatmaya karar vermişlerdi.

1865'te Viyana'nın önde gelen dermatologlarından Ferdinand Ritter von Hebra'nın (1816-80) başını çektiği küçük bir hekimler grubu, Semmelweis'ı çeşitli konularda danışmanlığına başvurulacağı bahanesiyle bir akıl hastanesine çekmeyi başardılar. Çok geçmeden Semmelweis'ın gözü kapıya çevrilmişti, kuşkulanarak ayrılmayı denedi ancak von Hebra'nın adamları hazırlıklıydı; Semmelweis'ı öyle bir dövdüler ki Semmelweis çok kısa bir süre sonra tımarhanenin kuytu bir köşesinde yaşamını yitirdi.

Hijyenik yatak

Antihijyenik yatak

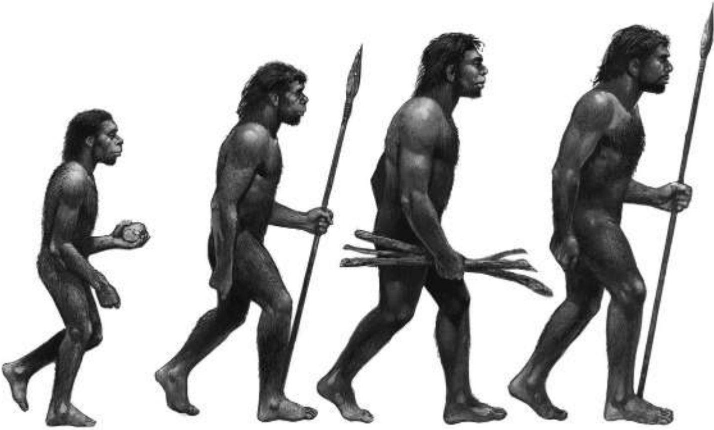
Hijyen kuralları konusunda yirminci yüzyılın başında yazılmış bir kitaptan. Sağdaki yatağın mikropları avladığı düşünülüyordu.

Böylesine köklü ve yerleşik bir düşünceden vazgeçmenin geminin rotasını aksi istikamete çevirmek kadar kolay olmadığını anlamak güç değil; ancak ortada aksi iddia edilemez kanıtlar olduğunda geminin kaptanlarının düşünebildiği tek eylemin elçiyi öldürmek olduğunu görmek son derece tuhaf. Ama Semmelweis unutulmadı. Bilimsel çevrelerde, "Semmelweis refleksi" bugün aksini iddia etmenin kabul edilemez olduğu yerleşik fikirlere düşünmeden gösterilen tepkiyi tanımlamak için kullanılan yaygın bir ifade.

Türlerin Kökeni

Evrimsel zincirde kayıp bir halka var

Evrimsel zincirde kayıp bir halka olduğu, insanın erken dönemlerdeki bir atasının maymundan insana tam anlamıyla geçişi açıklayacağı fikri, yirminci yüzyılın ilk dönemlerine kadar hem paleontoloji hem de antropoloji tarafından kabul ediliyordu.

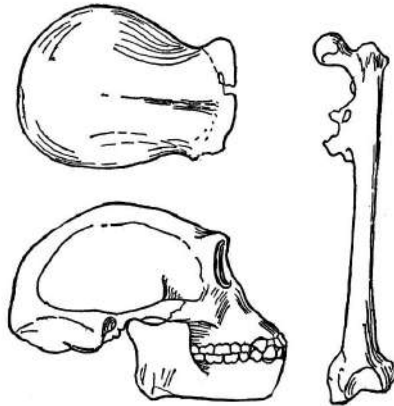

Gerçeklikle hiç ilişkisi olmayan yumuşak bir geçiş

ARAYIŞ BAŞLIYOR

Kavramın hiçbir bilimsel temeli olmamasına rağmen, arkeolojik toplumdaki kayıp halka arayışı on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren sürmektedir. Bazıları böyle bir bağlantıya dair kanıt arayışında olmuşken diğerleri bunu bulduğunu düşünüyordu. On dokuzuncu yüzyılda bir grup antropolog bu kanıtın gezegenin kuytu köşelerinde bulunduğuna inanıyordu; hatta bunların arasında bulunan bir çılgın bu kanıtı kendisi üretmeye kalktı, bu durumun sonuçları bugün bile Üçüncü Dünya'yı yakıp yıkmaya devam ediyor.

Hollandalı paleontolog Eugène Dubois (1858-1940), kayıp halka kanıtı için planlı bir arayışa girişen ilk insandı. 1890'da bu arayış uğruna, kendisini Endozenya'da Java'nın yarısını kazarken bulacaktı. Aynı yılın son dönemlerinde, Doğu Java'daki Solo Nehri'nin yakınlarında bir çukur kazmış ve herkesin yarı maymun addedeceği ve Dubois'nın anında kayıp halka olduğunu iddia et-

"Java Adamı"nın kemikleri

tiği “Java Adamı” olarak bilinecek ölü insan kemiklerini gün yüzüne çıkaracaktı. Çok az insan ona inanmış ve kemikleri topladığı için pek çok akademisyenin öfkesine hedef olmuştu. Nihayetinde toplumdan uzak münzevi bir keşiş muamelesi görmüştü. Dubois, bulgularının çok kısa bir sürede *Homo erectus*’un (dik insan) yeni bir örneğinden başka bir şey olmadığına kanaat getirilince, 1913’te Java Adamı’nın tam anlamıyla incelenmesine müsaade edecekti. Dubois bundan sonra köşesine çekilecek ve akademik dünyayla ilişkilerinin tamamen kesecekti.

O ZAMAN İYİ BİR FİKİR GİBİ GELMİŞTİ

1950’lerde Dünya Sağlık Örgütü, Borneo’nun sıtma sorunuyla sivrisinekleri DDT* spreyiyle öldürerek mücadele etmeye karar vermişti. Başarılı olmasına rağmen spreyleme, tırtılların üzerini kaplayan örtüyle beslenen eşek arılarını da öldürmüştü. Bu da hemen bölgedeki evlerin çatılarının açılmasına neden olmuştu. Temizlenmek için tüylerini yalayan çok sayıda kedinin de ölmesine neden olmuş, bu da fare nüfusunun patlamasına yol açmıştı. Bunun üzerine RAF** sorunla başa çıkabilmek için 10.000 aç kedinin üzerine paraşütle atlamıştı.

* Dikloro difenil trikloroethan, çok zehirli ve inatçı bir böcek öldürücüdür. (e.n.)

** Kraliyet Hava Kuvvetleri’nin (Royal Air Force) kısaltması. (e.n.)

İddia edilen kayıp halkanın sadece kemiklerini bulmaktan yeterince memnun olmayan başka bir kesim de kayıp halkanın soyunun tükenmediğini, hâlâ bizimle yaşadığını savunuyordu. Burada bahsettiğimiz elbette, Sasquatch, Yeti ya da kar adam olarak da bilinen Kocaayak.

Amerika'nın popüler basını on dokuzuncu yüzyılın ortasından sonuna kadar Kocaayak'ın kayıp halka olduğu fikrinin reklamını yaptı. Washington Üniversitesi'nde antropoloji profesörü Grover Krantz (1931-2002) ve Atlanta, Georgia'da uluslararası arenada saygı duyulan Yerkes Ulusal Primat Araştırma Merkezi'nin yöneticisi olan meslektaşı Geoffrey Bourne'un (1909-88) dahil olduğu akademinin ağır topları da şaşırtıcı bir şekilde bu cenahın fikirlerini hararetle savunuyordu.

Birleşik Krallık'tan bir antropolog ve primatolog olan ve aynı zamanda Amerika'daki Smithsonian Enstitüsü'nün parlayan yıldızı John Napier (1917-87) de bu görüşü savunuyordu. Ünlü antropolog Margaret Mead (1901-78) de kıllı kayıp halkanın hâlâ kar sınırı çizgilerinde var olduğuna inanıyordu; ancak o, UFO'ların ve buraya bizi gözlemlemek ve uygarlığın doğru yoldan sapmadığından emin olmak için gönderilen muhafız uzaylıların varlığına da inanıyordu.

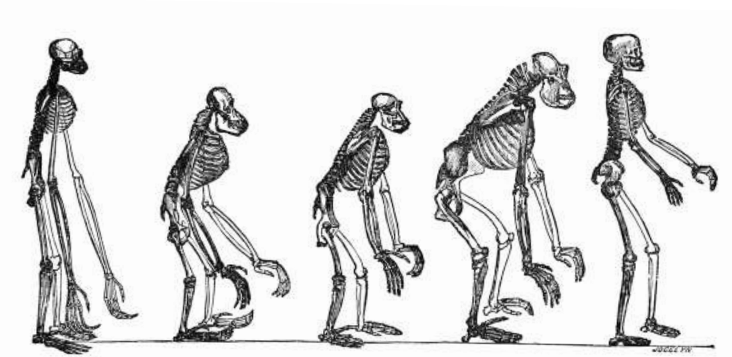
1953'te kâşif Sir Edmund Hillary Yeti izleri gördüğünü bildiriyor ve yaratığın varlığının kanıtlarını toplamak için 1960'ta bir keşif gezisi başlatıyordu. 1959'da aktör James Stewart, Tibetli keşişlerden çalındığı iddia edilen yeti iskeletini ele geçirmişti; Stewart onu inceleme için Hindistan'dan İngiltere'ye kaçırmıştı, burada primatolog William Charles Osmond elin gerçekten de neandertal olduğu kanaatine varmıştı. Idaho Üniversitesi'nde profesör olan Amerikalı antropolog Jeffrey Meldrum (1958-), keşif gezisi hiçbir sonuç vermemiş olsa da 2011'de gerçekten de Sibirya'ya Kocaayak'ı aramaya gitmişti.

SADECE BİR SORUN VAR

Bu araştırmalardaki temel sorun bilimsel gerçeklerle hiçbir ilişkilerinin bulunmuyor oluşu: Darwin de dahil olmak üzere hiç kimse, insanın maymunlardan geldiğini iddia etmedi. Eğer öyle olsaydı şu an geriye tek bir maymun bile kalmamış olacaktı; maymunlar da evrim geçirmiş olacaklar, ya banka işletiyor olacaklar ya da Avam Kamarası'nın bir üyesi olacaklardı. On dokuzuncu yüzyılda bilim dünyası, insan soyunun açıkça belirlenmiş gelişim ve ilerleme süreçlerinden geçtiği lineer gelişim kavramını öne sürmüş olsa da bugün bunun bilimsel gerçekliklerle hiç örtüşmediği biliniyor.

KÖPEĞİN KÖKENİ

Kediler ve köpekler de dahil pek çok tür tarihöncesi dönemlerde yaşamış "miacis" türüyle ortak köklere sahip olup tüm bu havyanlar bir zamanlar aynı türün mensubuydular. "Miacis", tırmanmak için ileri-geri hareket ettirilebilir pençeleri olan, köpeğe benzeyen ve ağaçlarda yaşayan bir canlıdır. Canlıların antik dönemdeki bu atası kedi, köpek, gelincik, ayı ve sırtlan oluşumunu mümkün kılan farklı çevre şartlarının yarattığı zorunluluklar nedeniyle alt bölümlere ayrılmıştı. Ancak hiçbir mantıklı insan köpeklerin soyunun kedilere dayandığını iddia edemezdi. Burada sırtlanın kedi-köpek ayrımının çok karıştırılmış bir göstergesi olduğundan bahsetmekte fayda var; çünkü gerek tüm görünümü itibariyle ve gerek onun için yapılan toplu halde avlanan köpek referansları itibarıyla, sırtlan gerçekten de bir kedidir.

Profilden farklı iskeletler. (Soldan sağa doğru) şebek, orangutan, şempanze, goril ve insan

Desmond Morris'in insanları hayvanlarla karşılaştırdığı kitabı *The Naked Ape* (1967), insanın maymunlardan geldiği tezinden kısmen sorumludur. Tıpkı insan evrimini gittikçe dikleşen ve vücut kıllarından arınan insan figürleri serisiyle gösteren popüler kültür posterler gibi. Darwin'in ortaya attığı şey, tıpkı ondan öncekilerin yaptığı gibi, insanın ve primatların ortak bir atayı paylaştığıydı; ancak bu birbiri ardına gerçekleşen bir süreç değildi; türler soylarını devam ettirmek üzere ayrılmadan evvel paralel biçimde gerçekleşiyordu.

İnsan soyundaki düzenli değişimlerin birbiri ardına gelen seriler şeklinde gerçekleştiği şeklindeki geleneksel algı tamamen yanlıştır. Muhtemelen gezegenin en tehlikeli hayvanının yavaş ve sancılı gelişimi daha düzensiz ve çok kollu bir patika izledi, bazı kollar sönümlenirken bazıları birlikte var olmaya ve hatta milenyum boyunca birbiriyle karışmaya devam etti. Hiçbir zaman net bir şekilde ayrılmış farklı aşamalar yoktu.

UZUN SÜREN AYRILMA

2006 yılında Harvard'ta bir nüfus genetikçisi olan David Reich'ın yürüttüğü insan genomunun karmaşık tarihi araştırması, proto-insanlar ve proto-şempanzelerin ortak atalarından ayrılmasının daha o zamana kadar düşünülenden çok daha uzun ve karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koyuyordu. Geç dönem Neandertaller ve erken dönem insanların birlikte yaşayıp melezlenmesi gibi, proto-insanlar ve proto-şempanzeler de birkaç milyon yıldır aynı şeyi yapıyordu. Son dönemlerde yapılan modern insanda ve şempanzelerde X kromozomunun izinin sürülmesi çalışmaları, iki tür arasındaki nihai ayrımın 5-6 milyon yıl öncesine kadar gerçekleşmediğini ortaya koyuyor ki bu bulgu daha önce düşünülenden yaklaşık 1 milyon yıl sonrasına karşılık geliyor. Ama yine de bu bulgu düzmece kayıp halka teorisini desteklemiyordu; bu, sadece erken dönem insanların ve şempanzelerin daha önce kabul edilenin aksine, birbirilerini kabul edilebilir çiftleşme eşleri olarak bulmaları için ortak atadan ayrılmalarından sonra, daha uzun bir süre görünüş itibariyle birbirlerine benzer kaldıklarını ortaya koyuyordu.

BU FİKİR HİÇ ORTADAN KALKMAYACAK

Evrimimizde can sıkıcı bir kayıp halkanın kaçmış olabileceği düzenli bir zincir hiç var olmamasına rağmen, bu fikir hiç ortadan kalkmadı. Darwin'in *Türlerin Kökeni* (1859) adlı yapıtının yayımlanmasıyla birlikte inkâr çılgınlığına sürüklenen yaratılışçılar, Darwin'i güya insanın Tanrı tarafından yaratılmamış olup maymunlardan evrildiğini iddia ettiğini öne sürerek itibarsızlaştırdılar.

ÇOK DA NEANDERTAL OLDUĞU SÖYLENEMEZ

Neandertal insanın kemikleri 1856'da Neander Vadisi'nde, Düsseldorf'un hemen doğusunda, bulunduktan sonra, akademisyenler onu vahşi, kambur ve kıllılar kulubünde kullanılabilecek bir hümanoid (insansı tür) olarak etiketlemek için başına üşüşmüştü. Gerçekte ise neandertal çok daha medeni bir varlıktı.

Modern mukabilinden çok az kısa ve tıknaz olmasına rağmen, neandertal budala bir mağara adamı değildi. Modern mukabilinden yaklaşık 100 ml daha büyük bir beyne sahip olan neandertal insanı bireysel ve kolektif meskenler inşa etmiş ve ateşi kullanarak kendini sıcak tutmuştu. Et ve sebzeyi pişirerek yemiş, kendi lisanını oluşturmuş ve bugünkü gen havuzunun da ortaya koyduğu gibi, birlikte evrimleştiği ve sosyal olarak etkileşimde olup melez çiftleşmede bulunduğu modern insanların yaptığı gibi karmaşık aletler üretmişti. (Avrupalıların ve Asyalıların DNA'sının yaklaşık olarak yüzde 4'ü neandertaldir.)

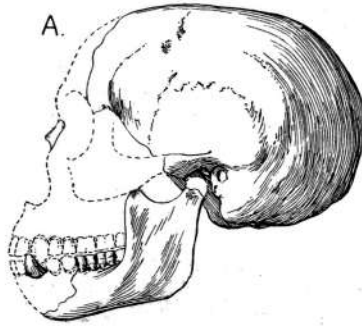
"Primitif" neandertallerin soylarının, modern insan olduğu iddia edilen türün yükselişiyle birlikte tükenmeye gittiği şeklinde bir zamanlar inanılan düşünceye gelince, bu görüş de çürütüldü. DNA'daki ilerlemeler neandertal insanın erken dönem Kro-Magnon insanına katıldığı ve türler arası çiftleşme yoluyla değiştiğini ortaya koyuyor. Neandertal insan sonuç olarak ortadan kaybolmadı; hâlâ bizimle yaşıyor, bu gerçek özellikle kadın okuyucular için hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

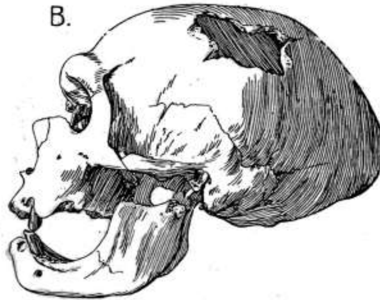
Daha önce de belirtildiği gibi (Mendel'den Mengele'ye bölümüne bakınız), Darwin asla böyle bir şey söylememiştir. Ancak diğerlerinin yanı sıra basın, onun çalışmasının belkemiğini bu fikrin oluşturduğuna inandı; Darwin'in bu çok önemli yapıtını hiç okumamış olanlar da bu çoğunluğa katılma konusunda çok istekliydi.

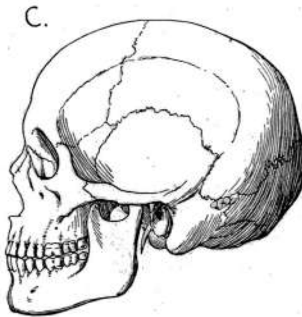
1900'lerin gelişiyle birlikte, Charles Dawson (1864-1916) adındaki amatör bir İngiliz arkeolog bazı ilginç bulguları gün yüzüne çıkarmak üzere Sussex'in yarısını kazdıktan sonra kendi adından söz ettirmeye başlamıştı. 1912'de Dawson yaptığı sarsıcı buluşu ilan etmişti. Kayıp halkayı bulmuştu: Doğu Sussex'te, Piltdown köyünün yakınlarında, uzun süredir aranan maymun-insana ait iskelet kemikleri.

"Buluş"un sahtekârlık ürünü olduğunun ifşa edilmesi ve kemiklerin ortaçağa ait insan kafatası olduğunun ortaya çıkarılması için kırk yıldan fazla zaman geçmesi gerekecekti. Kemikler bir orangutanın alt çenesi ve bir şempanzeye ait dişlerin insan görüntüsüne benzeyecek şekilde doldurulması ve kimyasal solüsyonlarla uygun bir şekilde yaşlandırılmasıyla yapılmıştı. Dawson'ın kendisi mi sahtekârdı yoksa farkında olmadan kemikleri o patikaya yerleştiren biri tarafından mı kandırılmıştı, bu soruya tatmin edici bir yanıt bulunamadı. Ancak bununla birlikte spiritüalist hareketin destekçiliğini yaptığı için Hıristiyan köktencilerin saldırılarına hedef olan Sir Arthur Conan Doyle'un komşusu olmasının ilginç olduğunu da belirtmek gerekiyor. Conan Doyle yalnızca Piltdown'da yaşayan biri değil, aynı zamanda tıpkı Dawson gibi Sussex Arkeoloji Cemiyeti'nin de bir üyesiydi; "buluş"a giden yolda ikisinin sık sık bir araya geldiği görülecekti.

1953'te *Time* dergisi Piltdown Adamı iddiasını tamamen çürütecek bir makale yayımladı, fakat o zamana kadar zarar çoktan verilmişti; kayıp halka fikri halkın bilincinde geri döndürülemez bir şekilde iz bırakmıştı.

Kıyaslama ve karşılaştırma: Piltdown kafatası (A),
Neandertal kafatası (B) ve modern insan kafatası (C)

Piltdown adamının sanatsal bir rekonstrüksüyonu

1974'te Etiyopya'da bulunan iskelet kemikleri kayıp halka teorisinde daha ileri aşamadaki bir uyanışın habercisi oldu. "Lucy" olarak bilinen (bu isim verilmişti çünkü ilk kemikler gün yüzüne çıkartıldığında jeologların kamptaki kasetçalarında The Beatles'ın "Lucy in the Sky with Diamonds" adlı parçası çalıyordu) iskelet gerçekten de leğen kemiğindeki ve dik yürüyüşlü bir canlıdakine benzeyen diz eklemlerindeki göstergeleriyle 3 milyon yaşındaki şempanze benzeri bir yaratığın görüntüsündeydi.

Lucy'nin daha yaşlı ve daha uzun erkek versiyonunun Etiyopya'da 2010 yılındaki keşfi, kayıp halkanın ihtimali konusunda bazı çevrelerde heyecan yarattı. Ancak hiç kimse bulguların rastlanabi-

leceği düşünülen noktaları kazma girişiminde bulunmadı. İnsanlığın günümüzdeki mevcut izlerinin tüm gezegenden silindiğini bir an için düşünün. Gelecekteki yabancı bir gezegenden gelen arkeologlar "Fil Adam" John Merrick'in ve Barnham Sirki'nden küçük Major Tom Thumb'ın kemiklerini gün yüzüne çıkartıyor. Uygarlığımıza ait tüm algılarını bu iki bulguya dayanarak kurmayı deneselerdi, bu ne kadar gerçeği yansıtacaktı? Muhtemelen orada da dik yürümeyi seçmiş ancak cesaretleri yüzünden varlıkları sönümlenmiş, çok uzun zaman önce soyları tükenmiş, izole edilmiş gruplar olacaktı; ama bu onları yine de insan soyunun izlediği çizgiye koymaz.

AŞAMALI MÜDAHALE

Ve böylece kendi kayıp halkasını üretmeye karar veren adama geldik: Stalin'in kendi Dr. Frankenstein'ı Sovyet biyolog İlya İvanovich İvanov (1870-1932) ve onun 1920'lerdeki Humanzee Projesi. Daha 1910 yılında, İvanov açıkça yaşayan, nefes alan bir kayıp halkayı insanları, şempanzeleri, orangutanları ve hatta gorilleri çiftleştirerek meydana getirmenin imkânları üzerinde düşünüyordu. Çok az insan bundan şüphe duyuyordu; sonuç itibarıyla bu adam zeedonk (zebra ve eşek karışımı bir hayvan) üretebilmeyi ve ineklerle antiloplardan, tavşanlarla farelere bir dizi hayvanı melezleştirmeyi ve döllemeyi başarmış bir adamdı.

1925 yılına gelindiğinde İvanov Kremlin'den Humanzee için fon bulmayı başarmıştı. Haklı olarak bu tür deneyleri Moskova'dan olabildiğince uzakta yapmanın yararlı olduğuna inanarak, yine kendisi gibi İlya adındaki oğluyla birlikte Afrika'nın gözlerden uzak denetimsiz bölgelerine doğru yola çıkmışlardı. Daha olumsuz bir bakış açısından da İvanov'un Afrika'yı seçmiş olmasının nedeni "herkesin bildiği gibi" Afrikalıların atalarımıza, beyaz

Avrupalılara nazaran, daha yakın olmalarıydı ve bu tuhaf fiyaskoda insanların katılımına ihtiyaç duyacak olmasıydı.

1926 yazı, İvanov'ların Conakry'ye, daha sonra Fransız Guyanası olacak bölgeye, yerleştiğini gördü. Ancak ondan sonra ne olduğu pek açık değil. Deneylerin ilk aşamasının dişi şempanzeleri insan spermiyle döllemeye dayandığı biliniyor. Ancak uygulanan metodoloji korkunç spekülasyonlara konu olageldi. İvanov kullandığı metodlar hakkında konuşmaktan hep kaçındı; sadece donörlerin hepsinin "emeklerinin karşılığını fazlasıyla alan" Afrikalı erkekler olduğunu dile getirmekle yetindi; o dönemki ve sonraki spekülasyonların içeriğini düşününce son derece talihsiz bir ifade.

Deneylerin ikinci aşaması ise şempanzelerden alınan spermlerle döllenen Afrikalı kadınlar üzerine yoğunlaştı. Fakat yine bunun kaç defa denendiği ve başarısız olunduğu açık değil. 1927 yılında Fransızlar ortalarda dönen söylentilerden rahatsız olunca İvanov'ları Rusya'ya geri dönmeye zorladı. Rusya'da, Stalin'in memleketi Gürcistan'daki Sukhumi'de onlara çeşitli olanaklar sağlanacaktı. Ancak deneylerinden hiçbiri sonuç vermedi ve Stalin'in nesillerdir saygı duyulan geleneğine göre İvanov birkaç yıl sonra yaşamını yitireceği sürgün bölgesine tek yönlü biletle gönderildiği bir seyahatle ödüllendirildi.

YIKICI SONUÇLAR

Ancak İvanov'un çılgınlığının sonuçları hâlâ bizimle yaşamaya devam ediyor olabilir. HIV ve AIDS son zamanlara kadar 1980'lerde ortaya çıkmış bir hastalık gibi düşünülmesine rağmen SIV'in, şu an bir şekilde tür bariyerini atlayarak HIV'e dönüştüğü ve bunu bir süre 1920'lerin sonunda özellikle de şartların en uygun olduğu Gine'de yaptığı açık bir şekilde biliniyor.

HIV'in, SIV'in farklı bir türü olduğu ilk tespit edildiğinde,

söz konusu bariyerin ormanlardaki insan-maymun arası cinsel aktivite sırasında aşıldığına dair pek çok söylenti bulunuyordu; çok daha muhafazakâr tıp çevreleri, avcıların ulaştığı vahşi hayvan etlerinin dikkatsiz kullanımının buna neden olduğunu savunuyordu. Ancak Afrika'da avcıların şempanzeleri ve diğer Eski Dünya maymunlarını binlerce yıldır avlayıp kestikleri düşünüldüğünde SIV'in bu zıplamayı yapması neden bu kadar zaman alacaktı ki? Yakın geçmişte, bu konudaki tıbbi görüş yeniden değerlendiriliyor ve İvanov'un ve onunla aynı ölçüde yanılmış Serge Voorneff'in (Hey, Hey, Biz Maymunuz bölümüne bakınız) deneylerinin HIV üzerindeki etkilerine yeniden bakılıyor.

YARI İNSAN-YARI MAYMUN ORDUSU

İvanov'un, Kremlin'in tuhaf deneylerini desteklemesinin ardındaki motivasyonunu bilip bilmediğine ilişkin hiçbir kanıt olmamasına rağmen Stalin ve onun gizli polis şefi Lavrentiy Beria'nın yeni bir yarı insan-yarı maymun ordusunu üretmenin mümkün olup olmadığını görme konusunda istekli oldukları gün ışığına çıktı. Ülkenin insan kaynaklarını yaşamaya elverişsiz kuzey topraklarında çalıştırmanın zor olduğu bir dönemde, bu şekilde ideal askerlere erişmiş olacaklardı; çünkü şempanzeler içgüdüsel olarak kabile şeklinde yaşıyorlardı ve doğal ortamlarında örgütlü savaşa her daim hazır yaşama eğilimindeydiler. Maymunların bu özelliği, olimpik koşuculara taş çıkaran koşma yeteneği ve tek başına yaklaşık 450 kg ağırlığı kaldırabilme gücü eklendiğinde Humanzee'leri korkunç derecede acımasız ve muhtemelen aklın almayacağı kadar itaatkâr bir kuvvet haline getirecekti. En azından Stalin ve Beria böyle olmasını ümit ediyordu.

BAŞLANGIÇ NOKTASINA DÖNÜŞ

İnsanın kökeni konusunda son sözler: Bir süredir Afrika, modern insanlığın beşiği olarak görülüyor. Bu kavram akademik çevrelerden kamuoyuna geçişi, 2001 yılında Bryan Sykes'ın kurgusal olmayan ilgi çekici çalışması *The Seven Daughters of Eve*'in yayımlanmasıyla oldu. Sykes ilk gerçek insanların Orta ve Doğu Avrupa'da yaklaşık 200.000 yıl önce ortaya çıktığını tahmin ediyordu.

Ancak antropologlar kazmaya devam etmekteler. 2006 yılında İsrail'de Rosh Ha'Ayin'deki Qesem mağaralarında insan dişleri ve çok sayıda hayvan kemiği bulundu. Kemiklerin üzerindeki işaretlere göre, et, üzerlerinden taş aletlerle çekilip çıkarılmıştı. Kalıntılar o ana kadar bulunan Afrika kemiklerinden 200.000 yıl geriye gidiyordu. Dolayısıyla, Afrika daha önceki tarihlere ait bir teklifle gelmedikçe, Kutsal Topraklar galibiyet kupasını kaldıracak; en azından şimdilik.

Yemekte İnsan Eti Var

Afrika ve Polinezya toplumları yamyamlığın tadını çıkarıyor

İnsanların, insan türünün diğer mensuplarını yiyerek en büyük suçu işleyebileceğini ifade eden yamyamlık (kanibalizm) kavramı, antik dönemlerden bu yana uygarlıkların ilgisini çekmiştir. Hint ve Yunan mitolojileri kendi çocuklarını yiyen tanrılar ya da en sevilen çocukları her şeyden habersiz, evladının üzerine titreyen babalara sunan kindar eşlerle doludur. Günümüzde insanlar arzularının yoğunluğunu anlatmak için hâlâ arzu nesnesi olan şeyi yiyebilecekleri anlamına gelen ifadeler kullanıyorlar; bununla birlikte cinsellik için kullanılan yenilebilir olmakla ilgili pek çok başka metafor da bulunmaktadır.

PAPALIĞIN TİRANLIĞI

Antik dönemlerde inananların inandıkları tanrı ya da yarı-tanrı için tanrıya kurban sunmasını ve sunduğu kurbanı yiyip tüketmesini gerektiren çok köklü bir gelenek de bulunuyordu. Ancak bunlar saygılı bir şekilde yerine getirilen bireysel yamyamlık eylemleriydi: Kanın ve bedenin kalp gibi sadece seçilen uzuvlarının ağızdan alınmasını içeriyordu. Bu genellikle bunları tüketenin cennete girişini, hatta yeniden doğuşunu, garanti altına almak

için yapılırdı. Bu tür kavramlar bugün kulağa ilkel gelse de bugünün Hıristiyanları düzenli olarak metaforik anlamdaki yamyamlık eylemini uyguluyorlar: Kilise ayinindeki şarap ve su töreninin "İsa'nın kanı ve bedenini" temsil ettiğine inanılmaktadır.

Antik dönemlerde bu tür bireysel eylemlerin köklü bir tarihi varken rutin yamyamlığı temel gıda diyetlerinin bir parçası haline getiren çok sayıda Afrikalı ve Polinezyalı topluluğun olduğuna dair uzun süredir var olan bir inanç da mevcut. Yirminci yüzyılın sonuna kadar sarsılmamış, yaygın bir şekilde kabul edilen bu antropolojik "gerçek" pek çok keşif gezisinin yanı sıra bu kavramı halkın gündemine getiren son derece kârlı bir seminer turunun da temelini oluşturdu. Bugün bile *Indiana Jones* ya da *Lost World* türündeki filmlerde, korkunç görünümlü, bedenleri kemiklerle süslü vahşilerin kısık ateş üzerindeki kazanda pişmekte olan müstakbel akşam yemekleri etrafında dans etmediği tek bir görüntü bile yoktur. Peki, bu fikirlerin yayılmasından kim sorumludur? On beşinci yüzyıl Vatikan'ı ve onun dünyanın gerisine ilan etmek için gösterdiği açgözlü telaşı.

SÖMÜRÜ ÇAĞI

On beşinci yüzyıldan on yedinci yüzyıla kadar süren keşifler çağında, İspanya ve Portekiz gibi Katolik ülkeler Yeni Dünya'nın keşfinin dümenindeydiler. Bu topraklarda, çıkarılan altın ve gümüşün yanı sıra, kölelikten elde edilen kazanç muazzamdı. Vatikan'ın bu köle ticaretini sorun olmaktan çıkaracak sahte bir gerekçe arayışında olması anlaşılır bir durum. Çok sayıda papa ve kardinal, köle sahibiydi; papalık ordusunun kadırgaları zincirlenmiş emek ticaretinin bir parçasıydı. Ancak İncil her türlü köleliliği haklı çıkaran ilahi mazaretlerle dolu olmasına rağmen (on yaşındaki kız çocuklarının seks köleliği de dahil, örneğin 31. bölümde

Musa, İsrailoğullarına "yanında yatan bir erkek olmayan" tüm kız çocuklarını "kendinize ayırın" diyor) Vatikan bunu Avrupa halklarına duyururken hiç de endişe duymuyordu.

Kolomb'un karaya ayak basışını gösteren bir illüstrasyon

Bu dönemlerin, İncil'in yalnızca Latince baskılarının bulunduğu ve ruhban sınıfından olmayan bir kimsenin kitabın kapağını kaldırması durumunda diri diri gömüldüğü dönemler olduğunu hatırlamakta fayda var. Öyle gözüküyor ki yamyamlık bu ideal çö-

zümü sunuyordu. Yeni toprakların yerli halkları köleleştirilemezdi; çünkü hepimiz en nihayetinde Tanrı'nın evlatlarıyız. Ancak insan eti yedikleri tespit edildiğinde bu gerçekleştirilebilirdi; çünkü bu durumda Tanrı'nın evlatları olmaktan çıkıp Tanrı'nın insanın hâkimiyetine verdiği tarlaların hayvanlarından bile daha düşük bir seviyeye iniyorlardı. Dolayısıyla hayvanların bile aşağısında olan insanlar üzerine hâkimiyet kurulabilirdi.

YAMYAMLIK DOĞUYOR

Açgözlü Kolomb'u yabancı toprakların masum halklarının üzerine salmadan önce, İspanya'da Kastilya Kraliçesi I. Isabella ve kocası Aragonlu II. Ferdinand, Roderic Borja olarak da tanınan Papa VI. Alexander'dan (kaba kuvvet uygulamaktan asla imtina etmeyen bir adamdı; Basit Aptallık bölümüne bakınız) konuyla ilgili daha fazla malumat istedi. Dünya haritasının aşağısına çizdiği ünlü sınır çizgisinin sağını İspanyollara, solunu da Portekizlilere ayırarak iyi bir karar verdiğini düşünüyordu.

1492'de Kolomb beklendiği gibi Amerika kıtasına doğru yola koyuldu. Karayipler'e vardığında Kolomb alaycı bir şekilde Karayip'in yerli halkını hak yolundan sapmış insan eti yiyiciler olarak ilan ederek onların katliamının ve köleleştirilmesinin önünü açıyordu. Bu vaka, bu konudaki ilk büyük uygulama olduğu için talihsiz yerli halkın adı yamyama (kanibal) çıktı. Doğal olarak, kâşifler yeni bir ülkeye adım atar atmaz, tüm halkı insan eti yiyici ilan ederek onları prangaya vurmanın zeminini hazırlıyordu. Sadece Haiti'de İspanyollar otuz yıl içerisinde yerli Taino halkının nüfusunu 500.000'den 350'ye düşürmüştü.

1891 tarihli bir kitaptan Kolomb'un karaya ayak basışını gösteren sanatsal bir tasvir

Köleleştirme yolculuklarına çıkan gruplar, saçma iddialarını haklı çıkartmak için kendi topraklarına geri döndüklerinde, yemek kazanlarında paketlenmiş üzgün bakışlı esirlerin gravürleriyle dolu korkunç kitapçıklar yayımlıyorlardı. Bu kitapçıklar aranan niteliklere sahip korkunç kabilelerin bilgisine ulaşmak üzere yola çıkan on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların erken dönem antropologlarının başvurdukları standart referans materyaller haline gelecekti. Ancak arayışları hiçbir sonuç vermeyecekti; işgalcilerin yamyam olduklarını kabul ettiği tek bir köyü ziyaret edebilen hiçbir antropolog çıkmayacaktı.

Güney Amerikalı yerlilerin erken dönemlere ait bir tasviri

KULAĞA MANTIKLI GELMEYEN BAZI ŞEYLER VAR

Bu erken dönem antropologların kurgunun ardındaki hakikati ortaya çıkaracak çok temel sorular sormada başarısız olmaları olağan bir durum değil. Mesela, nasıl oluyor da taş devrinde Afrika ya da Polinezya kabileleri mensupları üç ya da dört kurbandan topladıkları etleri pişirebilecek büyüklükte demir kazanlar kullanabiliyorlar? Matematiği kullanmakta da başarısız oldular: Bu insanlar yiyecek bolluğu konforuna sahip olmadan son derece zor ve meşakkatli hayatlar sürüyorlardı. Ortalama kıvraklıkta bir yerli en iyi ihtimalle 4,5 kg et üretebilecekti ki bu da yüz yetişkinin bulunduğu bir köyde mütevazı bir öğün için on kurbana ihtiyaç duyulması anlamına gelecekti. Bir yılda böyle bir yamyam köyünün sakinlerinin, 4000 kişilik bir bölgede önüne çıkan her şeyi

yemesi anlamına gelecekti; bu tür bölgelerin nüfusu düşünüldüğünde gerçekçi bir olasılık olmanın çok ötesinde.

Antropologlar ayrıca meselenin pratik yönünü dikkate alma konusunda da sınıfta kaldılar: Orman hayvanları ve nehir balıkları çok daha fazla miktarda et sunacak ve karşı ateşin açılmasına gerek kalmayacaktı. İnsanların insan eti yemesinin içerdiği tıbbi etkiler de kendini gösterecekti. İnsan eti yemek sağlığınız için iyi değildir. İnsanlar tehlikeli bir prion (CJD ya da "deli dana hastalığı"na da neden olan ve beyin hastalığına yol açtığı düşünülen bir protein parçacığı) taşırlar. Papua Yeni Gine'nin Fore kabilesinin (kanibalistik cenaze törenleri düzenlemekle tanınan birkaç kabileden biri) CJD'ye (Creutzfeldt-Jakob hastalığı) benzeyen (yerel dilde "kuru" olarak biliniyor) ölümcül bir durum yüzünden 1950'lerin sonunda neredeyse tamamına yakını yeryüzünden silindi.

Antropologlar, insan kasaplığının neden olduğu işaretleri taşıyan antik döneme ait insan kemiklerini muhakkak ki bulmuşlardır; ancak bu yaralanmaların ortaya hangi şartlarda çıktığını bilmeleri mümkün olamaz. Açlıktan ölme noktasına gelen insanların insan eti yemesi öyle gözüküyor ki medeni Batı'da bilinmeyen bir şey değil. Virginia, Jamestown'daki ilk İngiliz yerleşimleri 1609'da gıda tedarikleri bittiğinde çözümü birbirlerini yemekte bulmuşlardı; Ruslar İkinci Dünya Savaşı sırasında Leningrad Kuşatması'nda birbirlerini yemişlerdi; 1972 yılının Andean uçak kazasından kurtulanların neyle beslendikleri artık kimse için bir sır değil. Gerçekten de yamyamlığın ispatlanmış pek çok uygulaması beyaz Avrupalıları kapsıyordu.

PACKER'IN KARNI ACIKMIŞ

Açlık durumunda yamyamlığa başvuranların ilk adli takibatı on dokuzuncu yüzyıl Amerika'sında Alfred "Alferd" Packer'ın (1842-1907) ünlü davasıyla gerçekleşti. 1873 Kasım'ında Packer Colorado, Gunnison'dan gelen bir grup altın arayıcısını akılsız bir şekilde hava şartlarının onları barakalarında kalmaya zorlayacağı yüksek bölgelere götürdü. Packer bir müddet sonra buzlar çözülene kadar bulabileceği tek yemeğin kelimenin gerçek anlamıyla müşterileri olduğunu fark etti. Packer Gunnison'a herkesi şaşırtacak bir şekilde yaşadığı kötü şeylere rağmen iyi beslenmiş bir vaziyette döndüğünde birtakım sorular soruldu… ve alınan yanıtlar herkesin rengini soldurmuştu.

Packer'ın bunun ardından gelen davası, yargıç Melville B. Gerry'nin yaptığı konuşmayla, Amerika'da herkes tarafından bilinir. Cumhuriyetçilerin ağırlıkta olduğu Colorado'da bir demokrat olan Gerry sanığa karşı açıkça kişisel bir husumet duyuyordu. Packer'a cezasını okurken, Gerry şöyle demişti: "Allah'ın belası, Packer, tüm Hindsdale bölgesinde topu topu sadece yedi demokrat vardı ve sen, orospu çocuğu, onların beşini yedin!"

Farelerin Adı Kötüye Çıkıyor

Ortaçağda hıyarcıklı veba hastalığı farelerin pireleriyle taşınıyordu

Ortaçağ boyunca pek çok veba salgını Avrupa'nın önemli bir kısmını yerle yeksan etmişti. Kitlelerin "Kara Ölüm" adını verdiği veba salgını (on dokuzuncu yüzyıla kadar bu adla anılmayacaktı) bu salgınların en sonuncusu olup 1665'teki Büyük Londra Yangını'nın hemen öncesinde baş göstermişti. Bu konudaki yerleşik görüş, vebanın hıyarcıklı olduğunu öne sürüyordu; fare pireleri tarafından yayılmakta olup lenf sistemine bulaşarak kurbanı acı verici hıyarcıklarla baş başa bırakıyordu (lenf bezelerinin şişmesi). Fareler, öyle gözüküyor ki çok uzun bir zaman kötü bir üne sahip oldu.

BU İŞİN İÇİNDE BİR BİT YENİĞİ VAR

Hıyarcıklı vebanın yayılmasında fare piresinin rolü 1894 yılına kadar tanınmadı. Salgınların yayılması konusunda uzman bir antropolog ve nüfus bilimcisi olan Dr. James Wood'a göre, hıyarcıklı vebanın izini on sekizici yüzyılın sonlarından önceki bir zamana sürecek kadar güvenilir kanıtımız bulunmuyor; hiç şüphesiz bu hastalık, tarihin bu döneminden önce de var oldu, ancak şu an hiç kimse bunun ne kadar geriye gideceğini bilemiyor.

Bir doktor hıyarcıklı veba mağduru birinin hıyarcığını yarıyor

Bununla birlikte hıyarcıklı veba teorisi yirminci yüzyılda birkaç akademisyen ve epidemiyolog bu fikri sorgulamaya başlayana kadar hâkim teori olmaya devam etti. Bu grup, vebanın zatürreeyle ilgili bir sorun olduğunu, solunum sistemini hedef alan şarbon tipi bir enfeksiyon olup insandan insana yayıldığını iddia

ediyordu. Bu gruptaki bireylerin fikirleri vebanın asıl doğası konusunda değişiklik gösterse de tek bir öncülde birleşiyorlardı: Elle tutulur tarafı olmayan tek teori, hıyarcıklı enfeksiyonu suçlayan yerleşik teoriydi.

AMAN TANRIM! NE YANGINMIŞ!

Veba, 1666'daki Büyük Londra Yangını çok az sayıda (5-6 kişinin ölümü teyit edilmişti) insanın canını aldığı için minnettardı. Veba metropole vardığında, kentin nüfusu yaklaşık olarak 650.000'e düşmüştü, nüfusun yarısı anında enfeksiyonu da yanlarına alarak ülkenin diğer yarısına göç etmişti. Veba kentte kalanların neredeyse yarısını yok etmişti. Yangın patlak verdiğinde Londra adeta hayalet bir kente dönüşmüştü.

On yedinci yüzyıldan günümüze kadar, hâkim görüş vebanın şehir dışına taşınması konusunda ateşin zaruri bir çözüm yolu olduğu şeklindeydi. Ancak, kapasitesinin üzerinde bir kalabalığa ev sahipliği yapan yoksul mahalleler vebanın yuvası olmasına rağmen çoğunlukla ateşin pek de dokunmadığı yerler oluyordu. Veba Avrupa'nın diğer büyük kentlerinde büyük bir yangına gerek kalmadan son bulmuştu. Kaçan Londralıların hastalığı da kendileriyle birlikte götürdüğü gerçeği vebanın hıyarcıklı olduğu yönündeki yerleşik düşünceyle çelişiyordu.

DÖRT NALA İLERLİYOR

Hıyarcık odaklı fare piresi argümanının taşıdığı başka sorunlar da var. Vebanın Avrupa'da kaygı verici bir hızla yayılması fare pirelerinin hastalığın yayılmasına katkıda bulunmadığını ortaya koyuyor. Veba haftada muhtemelen 10-15 millik bir hızda

Yardımcılar, bir vebalının çevresini sarmış.

geniş bir cephede ilerlemekle kalmıyor, kilometrelerce uzaktaki mevkilere de mızraklarını atıp oralarda da patlak veriyordu. Veba modern bir sorun olarak mevcudiyetini hâlâ sürdürüyor, özellikle de tropikal ve atropikal iklim kuşaklarında bulunan bölgelere saldırmaya devam ediyor. Bugün modern ulaşımdaki gelişmelere ve insanların artan hareketliliğine rağmen yakın zamanda ortaya çıkan veba salgınları yılda on beş ya da yirmi milden fazla ilerlemeyip yalnızca etkilenenlerin yüzde 3'ünün (tedaviyle) yaşamını yitirmesine neden oldu. Böyle bir salgın

2004 yılı Ekim ayında Uttaranchal'daki Dangud adlı Hint köyünde ortaya çıktı. Veba hemen kontrol altına alındı ve toplam 332 kişilik nüfustan üç kişilik kayıpla sonuçlandı; enfeksiyon, tıbbi destek henüz varmadan önce bile çevredeki köylere yayılmadı. Nasıl oluyor da aynı yaratık bir zamanlar yüz kat daha hızlı hareket ediyor ve yolu üzerindeki nüfusun yüzde 40'ının ölümüne neden oluyordu?

Ortaçağın vebalarına direnç olarak doğmuş şaşırtıcı bağışıklık da modern dönem salgınlarına uyum sağlamada başarısız oldu. Ortaçağda veba yıldan yıla kendini gösteren yaygın bir sorundu. Bu vakalarda ölüm oranı iki jenerasyonda yüzde 40'tan yüzde 4'e düşecek, en sonunda da sadece bağışıklık sistemi henüz oluşmamış çocukları vuracaktı. Ancak günümüzdeki kurbanların hıyarcıklı vebanın güncel salgınlarıyla ilk karşılaşmalarından sağ çıktıktan sonra bağışıklık geliştirdiklerine dair hiçbir kanıt yok.

Son olarak fareler ve pirelerin kendilerinin doğurduğu bir sorun da var: Veba İzlanda gibi ülkelerde neden bu kadar yaygın ve ölümcüldü? En çok kafa karıştıran soru ise, sadece belirli parametrelerde üreyebilen ve yaşayabilen veba, pirelerin sıcaklık ve nemlilik toleransının dışındaki iklimlerde neden aktifti?

TARTIŞMA KIZIŞIYOR

1980'lerden bu yana, hıyarcık karşıtı lobinin sesi giderek daha çok çıkmaya başladı ve sorgulamalarını daha çok hıyarcık teorisini el üstünde tutanların öfkesine yöneltti. İlk önemli alternatif düşünce oldukça saygı duyulan İngiliz zoolog Dr. Graham Twigg'ten geldi. Twigg *The Black Death: A Biological Reappraisal* (1984) adlı çalışmasında şarbonu suçlu buluyordu. Liverpool Üniversitesi'nden tıbbi istatistikçiler Susan Scott ve Christopher J. Duncan'ın dahil olduğu diğer isimler de *The Biology of*

Plagues (2005) adlı çalışmalarıyla devam ettiler. Bu çalışmada, hıyarcıklı veba yalnızca fare pirelerinden insanlara geçerken vebanın insandan insana geçen Ebola türü bir virüs olduğunu ifade ediyorlardı. Bir tür akciğer şarbonunu da içeren diğer teoriler de Glasgow Üniversitesi'nden ortaçağ tarihi profesörü Samuel Kline Cohn tarafından *The Black Death Transformed* (2002) adlı çalışmasında ele alınıyordu.

Aksini iddia eden çok miktarda kanıt olmasına rağmen, hıyarcık teorisini sorgulamaya cesaret edenler "veba inkârcıları" olarak kapı dışarı edildi. Ancak hiçbir "veba inkârcısı" karahummanın monoton bir düzenle çıkıp geldiğini inkâr etmedi; sadece nasıl sirayet ettiğini sorguladılar.

NE OLUR NE OLMAZ...

Hıyarcık vebası bir kenti ziyaret etmişse yapılacak en iyi şey mümkün olduğunca çok fareyi kentin dışına çıkartmak ve pirelerin gidecek bir yer bulması için onları serbest bırakmaktır. Bu fikir, kulağa biraz aptalca geliyor olabilir ama emin olun işe yarıyor.

Aracının gerçekten hıyarcıklı bir yapıda olduğunu ve vektörün de fare piresi olduğunu varsayalım. Fare pireleri kendi seçilmiş mekânlarından sadece enfekte edilip öldürüldüklerinde ayrılırlar. Fare nüfusu bu yollarla ciddi anlamda seyreltildiği zaman, fare pireleri bir sonraki seçeneğe kayarlar, kediler ve köpekler; sadece bunlar sayıca azaldığı vakit pireler insanlara musallat olurlar. Doğal olarak, bu da insanlardaki herhangi bir hıyarcık

vebası gerçekleşmeden önce farelerin, köpeklerin ve kedilerin nüfuslarında büyük bir düşüş anlamına gelecekti. Ancak on dördüncü yüzyıldan on yedinci yüzyıla kadar hiçbir tarihçi bir salgından evvel kasaba ya da kent sakinlerinin kendilerini diz boyu ölü fare, kedi ve köpek yığınlarıyla bulduğuna dair bir şey söylemiyor.

GEÇMİŞ VE BUGÜN

Şimdi de hıyarcıklı vebanın karahumma salgınları sırasında gözlenmiş bilinen semptomlarını ve bunların belirtilerini karşılaştıralım. Modern hıyarcıklı enfeksiyonların hıyarcıkları sadece kasıklarda görülür. Pireler insanların bileklerinden üstünü nadiren ısırırlar ve enfeksiyonu alacak en yakın lenf bezi kasıklardadır. Ortaçağ tarihçileri hastaların bedenlerinin her tarafında hatta kulaklarının arkasında bile çıkabilen hıyarcıklardan bahsediyorlar; böyle bir şey hıyarcıklı enfeksiyonda asla olmaz.

Ortaçağ sıhhıyecileri iltihap akıtan yaraların ve apselerin (hıyarcıklı enfeksiyonun tipik bir özelliği değildir) ve siyah çıbanların (yine hıyarcıklı enfeksiyonun tipik bir özelliği değildir ancak şarbonun oldukça tipik bir özelliğidir) görüldüğünü kaydetmişlerdir.

HİÇ DUYMAMIŞTIM! ÇÜRÜTÜLMÜŞ POPÜLER BİLİMSEL FİKİRLER

- Yaban sıçanları kendilerini uçurumdan aşağı atmaz.
- Parçalara ayrılmış bir kurt yaşayan iki ayrı canlıya dönüşmez.
- Çitalar 70 mph hızda gitmez.
- Sırtlanlar köpek değil, kedidir.
- Boa yılanları avlarını ezmezler, avlarını boğarlar.

Bir doktorun veba kostümü

Şimdi de salgının yayılma hızını dikkate almamız gerekiyor. Fareler yaşayabilecek uygun bir yer bulduklarında oraya yuva yapma eğilimindedir. Ortam şartları bozulduğunda ya da gıda temini ortadan kalktığında sadece bir mil kadar uzaklaşırlar. Bu durum modern hıyarcıklı veba salgınlarının fareler tarafından yayılması durumunda yavaş gelişip karahummanın ilerleme hızını neden yakalayamayacağını açıklar. Peki, eğer fareler taşıdıysa karahumma Alpleri, Pireneleri nasıl aştı da farelerin olmadığı İzlanda ve Grönland'a uzun bir yolculuk yapabildi? Muhtemelen bunun yanıtı gemi olacaktı, ancak bu tür seyahatlerin ne kadar uzun

zaman aldığı hıyarcıklı vebanın bilinen kuluçka periyoduyla birleşince kayıtların, Avrupa'nın kıyılarına vuran gemilerde ölü farelerle ve aynı zamanda ölü gemicilerle dolu olduğunu belirtmesi gerekirdi. Ancak kanıt kabul edilebilecek bu nitelikte kayıtlar bulunmuyor.

Ayrıca fareler tarafından taşınmışsa karahumma neden her zaman ticaret güzergâhları boyunca yayılma eğilimi gösterdi ve neden enfeksiyonun yayılmasını önleme amaçlı karantina işe yaramış gibi gözüküyor? Gerçekten de eğer fare vektör ise, önceden enfekte edilmiş bir hastayı karantina altına almanın hiçbir etkisi olmayacaktı; çünkü hastalık bulaştırıcı aracılar bir insandan diğerine nadiren geçer. Durum buyken, hastaları tedavi eden doktorlar ve sıhhıyeciler arasında ölüm oranı neden olağanüstü seviyede yüksekti?

Peki, fare piresinin kendisi nedir? Yüksek nemli ortamlarda ve 50°F ve 78°F arasındaki sıcaklıklarda büyürler. Ancak Profesör Cohn tüm karahumma salgınlarını inceleyip onları yerel iklim ve şartlarla çarpraz başvuruya tabi tuttuğunda, bunların büyük oranda fare piresine düşman olan şartlarla (sayılarının çok aza ineceği ya da tamamen ortadan kalkacağı) uyum içinde olduğunu gördü.

TİPİK BİR ÖRNEK

Hiç olmadığı kadar zayıflayan hıyarcıklı veba lobisi, her zaman teorilerinin ispatı olarak Derbyshire'daki Eyam köyünü işaret etti. 1665 yılının Ağustos ayının sonuna doğru, bölgenin terzisi George Vicars Londra'dan bir giysi teslimatı aldı. Koliyi açarken hastalığın bulaştığı fare pirelerini serbest bıraktığı iddia ediliyor ki bu da 7 Eylül'de ölümüne neden oldu. Ancak şarbon teorisinin taraftarları haklı olarak, sporların enfekte olmuş yünde, giyside ve

diğer hayvan ürünlerinde yıllarca aktif olarak kalmış olabileceği ihtimaline dikkat çekiyorlardı.

Eyam'e ulaşan karahummanın doğası ne olursa olsun Vicars ölmeden evvel onu başka birkaç insana daha çoktan bulaştırmıştı. Ve yine bunun hıyarcıklı vebayla mümkün olmadığının altının çizilmesi gerekiyor. Gelenek devam ediyor ve cesur köylüler rektörleri William Mompesson'ın (1639-1709) önderliğinde vebanın gelişimini durdurmak ve çevredeki diğer köylere yayılmasının önüne geçmek için uzun süreli ve gönüllü olarak uygulanmış bir karantinayı gözlem altında tuttular. Kalan herkes Eyamlıları kurtarmak için geleneğe göre diğer köylerden getirdikleri insanların yiyecekleri ve diğer temel gereksinim maddeleriyle kendilerini riske atmış oldular.

Diğer köylüler sundukları ürünlerin parasını istemişler. Eyam'de bugün çalışan rehberler ağırbaşlılıkla değişim noktasında bulunan taşlardaki çöküntülere işaret ederken bunların enfeksiyon bulaşmış madeni paralardan kurtulmak için başvurulmuş meşhur asitli suya batırma uygulamasından kaldığı bilgisini paylaşacaklardı. Karantina on dört ay sürdü. İlk başta giren 350 kişinin 83'ü hayatta kaldı. Onları vuran enfeksiyon gerçekten hıyarcıklı olsaydı, farelere uygulanmadığı sürece karantina kesinlikle hiçbir işe yaramayacaktı.

Belki de Eyam vakasının altını çizmek çok da doğru değildir, çünkü bu hikâyeyi destekleyecek hiçbir modern belge bulunmuyor. 350 kişilik bir tutsak popülasyonunu hızla öldüren tek bir bulaşıcı hastalık aracısının dikkatini uzun süre tutamayacaktı; on dört ayda bunu sürdürmek ise kesinlikle söz konusu olamazdı. Bölgedeki bazı ailelerin bölgeyi terk ettiği de biliniyor, Mompesson'ın kendisi iki çocuğunu Sheffield'a göndermişti.

EYAM MİTLERİ

Benzer hikâyelerde de görülen "asite batırma" ne anlama geliyor? İnsanlar o dönemlerde mikroplar, bakteriler ve virüslerden habersizdi; Louis Pasteur'ün 1870'lerdeki deneylerini tıbbi çevrelerin mikrop teorisi olarak kabul etmesine kadar da bunlardan haberdar olunmayacaktı (Cennet Kokusu bölümüne bakınız). O zamana kadar hastalığa kötü hava ve kötü kokunun neden olduğu düşünülüyordu. Eyamlılar "asite batırma" uygulamasıyla tıbbi bilginin nasıl olup da iki yüz yıl önünde gidebilmişlerdi?

Eyam karahumması efsanesi, ölümcül veba trajedisini yaşayan köylü çocukların uydurduğu çok bilinen "Ring-a-Ring o' Roses" ezgisine de ilham kaynağı oldu. Ancak bugün hiçbir çağdaş kayıtta kırmızı lekelerden ya da şiddetli aksırmalardan söz edilmiyor ve Oxford Dictionary of Nursery Rhymes sözlüğüne göre bu ezgi New England'dan ithal edilmiş olup 1880'lerden önce bilinmiyordu.

Senin Babacığın Kim?

Annenin daha önceki eşlerinin özellikleri kalıtım yoluyla çocuklarına geçebilir

İnsanlar üremeye programlanmışlardır; ancak yine de bazı insanlar için bir aile kurmak, istedikleri özel birini bulmak başkalarına oranla çok daha fazla zaman alır. Telegoni teorisi eşinizi seçerken akıllıca davranmanızı öneriyor; çünkü bilimsel teorinin özellikle bu düzmece kolu annenin daha önceki eşlerinin özelliklerinin kalıtım yoluyla çocuklara geçebileceğine inanıyordu.

TEORİNİN DOĞUŞU

Kökeni Aristoteles'e kadar giden ve on dokuzuncu yüzyıla kadar itibarını koruyan telegoni teorisi, kadınların cinsellik ve doğurganlıkla ilgili tüm konularda sadece bir kazan olarak rol oynadığı fikrinden doğdu. Kadınların tüm seks partnerlerinden kalıcı bir "iz" aldığına inanılıyordu; ilk partnerden alınan izin en güçlü olduğu ve sonraki partnerlerin de azalan oranlarda iz bırakmaya devam ettiği düşünülüyordu.

Kadın düşmanı çevrelerde yaygın olarak kabul gören telegoni teorisi bir zamanlar olağandışı hamileliklerin sırrını çözmede yardımcı oldu; bu gizemli hamileliklerin nedenleri 1984'te DNA profilinin çıkarılmasının bulunmasına kadar bilinemeyecekti. Bilimdeki gelişmeler sayesinde, bugün belirli durumlarda kadınların iki ayrı biyolojik babadan gelen ikizlerle çifte doğum yapabileceği biliniyor. Bu durumun en son örneği 2009 Mayıs'ında Texas'ta, Dallaslı Mia Washington vakasıydı. Rutin tıbbi prosedürle on bir yaşındaki ikizlerinin farklı babalara ait olduğu görüldü.

Çocuklarına hamile kaldığında Mia'nın başka bir adamla ilişkisi olduğu, her iki adamla da düzenli olarak cinsel ilişkide bulunduğu ortaya çıktı. Bir sperm kadının içerisinde en fazla beş gün kalabileceğinden buradan her iki adamın da saatler içerisinde aynı yumurtayı döllemiş olduğu sonucu çıkıyordu. Olaya konu olan tüm taraflar siyah kökenli olduğundan, doğum sırasında sıkıntı yaratabilecek hiçbir şey olmamıştı; on bir yıl sonra gerçekleşen rutin bir sağlık kontrolünde gerçek ortaya çıkmıştı.

Hem siyah hem de beyaz bir çocuğun aynı anneden doğduğu vakalar olmuştu. Böyle bir vaka savaş sonrasında Almanya'da beyaz bir Alman annenin başına gelmişti. Kadın aynı anda hem Alman sevgilisi hem de Amerikalı siyahi bir askerle yatıyordu. Böyle bir şeyin iki bin yıl önce gerçekleşmiş olması durumunda antik dönem insanlarının bunu nasıl algılayacağını bir düşünün. Ancak bu tür olayların telegoni teorisinin arkasındaki esin kaynağı olup olmadığı bilinmiyor.

KİŞİYE ÖZEL TELEGONİ

Telegoninin kuralları farklı toplumlar tarafından değişik biçimlerde yorumlandı. Antik Yahudi geleneğinin müsaade ettiği karmaşık bir evlilik türü İncil'deki Onan karakterinin doğmasına neden oldu (bu karakterin ünü yalnız yapılan cinsel eylem olarak bilinen onanizmin ya da mastürbasyonun doğuşuna neden oldu). Tevrat hukukunda çok az anlaşılmış "Yibbum evliliği", bir kadının dul kalması durumunda, hâlâ çocuk doğuracak yaştaysa, ölen kocanın kardeşinin dul kalan kadınla evlenmesini zorunlu kılıyordu; kardeşin başkasıyla evli olup olmadığı ise önemsizdi. Erkek kardeşin rolü, ölen kardeşin aile mirasındaki payına konmak istiyorsa çocuklarını layıkıyla yetiştirmesi olarak belirleniyordu. Telegoninin sınırları içerisinde dul kadın ölen kocanın izini taşıyordu, telegonik kopyayı bir erkek kardeşten daha iyi hiç kimse sürdüremezdi.

Ortaçağ İngiltere'sinde telegoni teorisinin oldukça büyük bir etkisi vardı ve Kara Prens Edward'ın "Kentin Saf Hizmetçisi" Joan'la evliliğine yükeltilen itirazların temelini oluşturuyordu. Telegoni "damgalanmamış" bakire bir gelinle evlenmeyi şart koşuyordu. İlk evliliğini on iki yaşında, ikinci evliliğini ise yirmi yaşında yapan Joan cinsel olarak epeydir tecrübeliydi. Soylu bir kimse çocuklarının telegonik lanetle kirlenmesine aldırmayıp bir dulla, boşanmış biriyle ya da halktan bir kadınla evlenmek için ısrar ederse bu durumda onun için tek bir seçenek vardı: Morganatik evlilik.

Bu elverişli koruma alanı, damadın nikâh gecesinin ardından geline sabah (ya da eski Almanca deyişle *morgan*) kalkınca ilk iş olarak tek bir hediye vermesini zorunlu kılıyordu; bu, gelinin bu birleşmeden kendisi için umabileceği tek faydaydı. Her şeyden önemlisi, bu evlilikte doğan her bir çocuk babanın ailesinin soyunun dışında bırakılıyor ve kanunda gayrimeşru statüsünün bir adım yukarısında bulunuyordu.

Morganatik evlilikler küçük soylu azınlık arasında popüler oldu. Avusturalı arşidük Franz Ferdinand (Avusturya-Macaristan tahtının varisi, 1914'te Saraybosna'da suikasta kurban gitmesi Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden olacaktı) sevgilisi Sophie Chotek ile böyle bir evlilik yapmaya zorlandı. Sophie Avrupa'da saltanat süren ya da daha önce saltanat sürmüş herhangi bir hanedanın üyesi olmadığından Arşidük'le evlenmek için uygun bir eş olarak görülmüyordu. Ancak Ferdinand, Sophie'ye derin bir aşk besliyordu. Avusturya İmparatoru Franz Joseph morganatik bir evlilik yapmasına müsaade ettiğinde çabaları bir sonuç verdi ve onunla nihayet evlenmesine müsaade edildi. İngiltere Kralı VIII. Edward, Amerikalı dul Bayan Wallis Simpson'la benzer bir girişimde bulunmak istediğinde tahttaki saltanatı çok kısa sürmüştü; Başbakan Stabley Baldwin tarafından evlilik girişimi engellenince Edward tahttan el çekmek zorunda kalmıştı.

İNCİL'DE TELEGONİ

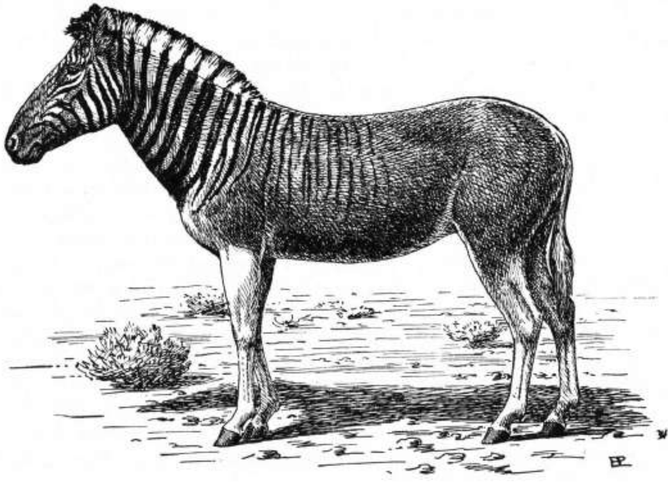
İncil'de Onan, Tanrı erkek kardeşinin canını aldıktan sonra kardeşinin karısı Tamar'la evlenmek zorunda bırakılır. Açgözlü bir adam olan Onan, ölmüş kardeşinin mirasına tek başına konmak dururken mirası paylaşmak zorunda kalacağı için kendisine rakip olacak yeni varisleri kendi elleriyle hayata getirmek istemez. Yalnız başına haz almaya hiç tahammülü olmayan Onan, Tamar'la cinsel ilişkiye girer ancak son dakikada "dölünü toprağa dökmek" için kendini geri çeker (Yaratılış 38:8-10) ve kadını döllemeden bırakır. Tanrı, Onan'ın da bu işi kendisinin halletmesi gerektiğini düşünen (telegonik teoriyle gayet uyum içerisinde olduğuna hiç şüphe yok) babası Judah'ın da canını alır.

TEORİ MESAFE KATEDİYOR

İngiliz filozof ve biyolog Herbert Spencer, "en güçlünün hayatta kalması" kavramını ortaya atan adam (Mendel'den Mengele'ye bölümüne bakınız), Arthur Schopenhauer (1788-1860) gibi telegoninin geçerli bir teori olduğunu düşünüyordu. Ne var ki Spencer frenolojinin de geçerli bir bilim olduğunu düşünmüştü. Schopenhauer'ın kadınlar hakkındaki fikirleri de genel olarak aynı şekilde tartışmaya açıktı. 1851 tarihli "Kadınlara Dair" başlıklı denemesinde "kadınların ciddi zihinsel veya fiziksel faaliyetlerle ilgilenmeye müsait olmadığı" yorumunu yapıyordu. Darwin'in kendisi bile ünlü Lort Morton'ın Kısrağı olarak bilinen vakadan sonra telegoni tuzağına düşmüştü.

1821'de George Douglas, Morton'ın on altıncı kontu, dünyanın en eski bilimsel akademilerinden *Royal Society*'ye, bir "quagga"yı (şimdi soyu tükenmiş bir Güney Afrika zebrası) bir kısrakla çiftleştirdiğinde tuhaf bir şeyler olduğunu bildirmişti. Aynı kısrak daha sonra beyaz bir aygırla çiftleştirildiğinde, doğan tayların bacaklarında kısrakla çiftleştirilen zebrada olduğu gibi çizgili işaretler bulunuyordu. Bu durum çok büyük ihtimalle bir tesadüf olmasına rağmen (bağımsız olarak incelenmiş herhangi bir taya dair hiçbir kanıta rastlamadım) Morton'ın sözleri telegoniye kanıt olarak alındı. Darwin hikâyeye tamamıyla inandı ve bahsedilen olaydan *On the Origin of the Species* (1859) yapıtında ve diğer yapıtlarında bahsetti.

Irkçılık taraftarları hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde telegoniyi beyaz kadınları toplumdaki "istenmeyen unsurlardan" uzak tutmak için bilimsel bir kanıt olarak kullanmakta gecikmediler. Amerikan İç Savaşı sonrasındaki iğrenç çıkışından 1950'lere kadar Ku Klux Klan Amerika'nın güneyindeki kadınlara, siyah bir adamın tek bir öpücüğünün bile onların doğurganlığını bozacağı ve beyaz bir adamla evli olsalar bile siyah bir bebeğe hamile kalmaları riskiyle karşı karşıya kalacakları mesajını veriyordu.

Kaza sonucu oluşmuş bir melez: Bir quagga tasviri

Gregor Mendel'in 1900 yılında genetik alanındaki benzersiz araştırması telegoni için ölüm çanları çalacağının sinyalini verecekti. Modern genetiğin babası Mendel'in deneyleri özelliklerin nasıl kuşaklar boyunca aktarıldığını kanıtlıyordu. Bu kalıtım kanunları telegoninin saçmalığını ortaya koyarak bu saçmalığın bilim yıllıklarına girmesini yasaklıyordu. Peki bunu sahiden yapabilmiş miydi?

Mendel'in çalışmasının yeniden keşfine rağmen, telegoni kendine destekçi bulmaya devam etti ve günümüzde hâlâ da kendine taraftar çekmeye devam ediyor. Hitler kendinden önce Ku Klux Klan'ın yaptığı gibi kadınları Aryan ırkından olmayan kimselerle temastan uzak tutmak için bu teoriyi kullanmıştı. 2004 yılı gibi günümüze yakın bir tarihte, Rus Ortodoks Kilisesi yayımladığı *Bekaret ve Telegoni* çalışmasında genç kadınlara geçmiş günahlarından arınmak için "bakire" kalmaları yönünde çağrıda bulunuyordu. Aksi takdirde geçmiş günahlarının, bugün kendisini

geçmişte birlikte oldukları bir partnerlerinin suretine bürünmüş bebekler biçiminde göstereceğine dikkat çekiyordu. Telegoninin izi hâlâ köpek çiftleştirme sektöründe de varlığını sürdürüyor. Daha önce başka tür bir köpekle çiftleşmesinden dünyaya gelen yavru köpeklerle "kirletilmiş" bir köpeğin, artık kendi soyunun niteliklerini taşıyan bozulmamış yavrular vermesinin imkânsız olduğu düşüncesi hâlâ hüküm sürüyor.

Yeraltı Hasretinin Şarkısı

Yeryüzü içi boş bir çömlektir

İlk inanç sistemleri içi boş dünya fikrinin çığırtkanlığını yapıyordu; bir çömlek olarak tasvir edilen dünya, dinlerin emirlerini yerine getirmeyen herkesin "nihai cezasını çekeceği topraklar"a ev sahipliği yapıyordu. Antik Yunanlar için içi boş dünya, Tanrı Hades'in yönettiği, iyi ya da kötü tüm insanların yolunun son bulduğu yeraltı dünyasıydı. Hıristiyanlar için ise yeraltı dünyası geçmişte olduğu gibi, bugün de "Cehennem" dediğimiz yer olmuştur.

BİLİM DE İŞİN İÇİNE GİRİYOR

Yeraltı dünyasına getirilmiş teolojik açıklamalardan ilham alan erken dönem bilimsel çalışmaları, içi boş dünya teorisini ciddiye aldı ve incelemelerini daha ileri bir düzeye taşıdı. İçi boş dünya teorisinin savunucularına göre, gezegenimizin bir dizi özelliği var; merkezinde bulunan bir iç güneş, yaşayan bir nüfus ve kutuplarda ya da Tibet'te bulunan erişim noktaları. İçi boş dünyanın yapısı konusunda öne sürülen fikirler farklı kaynaklar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır.

ISIYI AÇMAK

Mark Twain bir keresinde şöyle demişti, "Güzel havanın tadını çıkartmak istiyorsanız cennete, dostlarla eğlenmek içinse cehenneme gidin," ancak İncil'e göre, bu ikisi arasında en sıcak yer Cennet. İşaya 30:26'da, cennette "güneşin ışığının yedi günün ışığı gibi yedi katlı olacağını" belirtiyor. Stefan-Boltzmann'ın radyasyonun dördüncü gücü kanunun da dahil olduğu bir dizi önemli hesaplamaya göre cennet 525°C ısı veriyor. İncil'e göre Cehennem sıvı halde bulunan sülfür kuyularıyla dolu, buna göre sıcaklık 445°C olmalı çünkü bunun üstündeki herhangi bir sıcaklık sülfürü gaza çevirir.

Her iki kutuptaki erişim noktalarıyla içi boş dünya

1692'de Edmond Halley (1656-1742, gökbilimci ve kuyrukluyıldız âlimi) gezegenin içi boş bir kabuk olduğu ve kabuğun altında da üç tane daha iç kabuk olduğu fikrini öne atan bir teori geliştirmişti. Her bir bağımsız ve iskân edilmiş alanın, bitişiğindeki alandan kendi atmosferiyle ayrıldığına inanıyordu. Halley'ye göre, dünyanın iç kesimlerine erişim kutuplardan sağlanabiliyor ve yeryüzünden kaçan gazlar kendilerini kuzey ışıkları olarak gösteriyordu. Halley'nin hipotezi çok ciddi bir kabul görmüştü.

Halley'nin 1676'da güney yarımkürede takımyıldızları gözlemlemek üzere çıktığı St. Helena seyahati onu ilk defa ciddi anlamda antik içi boş dünya teorisi hakkında düşünmeye itti. Pusulayı okurken bazı tutarsızlıklar dikkatini çekmişti, öyle ki birbirini izleyen günlerde aynı nokta üzerinde yaptığı okumalar bile değişkenlik gösteriyordu. Bu durumun açıklaması gezegeni saran başka bir, hatta başka iki dönen alandan başka ne olabilirdi ki? Halley'nin o zamanlar doğal olarak hesaba katmadığı bir şey vardı, pusula okumadaki bu farklılık oldukça normaldi: Yeryüzünün manyetik alanının çizgileri kutuplar arasında düz bir hat üzerinde gitmiyordu, bundan ziyade değişkenlik gösteren hatlar üzerinde gidiyordu ki bunların kendileri de değişiyordu.

Eski model pusula ibresi en yakın hat hangisi ise kendisini onunla aynı hizaya getiriyor ve dolayısıyla kusursuz bir tesadüf gerçekleşmedikçe asla gerçek kuzeyi göstermiyordu. Hatlar gezegenin merkezinde dönen katı demir topu tarafından oluşturuluyor ki bu topun şu an endişe verici bir şekilde hareket ettiği söylenebilir. Öyle gözüküyor ki olaylar ayağımızın altında gelişiyor ve bazıları yeryüzünün kendi kutuplaşmasını tersine çevirmeye hazırlandığına inanıyor. Bu değişiklik ortalama olarak her 250.000 yılda bir gerçekleşiyor. Böylesi büyük bir değişim için oldukça gecikmiş durumdayız.

Yeryüzünün manyetik alanının hatlarının, yeryüzünün derinliklerindeki bir kuvvetten kaynaklandığı fikri Halley'nin *Royal So-*

ciety'ye sunduğu çalışmanın ilk bölümünün özünü oluşturuyordu. Kendi manyetik alanlarına sahip olan ve değişik yönlerde bile farklı hızlarda dönen diğer alanlar fikri kabul edildiğinde pusula okumalarının neden değişkenlik gösterdiği anlaşılabilir. Halley, *Royal Society*'nin toplanmış üyeleriyle kendi fikirlerinin teolojik perspektifle de uyum içinde olduğu bilgisini paylaşıyordu. Buna göre, yüce Tanrı, sonsuz ilmiyle, dünyanın muazzam kütlesini "sadece yüzeyini desteklemek" için yaratmadı; bunun arkasındaki asıl amaç "canlıların hepsinin rahat ve güvenli kullanımı için olabildiğinde geniş bir yüzey yaratmak"tı. Okyanus altlarında gerçekleşen depremler yeryüzünün yüzeyinde çatlaklar açtığında, okyanusların oyuğa neden dolmadığı sorulduğunda, Halley'nin buna cevabı şu olmuştu: Muhtemelen 500 mil kalınlığındaki dış yüzey belli ki "taşlaşmaya neden olabilecek tuzlu ve yakıcı maddelerin" varlığı nedeniyle kendi kendisini onarıyordu.

Halley çalışmasını su sözlerle bitiriyordu: "İçbükey kavisler, birkaç yerde, güneşin yüzeyini saran böyle bir maddeyle parlayabilir ve ben de toprağın altındaki bu küreleri insan yerleşimine uygun hale getirmek için maceraya atıldım." Bu son kelimelerden, içi boş dünyacılığa muazzam bir ilgi doğacaktı.

SAMİMİYETLE ADANMIŞ

Halley'nin boş ümitler vaat eden sözlerini ciddiye alanlar listesi epey kabarık olduğu için bunları tek tek saymak zor olsa da en etkilileri arasında Norveç doğumlu deneme yazarı ve filozof Ludvig Holberg'den (1684-1754) bahsedilebilir. Holberg, düşüncelerini *The Journey of Niels Klim to the World Underground* (1741) adlı romanında ete kemiğe büründürmüştü. Jules Verne'in çok daha keyifli eseri *Dünyanın Merkezine Yolculuk*'tan (1863) çok daha önce yayımlanan bu kurgusal hikâyede, Holberg'in fantezisi

bir mağaraya düştükten sonra dünyamız içindeki bir dizi başka dünyayı keşfeden genç bir öğrencinin hikâyesini konu alıyor. Bu heyecanlı yolculuk onu yeryüzünün kabuğu altında yeni topraklar ve yeni yaratıklar bulmaya sürüklüyor.

On sekizinci yüzyılın içi boş dünyacıları arasında İskoçyalı matematikçi ve fizikçi Sir John Leslie (1776-1832) de yer alıyordu. *Elements of Natural Philosophy* (1829) yapıtında bu konsepte yaklaşık on iki sayfa ayırıyor. On dokuzuncu yüzyılda lobinin önde gelen yıldızları Amerikalılardı: John Cleves Symmes (1779-1829), James McBride (1788-1859) ve Jeremiah Reynolds (1799-1858). İlkini en iyi tanımlayacak niteliği, çevresi geniş bir maceracı olmasıydı; McBride, Miami Üniversitesi'nden önemli bir sima ve Reynolds da saygı duyulan bir gazete editörü ve gezgindi.

Üçü birlikte, oyuk dünya teorisinin destekçisi olan Başkan John Quincy Adams'a (1767-1848) lobi yaparak onu sözü edilen yeraltındaki harika diyarlara açılan kapıyı bulmak üzere Güney Kutbu'na bir keşif gezisi yapmak için gereken parayı kamu kaynaklarından karşılamaya ikna ettiler. Ancak Adams'ın makamına başka birinin gelmesiyle projeden vazgeçildi. İnatçı Andrew Jackson (1767-1845) bu teoriyi tamamen çöpe atarken teorinin destekçilerinin de sesini kısacaktı.

Kararlılığını kaybetmemiş olan Reynolds hemen özel destekçilerden ve spekülatörlerden keşif gezisi için hibe bularak hedefinin peşinde 1929'un sonunda yola koyuldu. Ancak bu amaca yeteri kadar ikna olmamış olan mürettebatı, aklını kaçırdığını düşündükleri bir adamın öncülüğünde yeryüzünün yüzeyinin altında büyük bir çukur aramaktan yorgun düşerek isyan ettiler ve Reynolds'ı Şili sahilinde kıyıda bırakıp gittiler. Reynolds 1932 yılında bir Amerikan gemisi tarafından kurtarılana kadar Valparaioso'da beklemek zorunda kalacaktı.

NAZİLERİN İŞİN İÇİNE GİRMESİ

Dikkatinden kaçan hiçbir düzmece bilimsel teori olmayan Adolf Hitler de oyuk dünya teorisinin prapogandasını yaptı. Thule Cemiyeti (her türlü mistik kavrama bağlılığını ilan eden sağ kanata ait tuhaf tiplerden oluşan geniş bir grup) Almanya'da bu teoriye verilen desteğin merkezi oldu. Nazi Partisi'nin kendisi de bu yarı gizli topluluktan doğmuştu. Topluluk üyeleri iç dünyaya erişimin Tibet'ten olacağına inanıyordu. Tibet onlar için aynı zamanda uzun zaman önce kaybedilmiş üstün ırkın da beşiğiydi. Hitler ve adamlarının çoğu bunun doğru olduğuna inanıyordu.

1938 yılında Hitler ve Himmler, iddia ettikleri üstün ırka dair antropolojik kanıt bulmak ve oradayken karşılarına çıkabilecek her türlü büyük şüpheli çukuru incelemek üzere Tibet'e bir keşif heyeti gönderdi. Keşif heyeti hayali yeraltı kentleri Agartha ve Shambhala (şu an Batılılar tarafından "Shangri-La" olarak bilinmektedir) hakkında çok fazla şey işitmişlerdi. Kâşifler ilk yolculuklarından elleri boş dönmüş olsalar da Hitler'in yeraltıyla işi daha bitmemişti. 1943'te Führer başka bir oyuk dünya teorisi keşfetmenin tam zamanı olduğuna karar vermişti: Yeryüzü içbükey bir küredir ve tüm canlılar onun iç yüzeyinde yaşarlar.

İSA YAŞIYOR

Hem Thule topluluğunun hem de Nazi Partisi'nin sembolizma ve yarı esrarlı şeylere karşı bir saplantısı vardı. Hitler'in kendisi de bu tür inançların destekçisi olup adamlarını "Kutsal Kâse", "Ahit Sandığı" ve "Kaderin Mızrağı" denilen şeyleri bulmaya yolluyordu. John'un çarmıha gerilme konusundaki yorumuna göre, bu mızrak İsa çarmıha bağlandığında ölümünü kesinleştirmek için İsa'yı delmek üzere kullanılan mızraktı. Ne yazık ki John'un Gospel'inin (İsa'dan sonra 100 yılında yazmıştır, olayın görgü tanığı olması imkânsızdır) yazarı geri kalmış tıbbi bilginin etkisi altında kalmıştı.

Antik uygarlıklar, atardamarların (İngilizcede "arteries") bedenin etrafındaki hava hareketlerinden sorumlu olduğuna inanıyordu ("a(i)rtery"den geliyor). Hataları, hiç şüphesiz erken dönem anatomistlerin atardamar sisteminin boş olduğunu bulmalarından ve dolayısıyla kalbin bir kere baskı üretmeyi bırakıp da kişi ölünce kanın damarlara geri çekildiği gerçeğini kavramadaki başarısızlıklarından kaynaklanıyordu. John 19:34, mızraktan "kan ve su çıktığını" belirtiyor ancak televizyonlardaki popüler suç dizilerinin tüm takipçilerinin de bileceği gibi ne kadar mızrak saplanırsa saplansın cesetler kanamaz. Dolayısıyla, İsa'nın çarmıhta ölümü hikâyesini kanıtlayamadığı gibi bunun tam tersini teyit ediyor: çarmıha gerilme işleminin sonunda İsa hayattaydı, dolayısıyla yeniden doğuş olamayabilirdi.

1942 Nisan'ında Hitler, Dr. Heinz Fischer öncülüğünde Baltık Denizi'nde bulunan Rügen Adası'na bir keşif heyeti gönderdi. Heyet buraya güçlü teleskoplar ve radar yerleştirdi. Heyet üyeleri, dünyanın diğer ucundaki Müttefiklerin faaliyetlerini gözetlemek için aletlerini deniz boyunca değil, göğü hedef alacak şekilde doğrultma emri aldı. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde keşif heyetinin üyeleri Mayıs'ın sonunda elleri boş bir şekilde Berlin'e döndü; dogmatik önderlerinden görecekleri tepkinin korkusuyla dolu olduklarına hiç şüphe yok. Şans onların yanındaydı. Yüksek rütbeli Nazi Reinhard Heydrich Çekoslovakya'da suikasta kurban gitmişti ve Hitler bunun intikamını almakla daha çok ilgiliydi. Rahatlamış olan Fischer, kendini gözlerden ırak bir yere çekti ve bundan sonra Nazilerin başını çektiği tüm oyuk dünya projeleri terk edildi. Ancak oyuk dünya teorisi Hitler'le birlikte ortadan kalkmadı. Bugün çok sayıda oyuk dünya cemiyeti bulunmakta olup hepsi de hiç şüphesiz Nasa'nın yönettiği çeşitli uzay programlarının başarılarının, bizi kendi iç varlıklarımızla iletişim kurmaktan alıkoyan saçmalıklar olduğuna inanıyorlar.

Ayıların Kutupları Var Mıdır?

Hayvanların bedenleri dışsal manyetik güçlerin şekillendirdiği bir yaşam enerjisi içerir

Birinin hayvani bir çekiciliği olduğunu söylemek o kişinin cinsel olarak çekici olduğunu ya da karizmatik bir çekiciliği olduğunu ima etmektir; ancak ifadenin orijinal anlamı aslında hiç de böyle değil. İlk defa on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan hayvan manyetizmi, insanların ve hayvanların dışsal manyetik güçlerin şekillendirdiği evrensel bir sıvı taşıdığını öne sürüyor. Bu kavram önemli bir süre boyunca kabul edilmiş olup "hipnotizma" olgusunu yaratmıştır.

HAYVAN MANYETİZMİ

Avusturya doğumlu öğrenci Franz Anton Mesmer (1734-1815) hayvan manyetizması kavramını ilk olarak icat eden kişiydi. Bunu tuhaf isimli cizvit gökbilimci Peder Maximilian Hell'in (1720-92) himayesinde başarmıştır. Evrene duyduğu ilginin yanı sıra Maximilian Hell, (kısmen onun Çince konsept "qi" ["çii" diye telaffuz ediliyor] ile alakasından doğan) düzmece manyetik terapi alanına da aşırı bir ilgi duymaktaydı. Aynı ölçüde düzmece olan bu kavramın temeli, bedenden belli yaşam enerjilerinin aktığı ve bu ener-

jilerin yıkımının sağlığın bozulmasına neden olacağı şeklindeki antik oryantal inanca dayanıyordu. Feng shui'den akupunktura ve manyetik terapiye kadar bir dizi tekniği kullanmak suretiyle "qi" akışının yeniden yönlendirilmesiyle beden sıhhatine yeniden kavuşur.

Akupunktur iğneleri ve manyetlerinden, enerji akışını doğru güzergâha yeniden yönlendirmeleri, diğer bir deyişle bedenin trafik polisi gibi hareket etmeleri beklenir. Hell'in akupunktur için hiç vakti yoktu; onun için tedavinin en can alıcı noktası iğneler değil manyetlerdi. Hell verdiği derslerde tıbbi manyet teorisinin temellerini atmaya başladığında öğrencisi Mesmer de tüm kalbiyle onun bu çılgınlığına eşlik ediyordu.

Mesmer de İngiliz kraliyet hekimi Richard Mead'ten (1673-1754) büyük oranda etkilenmişti. "Sokak Çocuklarının Babası" olarak bilinen Mead'in Londra'da Bloomsbury'de bulunan ferah konutunda Great Ormond Hasta Çocuklar Sokak Hastanesi'nin temelleri atılacaktı. Mead'in astronomiye çok büyük bir ilgisi vardı. Yakın arkadaşı Isaac Newton evrensel yerçekimi kanununu bulduktan sonra, Mead de gezegenlerin yeryüzüne uyguladığı çekim kuvvetinin hayvanlar ve insanlardaki sıvıyı da etkilediği fikrini ortaya atıyordu.

Ayın yerçekimsel kuvveti yeryüzünde, okyanuslardaki dalgaları yaratırken, mesela, insan bedeni benzer sonuçlar gösteremeyecek kadar küçük kalıyordu. Ancak Mesmer hayvani yerçekimi konseptini oluştururken Hell ve Mead'in yanlış varsayımlarını kullanmıştı.

AYIN ETKİSİ

Gezegenlerin, insanlığın iyiliği üzerindeki etkisi yeni bir fikir değildi: Latince *luna* (ay) kelimesinden türeyen *lunatic* (akıl hastası) kelimesi, dolunayın normalde akıl sağlığı yerinde olanlarda anormal davranışları tetikleyebileceği fikrini öne sürüyordu. Sokak aydınlatması icat edilmeden önce bu tür fikirlerde bir miktar haklılık payı bulunabilir. Dolunayın sağladığı ışıktan özgürce yararlanabilen insanlar, dışarda daha uzun saatler boyunca kalabilir, bu da onlara normalden daha çok içme imkânı tanıyabilir. Ya da belki de hep böyle davranmışlardı ve sınırları zorlayan eylemleri aklı başında gözlemcilere daha çok görünür olmuştu.

Mesmer ondan sonra Bavaryalı papaz ve kötü ruh kovucusu Johann Gassner'i (1727-79) bir ruh kovma seansı sırasında gözlemledi. Mesmer hastanın buhranını, papazın hastaya vurmak ve onu sıvazlamak için kullandığı metal bir haçtan yayılan manyetizma ile dağıtıldığı sonucuna vardı. Bedenin manyetik doğası ve dışsal manyetik gücü arasında belli bir etkileşim olduğu inancıyla Mesmer hayvan manyetizması konseptini ortaya attı.

Mesmer, evrensel bir sıvıya, tüm canlı varlıkların içinde akan bir kuvvetin dışsal manyetik etkiyle manipüle edilebileceğine ikna olmuştu. Hipotezini test etmek için, Mesmer hastalarını bir dizi tuhaf deneye tabi tuttu. Bunlardan birinde, hastalar düşük voltajlı akım içeren demir çubuklar tutarken onları seyreltilmiş sülfürik asitle dolu bir fıçıya oturtuyordu.

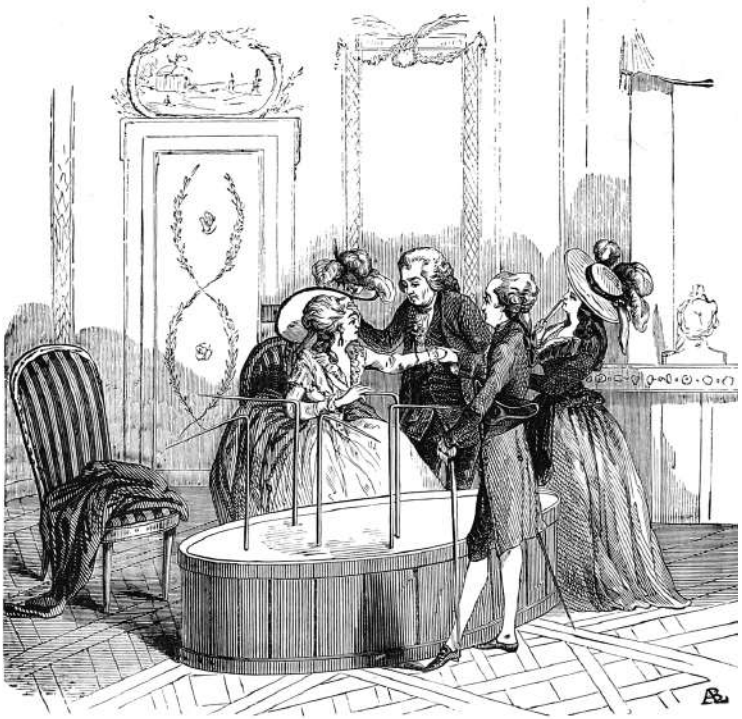
MESMERİZM

1775'te Mesmer kendisinin kişilerin evrensel sıvısının düşmesi ve yükselmesini yönlendiren ve kontrol eden bir vektör olduğuna ikna olunca, mıktanıs ve elektrik kullanımını tümüyle bıraktı. Bu aşamada hastalardan, onlardaki "kuvveti" yoğunlaştıracağı söylenerek, mesmerik hücrelere oturmaları istendi.

Mesmer inançlarında yalnız değildi; önemli pozisyonlardaki pek çok hekim onun öğretilerini takip ediyordu; "mesmerizm" on sekizinci yüzyıl boyunca Avrupa'da popüler bir kavram olmuştu. Mesmer'in hakkını vermek gerekirse, araştırmaları çığır açan keşiflerin önünü açtı; ancak ne yazık ki olguyu var olan gerçekliğiyle kabul etmektense onun zihni, hayvani manyetizma fikriyle gereğinden fazla meşguldü.

Mesmer sahte bilim ve ruhsal iyileşme arasında gidip gelen oturumlarında önemli bir başarı gösterdi. Ancak onun başarısı, daha çok hastalık hastaları, histerikler ve önerilerine başka bakımlardan duyarlı olanlara yönelmesinin sonucu olabilirdi. Bu tür hastalar arasında en tanınmış olanı yetenekli piyanist Maria Theresia von Paradis (1759-1824) idi. Theresia'nın babası Avusturya sarayının önde gelenleri arasındaydı.

Dört yaşından beri "isterik körlük"ten mustarip olan on sekiz yaşındaki Maria Theresia, Mesmer'in kılavuzluğunda görüşünde geçici bir iyileşme yaşamıştı. Ancak Mesmer'in onu pek de sağlıklı olmayan diğer amaçları uğruna, adı çıkmış mesmerik hipnozlarından birine koymak için Maria Theresia üzerindeki etkisini kullandığı öğrenilince, kadının ebeveynleri Mesmer'in hizmetlerinden vazgeçmekten başka yolları olmadığına karar verdi. Tedaviye son verilir verilmez körlük nüksetti ve Maria Theresia hayatının sonuna kadar kör kaldı.

Franz Anton Mesmer çalışırken

Skandalın kokusu çıkınca Mesmer Viyena'dan Paris'e taşınmak zorunda kaldı. Paris'te kazançlı işine devam edecekti. Mesmer hastaları üzerinde bıraktığı etkinin manyetik trans ya da manyetik somnambulans dediği şeye neden olduğunu kaydetmeye başladı. Fark etmemiş olsa da Mesmer aslında hastalarını hipnotize ediyordu.

MESMER KENARA İTİLİYOR

Mesmer taraftarları Fransa'da güç kazanınca, XVI. Louis konuyu araştırmak üzere bilimsel bir inceleme yaptırması için baskı altına alındı. Mesmer'in hastalarından biri olmasına rağmen XVI. Louis en sonunda 1784'te bunun için bir komisyon kurulmasına yeşil ışık yaktı. Komitenin üyelerinden biri de acı yönetimi konusunda uzman olan ve adı kısa bir süre sonra Fransız Devrimi yaklaşırken kötüye çıkacak olan Dr. Joseph Ignace Guillotin'di.

Hayvani manyetizmanın açığa çıkarılmasını gösteren 1845 tarihli bu tasvir *Confessions of a Magnetizer* adlı yapıtın kapağını süslemektedir.

Guillotin ve komitedeki diğer üyeler, Mesmer'in yöntemlerinde ve tedavilerinde dişe dokunur hiçbir şey bulamadı; bunun üzerine Mesmer sahtekâr ilan edildi. Komitedeki başka bir önemli isim de Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu babalarından biri olan Benjamin Franklin'di (1706-90). O dönem ABD'nin elçisi olarak Paris'te bulunuyordu ve o da aynı fikri paylaşıyordu; ancak hastalıklar ve tedavisinde zihnin oynadığı rol konusunda Mesmer'in hakkını vermek gerektiğini de açıkça dile getiriyordu.

HİPNOTİK

Mesmer giderek kenara itilirken Fransız öğrencilerinden biri olan Goa'dan Portekizli keşiş Jose Faria (1746-1819) oryantal hipnotizmada kullanılan teknikleri oturumlara dahil etmeye başladı. Sonuçlar her şeyi ortaya döküyordu. En sonunda Mesmer'in oturumlarının kalbinde yatan şeyin hayvani manyetizma değil hipnotizma olduğunu fark eden Faria, "Hiçbir şey mıknatıslayıcıdan gelmiyor: Her şey özneden geliyor ve onun tahayyülünde gerçekleşiyor; (öznenin) zihnin(in) içerisinde üretilen kendi kendine telkin," diyordu.

Faria'nın bu meseledeki tutumu onu uzun süre gündemde tutacaktı. Yöntemleri daha sonra İngiliz hekim James Braid (1795-1860) tarafından gözlemlenmişti. Braid 1841'de mesmerizmin bu değiştirilmiş biçimini yakından incelemiş ve onu kendi tabiriyle ilk modern klinik hipnotizmaya dönüştürmüştü.

Mesmerizme yeniden can verilirken başka kimseler de bu kavramı hayvan krallığının geri kalanına uygulamanın yollarını arıyordu. Kuzey Afrikalı ve Hintli yılan oynatıcıları yeniden ele alınıyordu; bu sadece sokaklarda sergilenen bir numara mıydı, yoksa oynatıcı ve oynatılan arasında daha sofistike bir ilişki mi söz konusuydu? Tavukların bile gagalarının ucundan bir çizgi çizilip

yere doğru tutulduğunda transa geçtikleri görülüyordu.

Ne yazık ki bu tür şeylere inanmayı sevenler için kötü bir haberimiz var: Hayvanlar mesmerize ya da hipnotize edilemezler. Hayvan oynatıcılığı eylemleri sokak numarasından başka bir şey değildir; oynatıcının flütünden çıkan müziğin aslında yaptıkları numara için hiçbir anlamı bulunmuyor, çünkü onun ses aralığı bir yılanın işitsel aralığının dışında. (Yılanların sağır olduğu sadece bir efsane; yılanların vücutlarının dış yüzeyinde kulakları bulunmasa da zemindeki titreşimi algılayabildikleri iç kulakları var.) Bu sokak numarasındaki kilit nokta oynatıcının yere ayağıyla vurması ve flütünün hareketi.

Bir kobranın saldırma mesafesi vücut uzunluğunun yaklaşık üçte ikisi olup hayvanın harekete duyarlı bir görme biçimi vardır. Yılan oynatıcılığına giden uzun yoldaki kilit nokta, oynatıcının kendini bu aralığın dışında ama yılanın ilgisini kaybedip sepetine geri dönmeyeceği bir mesafede konumlandırabilmesinde yatıyor. Yılan adeta transtaymış gibi bir taraftan diğer tarafa flütün hareketini taklit ediyor gibi görünür; ama gerçekte fırsatı eline geçirir geçirmez oynatıcıya saldırmaya hazırlanıyordur.

Diğer taraftan tavuklar da hareketsiz bırakıldıklarında, sanki bir avcı tarafından yakalanmış gibi, hissettikleri katıksız korku durumuna cevaben tanatoz (sahte ölüm) durumuna geçerler. Dikkatlice çizilmiş çizgi, prosedürle hiçbir ilgisi olmayan bir parodidir.

Hipnoz edilen bir tavuk

MİRAS YAŞIYOR

Mesmerizm en sonunda bitme noktasına geldiğinde, onun evladı olan hipnotizma daha büyük başarılar elde etmeye devam etti; bazı şarlatanların mıknatıs terapisiyle daha işi bitmemişti. Bugün hâlâ aptallara sattıkları mıknatıslı bilezikle kan akışını iyileştirme; bileklerdeki ve ellerdeki acıdan kurtulma vaadinde bulunan milyonlarca dolarlık bir endüstri varlığını sürdürüyor. “Birleşik Krallık mıknatıslı bilezikler” kelimeleriyle yapılan bir internet aramasında 2 milyonun üzerinde sayfa çıkıyor, aynı aramayı “ABD mıknatıslı

bilezikler" için yaptığınızda neredeyse 8 milyon site çıkıyor.

Bununla birlikte Mesmer'in tüm hayvanların bedenlerinde akan evrensel bir kuvvet olduğu fikri de tamamen itibarını yitirmedi. Bazıları için, Avusturya doğumlu psikiyatrist ve psikanalist William Reich'ın (1897-1957) bulduğu iddia edilen kozmik enerji "orgone" kilit bir öneme sahip. Başka kimseler için de geçmişte olduğu gibi bugün de ilk defa Edward Bulwer-Lytton'ın 1871 tarihli romanı *The Coming Race*'te ortaya atılan güçlü bir yaşam verici ve yaşam tüketici güç olan "vril" oldukça gerçek bir kuvvetin kurgulanmış bir yansıması olarak görüldü. Mesmer'in fikirleri, gücün onu tanımaya ve kullanmaya istekli olanlarla birlikte olduğu fikrinin hakim olduğu Star Wars markasının da temelini oluşturmaktadır.

Sigmund Freud'un yakın bir arkadaşı ve Viyana Çevresi denen grubun bir üyesi olan Reich, Freud'un libido kavramının peşine düştü. Reich için libido onun "orgone" ("orgazm" ve "ozon"un bir bileşimi) demeyi tercih ettiği evrensel kuvvetin ta kendisiydi. Sürekli bir kozmik orgazmın titreşimleriyle bağlantı kurma iddiasıyla, Reich büyük oranda mesmerik kabinleri model alarak orgone akümülatörleri kurdu ve insanlardan seçtiği kobayları hızlı bir seks enerjisi patlaması için bu kabinlere davet etti. Reich'in akümülatörü esasında bir Faraday kafesiydi (1836'da İngiliz bilim insanı Michael Faraday tarafından dışardan gelen elektrik alanlarını engellemede kullanmak için icat edilmişti), bu kafes dışarıdan tahtayla yalıtılmış ve içeriden de ince çelik sacla kaplanmıştı. Orgone akümülatörünün, orgone konusunda dengesizlik yaşayanların hastalıklarının tedavisinde kullanılabilecek yoğunlaşmış orgone enerjisi içerdiğine inanıyordu.

Katılımcılar içeriden oldukça canlanmış hissettiklerini iddia ederek çıktılar; ancak Reich gönüllülerini zaten daha önce dönüştürülmüş olanların oluşturduğu bir çevreden seçmişti. İlginç bir şekilde, Reich kendi kampına bazı ünlü isimleri de çekebilmişti;

Albert Einstein (1879–1955) bile buradan bir şeyler çıkabileceğini düşünüyordu. 1941 Ocak'ında Princeton Üniversitesi'nde iki adam arasında gerçekleşen beş saatlik bir toplantının ardından, Einstein Reich'in akümülatörlerinden birinin ısısında bilinen bir ısı kaynağı olmaksızın fark edilebilir bir yükselik olursa, bunun fiziğin temel kanunlarını bile sarsacağını ifade etmişti.

Einstein ısıdaki artışı kendisi gözlemleyebilsin diye, Reich Princeton'a bir akümülatörle dönmüştü. Ve gözlemlemişti de. Einstein akümülatörün iç sıcaklığında fark edilebilir bir artış tespit etmişti; ancak bu artış yalnızca kutunun üst kısmında hissedilebiliyordu ve kısa bir süre sonra ısı değişiminin kozmik bir etkinin sonucu değil, odanın içindeki konveksiyon akımlarından kaynaklandığı anlaşılmıştı.

Akümülatörler hava geçirmez değildi; toplayabildikleri tek şey dıştan gelen sıcak havaydı. 1954'te ABD Gıda ve İlaç İdaresi (FDA) Reich'ı akümülatörlerini satmaktan ve nakletmekten men eden bir resmi karar yayımlamıştı. Ancak Reich o zamana kadar kendi görkemine aldanmış psikotik bir paranoyaktı ve bu buyruğa aldırmamıştı. Yaşamını güvenli bir birimde, gözden düşmüş bir sima olarak geçirecekti. Reich'ın akümülatörleri bugün hâlâ mevcut olup sadece 5000 dolara internetten alınabiliyor. Çelik astarlı bir tabut için bunun epey yüksek bir meblağ olduğunu düşünenler çıkabilir; ancak evrenle bir olmak isteyen pek çok insan bu meblağları ödemeye can atıyor.

GELECEK NESİL

Bulwer-Lytton'ın vrili muhtemelen mesmerizmin en kötü yan etkisiydi. *The Coming Race* adlı çalışma oyuk dünya teorisini (Yeraltı Hasretinin Şarkısı bölümüne bakınız) mesmerizmin evrensel kuvvetiyle birleştiriyordu. Bulwer-Lytton için vril, efsunlu bir sıvı gibi yeraltında yaşayan ve yer üstünde egemen olmak için sırasını bekleyen üstün bir ırkın vücutlarından geçiyordu. Bu saçma teorinin öyle bir uluslararası popülaritesi vardı ki Bovril ("bovine" ve "vril"in bileşimi) gibi ürünlerin isimlerine esin kaynağı olmuştu.

The Coming Race Almanya'da özellikle 1990'ların başında belirmeye başlayan belli cemiyetlerde büyük sükse yapmıştı. Thule Cemiyeti özellikle bu kitabın gerçekten kurgu rolü yaptığını düşünüyordu. Thule mensupları, yeryüzünün oyuk bir çömlek olduğuna, içerisinde efsanevi Aryan ırkının yaşadığına, bu ırkın yeryüzünün *hâkimiyeti*ni ele geçirmek için çıkmak üzere sırasını beklediğine inanıyordu.

Thule Topluluğu üyelerinden "Nazi Partisi" çıkacaktı (Yeraltı Hasretinin Şarkısı bölümüne bakınız). Himmler'in öncülüğünde 1935'te Hitler, Studiengesellschaft für Geisteurgeschichte, Deutsches Ahnenerbe'yi (Spiritüel Tarih ve Alman Atalarının Mirası Çalışma Grubu) kurdu. Topluluk yeraltında yaşayan üstün bir ırkın varlığını kanıtlamayı kendine dert edinmişti. Topluluğun misyonu yeraltı sakinleriyle temas kurmak ve zamanı geldiğinde yerin yüzeyinde onlara destek verecek müttefiklerinin bulunduğu konusunda onlara güven vermekti.

HİÇ DUYMAMIŞTIM! ÇÜRÜTÜLMÜŞ POPÜLER BİLİMSEL FİKİRLER

- Su, kuzey ve güney yarım kürelerde lavaboda farklı yönlerde sarmal yapmaz.
- Japon balığının oldukça iyi bir hafızası vardır; öyle ki bir ya da iki numara öğretilebilir!
- Kara delikler etrafındaki maddeleri içlerine çekmezler.
- Elektrik esasında negatiften pozitife doğru akar.
- Büyük patlama teorisi evrenin erken dönemdeki evrimiyle ilgilidir, onun başlangıcıyla değil.

Bu, 1938'de Tibet'e giden meşhur keşif heyetinin gizli planıydı; heyet, SS üyesi, Alman avcı Ernst Schäfer (1910-92) ve onun yardımcısı SS üyesi Bruno Berger (1911- 2009) tarafından yönetiliyordu. Keşif heyeti için verilen resmi gerekçe bölgenin coğrafya ve kültürü konusunda araştırma yapmaktı; ancak Berger ve onun SS mensubu diğer arkadaşları bölgedeki insanların kafatası ölçümlerini almaktan ve sonuçlarla frenolojik kafa dökümleri çıkarmaktan fazlasını yapmışlardı.

Hayvan manyetizması konusunda bahsedilmeye değer son isim, 1935'te Almaya'yı terk etmekle akıllıca bir iş yapan, önde gelen bilim insanı Willy Ley'di (1906-69). 1947'de Ley "Nazi Topraklarında Sözdebilim" başlıklı bir makale yazmış ve bu makalede Bulwer-Lytton'ın *The Coming Race çalışmasının içeriğine d*ayanarak kurulan Thule Topluluğu'ndan bahsetmişti.

"Bir diğer grup ise kelimenin tam anlamıyla bir roman üzerine kuruldu," demişti Ley. "Kendine *Wahrheitsgesellschaft* (Hakikat Cemiyeti) diyen bu grup, daha çok Berlin'de toplanmış ve zamanını vril aramaya vakfetmişti." Gerçekten de bugün Avrupa ve

Amerika'nın dört bir tarafında vril toplulukları bulunuyor. Belki de birilerinin onlara tüm bunların bir hikâye olduğunu söylemesi gerekiyordur.

Likit Varlıklar

Beden dört sıvıdan oluşur: Kan, balgam, sarı safra ve kara safra

Antik Yunan'dan on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar, bedenin dört temel sıvıdan oluştuğunu öne süren "dört sıvı teorisi" yaygın olarak kabul görüyordu. Kan, balgam, sarı safra ve kara safradan oluşan dört sıvıdaki bir dengesizliğin tüm hastalıkların ve zihinsel rahatsızlıkların nedeni olduğuna inanılıyordu. Balgamın (*phlegm*) çok fazla olması kişiyi ağırkanlı yapacak; kanın (veya *sanguis*) faz-

On altıncı yüzyıla ait bu gravür, dört sıvının vücutta algılanan dengesini gösteriyor

lalığı kişiyi canlı yapacak; çok fazla sarı safra olması (veya *chole*) kişide kolerayı tetikleyecek ve çok fazla kara safra (veya *melanchole*) olması kişiyi melankoli havasına sokacaktı. Bu dört temel kavram, on dokuzuncu yüzyılda bilimsel tıbbın yükselişine değin hekimlerin sağlık ve hastalık konusunda başvurduğu genel çerçeveyi oluşturuyordu.

TEMEL TAŞLARI

Dört sıvı teorisinin temeli Hipokratik tıpla atılmıştır. Antik Yunanlı tıp adamı Hipokrat (*MÖ y.*460-*MÖ y.*370) ile başlamış ve ondan sonraki iki yüz yıl boyunca adını bilemediğimiz kişiler tarafından geliştirilmiştir. Hipokrat'ın külliyatı daha sonra Batı'ya hekim, cerrah ve Yunan tıbbında önemli bir sima olan Galen (MS 129-*y.*210) tarafından tanıtılmıştır. Teoriye göre dört sıvının her biri bedenin bir parçasıyla ilişkilendirilmiş olup dört elementten birine bağlanmıştır; balgam beyin ve suyla, kan kalp ve havayla, kara safra dalak ve toprakla ve sarı safra da karaciğer ve ateşle. Dört sıvının özellikleri sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve nemliliktir.

Hipokratik yaklaşım bütüncül bir yaklaşımdı. Antik Yunanlar insan anatomisi konusunda pek az şey biliyorlardı; çünkü insan bedenini kesip parçalara ayırarak incelemek konusunda isteksizlerdi. Bunun yerine hastalıkların muhtemel işaretlerini bulup bulamayacaklarını görmek için hastalarını bedenlerinin yüzeyleri üzerinden bir incelemeye tabi tutuyorlardı. Hekimler bir kişinin yüzünde dört sıvının karmaşık dengesini ve dolayısıyla ten rengini okuyabileceklerine inanıyorlardı. Kozmetik ticaretinin bu denli hızla gelişmesi kısmen dört sıvı teorisi sayesinde olmuştu; çünkü kadınlar da erkekler de hem fiziksel hem de zihinsel eğilimlerini en güzel şekilde ifade edecek bir görüntü sunmak için çabalıyordu. Teori geliştikçe, "ne yiyorsanız osunuz" fikrini de içine aldı. Besin-

ler, sıvılar üzerindeki etkilerine göre sınıflandırılırken bu durum ortaçağ Avrupa'sında farklı pişirme tarzlarının oluşumuna zemin hazırladı (aşağıdaki kutuya bakınız).

YEMEK, MUHTEŞEM YEMEK

Ortaçağ Avrupa'sında yaşamakta olan halkların, yemeğin bir insanın sıvı dengesini nasıl etkileyeceği konusundaki tutumları birbirinden çok az farklılık gösteriyordu. Kırmızı etin kanı şiddetlendireceği düşünülüyordu, ancak et eğer balla pişirilirse etkisinin azaltılabileceğine inanılıyordu; sarı safradaki bir dengesizliğin aşçının yemekleri safranla terbiye etmesiyle aşılabileceği düşünülüyordu. Dört sıvı teorisi sadece ortaçağ mutfağını işgal etmemişti, şeflerin kendileri de hekim statüsüne yükselirken hatrı sayılır maaşlar alıyorlar ve toplumda hürmet görüyorlardı.

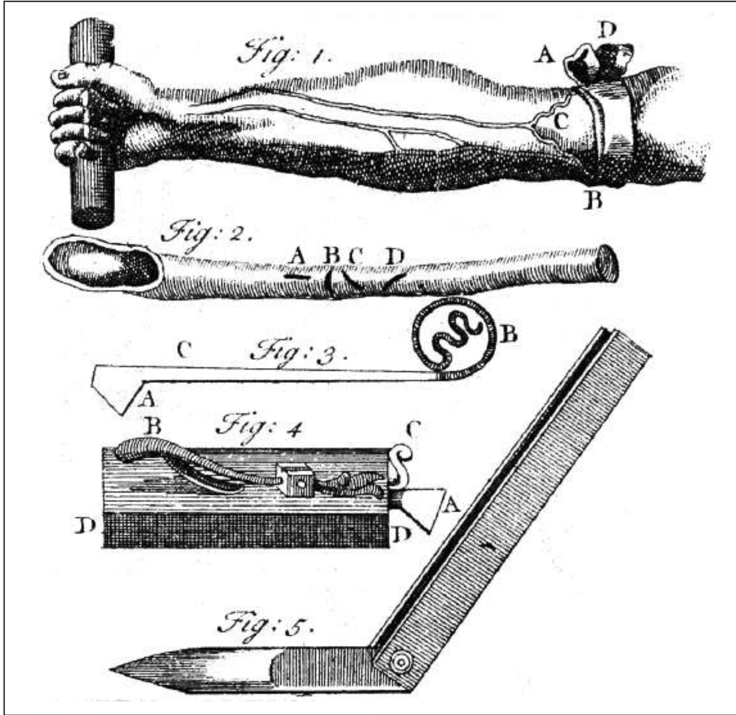
AŞIRI KANLILIK, KANLI AŞIRILIK

Dört sıvı teorisinin savunucuları bedenin kendi kendisini iyileştirebileceğine inanıyordu; prosedürleri bedeni bu doğal iyileşme sürecini teşvik etmek üzere tasarlanmıştı. Damardan kan alma uygulaması, çoğunlukla ateşi düşürmeye yardımcı olmak ve aşırı kanı ortadan kaldırmak için on dokuzuncu yüzyılın ortasına kadar sıkça uygulanan bir yöntemdi. Damardan kan aldırma uygulaması o kadar popüler olmuştu ki bireysel durumları ne olursa olsun pek çok hastanın kanı doktorları tarafından çoğu zaman ölümcül

sonuçlarına aldırmadan acımasızca damarlarından çekiliyordu. Amerikan başkanı George Washington (1731-99), İngiliz şair Lord Byron (1788-1824) ve İskoç şair ve oyun yazarı Sir Walter Scott (1771-1832) iyi niyetli doktorların damarlarından çektiği kanla ölüme gönderilmişti.

Kan akacak: 1804 tarihli bir taş basması

Damardan kan alırken kullanılan bu aletlerin ve tekniklerin illüstrasyonları *"Cerrahinin Genel Sistemi"* kitabının 1759 tarihli basımından alınmıştır.

Bir insanın görünüşünü iyileştirmeye yönelik dört sıvıyı akıtma uygulaması o denli popülerdi ki berberler hastalara bir iki litreden kurtulmalarında yardımcı olabiliyordu. On dördüncü yüzyılda Berberler ve Cerrahlar Birliği berberlerin, keşişlerin yardımına koşmasını mümkün kılmak için kurulmuştu. Berberler o dönem tıbbın resmi uygulayıcıları statüsüne sahip olmakla birlikte papalığın emriyle berberlerin kan dökmeleri yasaklanmıştı. Birlik 1745'te cerrahlar, kendi cerrahlar birliğini kurmak için ayrıldık-

larında dağılacaktı. Ancak mirası bugün bile berberlerin kapılarındaki direklerde görülmektedir: Pirinç kapak toplama kâsesini temsil ederken, kırmızı ve beyaz şeritler kesme sonucu oluşan kan sızmasını temsil etmektedir.

DİLSEL MİRAS

Dört sıvı teorisinin taraftarları kalbin değil, karaciğerin cesaretin mekânı olduğunu düşünüyordu. Kalbin öğrenmenin yurdu olduğuna inandıkları için "ezberlemek" anlamına gelen "kalpten öğrenmek" deyimini kullanıma sokmuşlardı. Sarı safra deposunun karaciğerde bulunduğu ve stresli zamanlarda organı terk ettiği düşünülüyordu; bu nedenle korkaklar için bazen "ciğeri peş para etmez" ya da "sarı göbekli" deniyor.

TEMEL TAŞI

Hipokratçı tıp beynin bir kişinin duygularını etkilemede oynadığı rolün altını çiziyordu. Kalbin bir insanın zihinsel fonksiyonlarından sorumlu olduğuna inanıldığı bir dönemde bu fikir Antik Yunan'da çok aşina olunan bir fikir değildi. Dört sıvı teorisi taraftarları, zihinsel sağlığın sıvı dengesinin bir sonucu olduğununa inanıyordu; bu düşünce modern psikolojinin temellerini atacaktı. Bir şeyi yumuşatmak, bir şeyle karıştırmak anlamına geliyor ve sıvıların doğru karışımının iyi bir "mizacı" ortaya çıkaracağına inanılıyordu. Proto-psikologlara göre dört temel mizaç bulunuyor ve her biri dört temel sıvı tarafından şekillendiriliyor. "San-

Bakışlar her şeyi anlatır: Dört sıvıya ait yüzler.
(Üstten itibaren saat yönünde) "phlegmatic", "sanguine", "melancholic" ve "choleric".

guine" mizacının dürtüsel hareket edip dışa dönük olduğuna, bununla birlikte kibirli olup yakınlarındakileri incitmekten zevk aldığına inanılıyordu; "choleric"in politikada başarılı olan agresif kontrol manyakları olduğuna; "phlegmatic"in sıkı takipçileri olan pasif-agresif tipler ve melankoliklerin de kendi adlarına iyi konuştuklarına inanılıyordu. Sınırları çok geniş olan bu inançlar, dengesiz ve depresif bir ruh halinde bulunanların zihinlerinde nelerin döndüğüne dair bilimsel bir açıklama geliştirme çabalarının başlangıcıydı.

Alternatif homeopati uygulamasının dört sıvı teorisinde de kökleri bulunuyor. Damardan kan boşaltımı, sülük kullanarak kan emdirme, temizleme ve insan onuruna yakışmayan ve öldürme potansiyeli olan diğer prosedürlerden rahatsız olan Almanya doğumlu hekim Christian Samuel Friedrich Hahnemann (1755-1843) alternatif prosedürleri inceledi. Hahnemann, sıvıların bedenden gönderilmesindense sıvılarda daha akıllıca bir denge kurmanın mümkün olup olmadığı sorusunu yöneltti. Bu konudaki düşüncelerini *The Organon of Homeopathic Medicine* (1810) yapıtında yayımladı.

Hiç şüphesiz, pratisyen hekim Edward Jenner'ın (1749-1823) geliştirdiği aşılama tekniğinin prensiplerinden etkilenen Hahnemann bu gibilerle savaşma fikrine odaklandı. Tıbbi bir sorunun tedavisinin hafif dozda maddelerin kullanımını içermesi gerektiğini, büyük dozların hastalığa neden olan belirtileri üreteceğini öne sürüyordu. İlginç bir şekilde, Yunancada *homeo* "aynı" anlamına, *pathos* da "acı çekme" anlamına geliyor. Hahnemann fikrini uç boyutlara taşıdığında güvenilirliği hekimlik uygulamaları tarafından sarsıldı; o da "maddi olmayan spürütüel bir güç"ü ortaya çıkaran büyülü seyreltilerden bahsetmeye başladı. Elin ayası üzerindeki şişelenmiş seyreltiye hafifçe vurulmasıyla hekimin tıbbın "seyreltmesini ikiye katlayabileceğine" ve dolayısıyla iyileştirici gücünü artıracağına inanıyordu.

Hahnemann'ın doz düştükçe ilacın iyileştirici gücünün daha fazla olacağı şeklindeki oldukça mantıksız argümanını bir kenara koyarsak homeopatlar suyun temasa geçtiği her şeyi hafızasına aldığına da inanıyorlardı; dolayısıyla hiçlik noktasına kadar seyreltilen bir madde en güçlü ilaç olacaktı. Bugün pek çok homoeopat bunun doğruluğuna hâlâ inanıyor; ama biz yine de onların yanıldığını umalım, aksi takdirde gezegenimizin suyunun, yüzyıllardır her türlü kimyasal ve foseptik maddeye maruz kaldığı düşünüldüğünde, insanın bugüne kadar bildiği en zehirli madde olacağına hiç şüphe yok. Teorilerinden bazılarının tuhaf yönlerine rağmen, Hahnemann pek çok hastayı en çok ihtiyaç duydukları anda damarlarından kanlarının çekilmesinden kurtardığı için iyi bir şekilde hatırlanmayı hak ediyor.

Hahnemann'ın seyreltme ilkelerine gelince: Ben şahsen viskimle kendim test ettim, elimi vicdanıma koyarak şunu söyleyebilirim, yarım litre suyun içindeki tek bir damla maltın sizi koltuğunuzda darmaduman etmeyeceğini temin ederim. Sek çok daha etkili.

Kaynakça

50 Great Myths of Popular Psychology, Scott O. Lilienfield, Jay Lynn, John Ruscio ve Barry L. Beyerstein (Wiley-Blackwell, 2010)
Bad Astronomy, Philip C. Plait (John Wiley & Sons, 2002)
Bad Medicine, Christopher Wanjek (John Wiley & Sons, 2002)
Bad Science, Ben Goldacre (Harper Perennial, 2009)
Boffinology, Justin Pollard (John Murray Publishers, 2010)
Elephants on Acid and Other Bizarre Experiments, Alex Boese (Pan Books, 2009)
Eureka!, Adrian Berry (Harrap Books, 1989)
The Greatest Benefit to Mankind, Roy Porter (HarperCollins, 1997)
The History of Medicine: A Very Short Introduction, William Bynum (OUP, 2008)
The Mad Science Book, Reto U. Schneider (Quercus, 2008)
The Skeptic's Dictionary, Robert Todd Carroll (John Wiley & Sons, 2003)
Trick or Treatment?, Simon Singh ve Edzard Ernst (Corgi Books, 2009)
Science and the Practice of Medicine in the Nineteenth Century, William F. Bynum (CUP, 1994)
Science Was Wrong, Stanton T. Friedman ve Kathleen Marden (Career Press, 2010)

Görseller

Sayfa 27, 31 www.karenswhimsy.com/public-domain-images; 50 Mary Evans Picture Library/Interfoto Agentur; 51 © Science Museum/Science & Society Picture Library (all rights reserved); 59 Library of Congress (LC-DIG-ppmsca-27955); 65 © The Art Archive/Alamy; 78, 115 www.clipart.com; 81 Walter Daran/Time & Life Pictures/Getty Images; 88, 138 Mary Evans Picture Library; 104 Courtesy of Institute for Nearly Genius Research, www.bonkersinstitute.org; 110 Interfoto/Sammlung Rauch/Mary Evans Picture Library; 114 Miles Kelly/fotoLibra; 140 Roberto Castillo/www.shutterstock.com: 144 lynea/www.shutterstock.com

Dizin

D

E

F

G

H

I

İ

J

K

L

M

N

O

Ö

P

Q

R

S

Ş